

Tussen Isfahan en Gamron: een vergelijkende studie van de relaties tussen de VOC en de grote rijken van Azië

1

Max Boesten

S1520628

06-33661011

max.boesten@gmail.com

Eindscriptie Master Colonial & Global History

Begeleider: Prof.dr. J.J.L. Gommans

Tweede lezer: Prof.dr. G.R. van den Berg

Universiteit Leiden

¹ De Perzische kust. Blaeu-Van der Hem Atlas, 1645-1646 door Hendrick Martsen Bloem. Bron: Nationaal Archief.

<u>Inleiding</u>	<u>3</u>
<u>Literatuur</u>	<u>6</u>
<u>Werkwijze</u>	<u>10</u>
<u>Hoofdstuk 1: De VOC in Manchu-China</u>	<u>13</u>
<u>1.1 De VOC aan het Chinese hof</u>	<u>14</u>
<u>1.2 VOC en lokale relaties in Kanton</u>	<u>15</u>
<u>1.3 Casus: De VOC en de oprichting van de Co-Hong</u>	<u>17</u>
<u>1.4 Deelconclusie China</u>	<u>21</u>
<u>Hoofdstuk 2: de VOC in Mughal-India</u>	<u>23</u>
<u>2.1 De VOC aan het Mughal-hof</u>	<u>23</u>
<u>2.2 De VOC en lokale relaties in Surat</u>	<u>26</u>
<u>2.3 Casus: De VOC en Mulla Abdul Ghafur</u>	<u>31</u>
<u>2.4 Deelconclusie Mughal-India</u>	<u>36</u>
<u>Hoofdstuk 3: De VOC in Safawiedisch Perzië</u>	<u>38</u>
<u>3.1 De VOC aan het Safawiedische hof</u>	<u>40</u>
<u>3.2. De VOC en lokale autoriteiten in Gamron</u>	<u>49</u>
<u>3.2.1 De Gamronse vestiging</u>	<u>49</u>
<u>3.2.2 Verhoudingen VOC met lokale autoriteiten</u>	<u>52</u>
<u>3.3 Casus: De vermeende ontvoering van Sheikh Rashid door de VOC</u>	<u>58</u>
<u>3.4 Deelconclusie Perzië</u>	<u>66</u>
<u>Conclusie</u>	<u>68</u>
<u>Bibliografie</u>	<u>72</u>
<u>Gedrukte primaire bronnen</u>	<u>72</u>
<u>Secundaire literatuur</u>	<u>72</u>

Inleiding

De VOC, de Verenigde Oost-Indische Compagnie, is misschien wel een van de bekendste onderwerpen van de Nederlandse geschiedenis. De VOC is opgericht op 20 maart 1602 door verschillende bestaande handelscompagnieën samen te voegen tot een geheel. Het hoofdkwartier van de VOC was gevestigd in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In Azië bevond het hoofdkwartier van de VOC zich sinds 1619 in Batavia, tegenwoordig Jakarta. Hier was de Gouverneur-Generaal gevestigd, samen met de Raad van Indië. De verschillende gebieden waarin de VOC zich had gevestigd werden Gewesten genoemd. Deze werden bestuurd door een commandeur of directeur, ondersteund door een Raad van Politie. De Staten-Generaal van de Republiek had de VOC een monopolie op handel en scheepvaart naar Azië verleend. De VOC had van de Staten-Generaal ook de bevoegdheid gekregen om namens de Staten-Generaal forten te bouwen, gouverneurs aan te stellen, soldaten te legeren en verdragen te sluiten.² Zij was in feite de vertegenwoordiging van de Staten-Generaal aan verschillende Aziatische hoven.³ Daarnaast kreeg de VOC in de loop van de jaren ook een meer militair karakter, als middel om ingezet te worden tegen rivalen van de Staten-Generaal, namelijk Engeland en Portugal.⁴

Deze scriptie richt zich op de betrekkingen die de VOC onderhield met de centrale en lokale autoriteiten in verschillende Aziatische rijken. Voor verschillende rijken is hier al onderzoek naar gedaan, zoals Mughal-India, Manchu-China, en Japan.⁵ Aan de hand van deze onderzoeken kunnen casussen worden opgesteld voor hoe de betrekkingen tussen de VOC en de centrale en lokale autoriteiten geregeld waren. Deze casussen kunnen vervolgens op een aantal aspecten vergeleken worden. Deze aspecten zijn: de mate waarin er in een rijk sprake is van een centraal bestuur of een sterke lokale autonomie, het belang dat de VOC had bij het onderhouden van goede betrekkingen met autoriteiten op beide niveaus, de mate waarin deze autoriteiten afhankelijk waren van de VOC, en de mate waarin de autoriteiten zich in de handel mengden.

² Femme Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, (Zutphen: Walburg Pers, 1991), 21-22.

³ René J. Barendse, *Arabian Seas, 1700-1763, Volume 1: The Western Indian Ocean in the Eighteenth Century* (Leiden: Brill, 2009), 40.

⁴ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 37.

⁵ Zie onder andere *Hof en Handel: Aziatische vorsten en de VOC 1620-1720*, ed. Elsbeth Locher-Scholten en Peter Rietbergen (Leiden: KITLV Uitgeverij, 2004) voor een overzicht van de betrekkingen tussen VOC en verschillende Aziatische hoven. De betrekkingen met lokale autoriteiten zijn meestal het onderwerp van artikelen.

Perzië is een van de meer onderbelichte gewesten van de VOC in Azië, onder andere omdat de goederen die uit Perzië verkregen werden relatief minder belangrijk waren dan de specerijen, textiel, en porselein die werden gehaald uit andere gewesten. Het belangrijkste product dat de VOC uit Perzië importeerde was zijde. Echter bleek al in de 17^e eeuw dat Bengaalse zijde van betere kwaliteit en goedkoper was. Het is ook om die reden dat Perzië financieel-economisch minder opbracht dan andere gewesten zoals India, China en de verschillende eilanden van de Indonesische archipel.⁶ Hoewel er al menig werk geschreven is over de interactie tussen de VOC en het centrale hof in het Safawiedische rijk, is de interactie tussen de VOC en de lokale autoriteiten in Perzië, in casu Gamron/Bander Abbas, nog bijzonder weinig beschreven. Onder andere Willem Floor en Rudi Matthee beschrijven de lokale betrekkingen wel kort maar gaan er niet dieper op in. Beiden halen de betrekkingen met lokale autoriteiten alleen kort aan doormiddel van enkele korte voorbeelden van gebeurtenissen.⁷ Floor kijkt vooral naar de betrekkingen tussen de VOC en het Safawiedische hof. Dit doet hij doorgaans in descriptieve vorm, door aan de hand van VOC-bronmateriaal het narratief te beschrijven vanuit het perspectief van de VOC. Matthee richt zich voornamelijk op de geschiedenis van het Safawiedische hof en besteedt relatief weinig aandacht aan de VOC als actieve speler. René Barendse gaat wel iets dieper in op de betrekkingen tussen de VOC en lokale autoriteiten, maar doet dit net als Matthee slechts in enkele alinea's.⁸

In deze scriptie staat de vraag centraal of er sprake is van een specifiek Perzische karakterisering voor interactie tussen de VOC en de lokale en centrale autoriteiten, óf dat de wijze waarop deze betrekkingen onderhouden werden overeenkomt met de betrekkelijk goed bestudeerde Chinese en Indiase casussen. Er is gekozen voor Manchu-China en Mughal-India als referentiekader omdat deze casussen qua karakteristieken duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. De Chinese casus gaat uit van een sterke centrale autoriteit, terwijl de Indiase casus uitgaat van een relatief sterke lokale autonomie.⁹

⁶ Op basis van een tabel, opgesteld door R. van Goens in 1686 in opdracht van de bewindhebbers van de VOC. Deze tabel laat zien dat in 1686, en als doorlopende trend van voorgaande jaren, dat Perzië in een rangschikking van de hoeveelheid lasten die Batavia naar de gewesten stuurden om te verkopen op plek 7 van de 16 staat, van minder naar meer lasten ontvangen. Gaastra, *Bewind en beleid*, 168-169.

⁷ Rudi Matthee, *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan* (Londen: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2012), 42; Willem Floor, *Commercial Conflict between Persia and the Netherlands, 1712-1718* (Durham: University of Durham Centre for Middle Eastern & Islamic Studies, 1988).

⁸ René J. Barendse, *Arabian Seas, 1700-1763*. 4 delen (Leiden: Brill, 2009).

⁹ Emmer en Gommans, *Rijk*, 362-363.

Om tot een antwoord te komen op de onderzoeksvraag wordt gebruik gemaakt van primaire bronnen en secundaire literatuur. Elk hoofdstuk heeft dezelfde opzet en is gewijd aan een Aziatisch rijk, Manchu-China, Mughal-India, en Safawiedisch Perzië. Als eerste wordt steeds ingegaan op de betrekkingen tussen de VOC en de centrale autoriteit in een rijk, in casu Peking in Manchu-China, Agra en (later Delhi) in Mughal-India, en Isfahan in Safawiedisch Perzië.

Ten tweede wordt per rijk ingegaan op de betrekkingen tussen de VOC en de lokale autoriteiten, wat de mogelijkheden waren voor de VOC om handel te drijven, en wat de rol van de lokale autoriteiten hierbij was. Daarbij wordt de focus gelegd op de belangrijkste haven voor de VOC in ieder rijk, respectievelijk Kanton, Surat en Gamron (wat in Perzië beter bekend staat als Bander-Abbas).¹⁰ Kanton was de enige haven in Manchu-China die was geopend voor Europese handelscompagnieën op het vasteland. Surat was de belangrijkste en grootste haven voor de VOC in West-India. Gamron was de belangrijkste haven voor de VOC in Perzië omdat hier de directeur van het VOC-gewest Perzië gevestigd was.

Tenslotte wordt telkens één historisch voorval geanalyseerd om te zien hoe de VOC tijdens een crisissituatie gebruik kon maken van haar betrekkingen met lokale en centrale autoriteiten om de crisissituatie het hoofd te bieden.

In deze scriptie worden drie verschillende rijken behandeld waar de VOC zich niet tegelijk vestigde. Dit zou echter niet veel impact moeten hebben op dit onderzoek omdat er voor elk rijk apart wordt gekeken naar ontwikkelingen die het rijk onderging met betrekking tot waar de macht zich bevond; centraal of lokaal. Waar de VOC in Perzië en India begin 17^e eeuw vaste voet aan de grond kreeg, gebeurde dit in China op het vasteland pas in de 18^e eeuw. In de 17^e eeuw had de VOC al een vestiging op het eiland Taiwan, maar daar is de Compagnie halverwege de 17^e eeuw verdreven. Ik ben me ervan bewust dat ik slechts een enkel historisch voorval behandel per rijk, terwijl de rijken elk minimaal 200 jaar bestaan hebben. Voor mijn vraagstelling maakt dat echter geen verschil. De hier behandelde voorvallen hebben plaatsgevonden in de 18^e eeuw, maar sluiten voldoende aan bij het beeld van de betrekkingen tussen de VOC en de centrale en lokale autoriteiten zoals dat blijkt uit secundaire literatuur betreffende de 17^e eeuw.

In Perzië regeerde er gedurende de periode dat de VOC daar gevestigd was, 1623-1756, meerdere dynastieën, terwijl in Manchu-China en Mughal-India tot het vertrek van de VOC dezelfde dynastie regeerde, respectievelijk de Manchu- of Qing-dynastie en

¹⁰ Omdat deze scriptie naar het onderwerp kijkt vanuit het perspectief van de VOC zal vanaf nu de VOC-naam Gamron gebruikt worden, tenzij Bandar Abbas wordt gebruikt in directe citaties.

de Mughal-dynastie. In deze scriptie zal echter alleen de periode onder de Safawiedische dynastie worden onderzocht, 1623-1736. De Safawiedische dynastie werd in 1722 van de troon gestoten tijdens de Afghaanse revolutie, maar werd in 1729 in naam hersteld, waarna ze in 1736 definitief werd afgezet. In de moderne geschiedschrijving wordt doorgaans 1722 als einde van de Safawiedische dynastie genoemd, maar de officiële opvolger van de Safawiedische dynastie, de Afshariden-dynastie wordt door de *Encyclopaedia Iranica* pas in 1736 gedateerd, terwijl de Afghaanse revolutie al in 1729 eindigde.¹¹

Literatuur

Er is de afgelopen twintig jaar veel geschreven over de VOC in haar verschillende facetten. Hieronder vallen zowel werken die het perspectief van de VOC centraal stellen, als werken waarin de VOC juist wordt beschouwd als externe factor van betekenis in een Aziatisch rijk. In het moderne debat over de betrekkingen tussen de VOC en Aziatische rijken wordt er discussie gevoerd over de vraag in welke mate de VOC afhankelijk was van centrale en lokale autoriteiten voor het drijven van handel. Els Jacobs schrijft in *Koopman in Azië* dat:

Zonder medewerking van de (lokale) overheid en inheemse makelaars was voor Europese kooplieden succesvol handeldrijven in Azië onmogelijk. Dat gold voor de inkoop, maar evengoed voor de verkoop van goederen. Deze waren vaak ver landinwaarts en om die reden slecht toegankelijk voor Europese kooplieden. Makelaars brachten de goederen naar de kust, waar de Europese kooplieden zich verschansten in een versterkt pakhuis of binnen de muren van een fort. Op de meeste plaatsen reikte de Europese invloed niet verder dan een kanonschot landinwaarts.¹²

Dit is overeenkomstig met eerdere onderzoeken, waaronder dat van Edmund Herzig. In zijn *Hormuz* beweert hij dat de Europeanen moeite hadden de Aziatische markten te betreden.¹³ Hier tegenover staan auteurs als Rudi Matthee en Jos Gommans die

¹¹ J. R. Perry, "AFSHARIDS," *Encyclopædia Iranica*, I/6, pp. 587-589; an updated version is available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/afsharids-dynasty> (accessed on 14 March 2014).

¹² Elisabeth Maria Jacobs, "Koopman in Azië: De handel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tijdens de 18e eeuw" (PhD diss., Universiteit Leiden, 2000), 213.

¹³ Edmund M. Herzig, "Hormuz: Ville Sans Antecedents, de Durée Circonscrire," *Bulletin of the British Society for Middle-Eastern Studies* 12, no. 1 (1985), 11.

betogen dat de Europeanen in verschillende Aziatische rijken juist goed zijn opgegaan binnen de lokale cultuur.¹⁴ Ik ben van mening dat het niet mogelijk is om zulke brede en algemene uitspraken te doen, zoals Jacobs en Herzig, over respectievelijk alle VOC-personeel of zelfs alle Europeanen in Aziatische rijken in het algemeen, in de context van begrip voor en contact met de lokale cultuur. Wanneer men uitspraken doet, zoals Gaastra heeft gedaan, over of de VOC in een specifiek Aziatisch rijk al dan niet een *Fremdkörper* was, dient dit per rijk onderzocht en nader geduid te worden.¹⁵ De handel op Kanton was lange tijd winstgevend voor de VOC maar toch omschrijft Gaastra de VOC als een *Fremdkörper* in Manchu-China. De handel in Surat was eveneens winstgevend maar hierover schrijven Gommans en Gaastra daarentegen dat de VOC in Mughal-India beter opging in de lokale cultuur.¹⁶ Dit leidt tot de conclusie dat er niet direct een verband hoeft te bestaan tussen de mate waarin de VOC opging in de lokale cultuur of niet en de winst die de VOC in een rijk kon behalen. Aan de vraag in welke mate de VOC in Perzië een *Fremdkörper* was, hoopt deze scriptie bij te dragen door te onderzoeken wat de Perzische casus was voor betrekkingen met de centrale en lokale autoriteiten. Deze betrekkingen waren immers van direct belang voor de handel die de VOC dreef. In deze scriptie is daarom gebruik gemaakt van zowel bronnen waarin het perspectief vanuit de VOC centraal staat, als bronnen waarin het perspectief van de bevolking van het Aziatische rijk in kwestie centraal staat.

Femme Gaastra richt zich in zijn *Bewind en Beleid* op de financiële geschiedenis en het beleid van directeuren van de VOC. De focus ligt daarbij op de beleidsontwikkeling van de Heren XVII in de Republiek. Daarnaast is gebruik gemaakt van Gaastra's *De geschiedenis van de VOC*, een werk dat zeer goed kan dienen als inleidend werk over de VOC in al haar facetten in voornamelijk Azië. Els Jacobs houdt zich in haar *Koopman in Azië* bezig met de handelsbewegingen en grote lijnen van de VOC. In dit werk bestudeert zij hoe de VOC in de 18^e eeuw haar handelsnetwerken aanpaste al naar gelang de situatie dat vereiste.¹⁷ Elsbeth Locher-Scholten en Peter Rietbergen's *Hof en Handel* bekijkt van-

¹⁴ Matthee, *Safavid Decline*; Emmer en Gommans, *Rijk*.

¹⁵ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 78-80.

¹⁶ Piet Emmer en Jos Gommans, *Rijk aan de rand van de wereld*; Gaastra, *De geschiedenis van de VOC*, 78.

¹⁷ Femme Gaastra, *Bewind en Beleid bij de VOC: De financiële en commerciële politiek van de bewindhebbers, 1672-1702* (Zutphen: Walburg Pers, 1989); Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*; Elisabeth Maria Jacobs, "Koopman in Azië: De handel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tijdens de 18^e eeuw" (PhD diss., Universiteit Leiden, 2000).

uit het perspectief van de VOC de betrekkingen met de centrale autoriteiten in verschillende rijken waar de VOC zich gevestigd had.¹⁸ Vaak worden deze werken door auteurs als Sanjay Subrahmanyam gerelativeerd en vanuit een minder Europees getint perspectief bestudeerd en becommentarieerd.¹⁹ Het was dan ook Subrahmanyam die ageerde tegen Niels Steengaard's opvatting dat het succes van de VOC te danken was aan de concurrentiekracht op de Aziatische markten, door aan te tonen dat de VOC met geweld optrad tegen zowel Aziatische als Europese concurrenten.²⁰

Om duidelijk te kunnen maken waarom deze Perzische casus uniek is en verschilt van de Indiase en Chinese casussen, moeten er duidelijke en vergelijkbare Chinese en Indiase casussen worden opgesteld. Behalve de verschillende overzichtswerken, hierboven genoemd, die gebruikt worden voor de algemene karakterisering, is ook gebruik gemaakt van verschillende deelstudies over ieder rijk.

Over de positie van de VOC in Manchu-China is veel geschreven door onder andere Liu Yong en Paul van Dyke.²¹ Liu Yong schrijft uitgebreid over de betrekkingen die de VOC onderhield met de lokale autoriteiten en hoe de VOC omging met ontwikkelingen in Kanton, zoals de oprichting van een Chinees front van kooplieden tegen de VOC. Van Dyke schrijft, met gebruikmaking van archieven uit verschillende landen, over niet slechts één aspect van de Sino-Europese betrekkingen maar over de verschillende aspecten van de handel en het leven in Kanton in de periode 1757-1842.

De positie van de VOC in Mughal-India is uitgebreid beschreven in regionale studies door onder andere Jos Gommans, Ghulam Nadri, en Ashin Das Gupta.²² Gommans en Kuipers beschrijven in *The Surat Castle Revolutions* de onderliggende economische en politieke netwerken die de basis vormden voor de machtsstructuur in Surat. Nadri beschrijft de samenwerkingen en spanningen tussen de verschillende Europese handels-

¹⁸ Elsbeth Locher-Scholten en Peter Rietbergen, *Hof en Handel: Aziatische vorsten en de VOC 1620-1720* (Leiden: KITLV Uitgeverij, 2004).

¹⁹ Sanjay Subrahmanyam, *Europe's India: Words, People, Empires, 1500-1800* (Londen: Harvard University Press, 2017).

²⁰ Gaastra, *De geschiedenis van de VOC*, 109.

²¹ Liu Yong, *The Dutch East India Company's Tea Trade with China: 1757-1781* (Leiden: Brill, 2007); Paul van Dyke, *The Canton Trade: Life and Enterprise on the China Coast, 1700-1845* (Hong Kong: Hong Kong University Press, 2007).

²² Jos Gommans en Jitske Kuipers, "The Surat Castle Revolutions: Myths of Anglo-Bania Order and Dutch Neutrality, 1740-1760," *Journal of Early Modern History* 10, no. 4 (January 2006); Ghulam A. Nadri, "The English and Dutch East India Companies and Indian Merchants in Surat in the seventeenth and eighteenth centuries: Interdependence, Competition and Contestation," in *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia*, ed. Adam Clulow en Tristan Mostert (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018); Ashin Das Gupta, *Indian Merchants and the Decline of Surat c. 1700-1750*, (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1979).

compagnieën en de Suratse kooplieden, en de rol hierin van lokale en regionale autoriteiten in Surat en Gujarat. Das Gupta beschrijft in zijn *Indian Merchants and the Decline of Surat* hoe Surat langzaam aan invloed en welvaart verloor. Hij kijkt daarvoor onder andere naar de ontwikkelingen binnen Indiase koopmansgemeenschappen, en hun veranderende relatie met de VOC. In zijn *Merchants of Maritime India, 1500-1800* verzamelt Das Gupta verschillende essays die hij geschreven heeft over ontwikkelingen op het gebied van handel in de Arabische Zee door deze te beschouwen vanuit het perspectief van zowel de Aziatische kooplieden uit aangrenzende havens als vanuit dat van de Europese handelscompagnieën. Tenslotte is er geen gebruik van het werk van Hans van Santen. De focus van het hoofdstuk, en dat van het bestudeerde voorval, ligt op het begin van de 18^e eeuw, terwijl van Santen zich meer op de 17^e eeuw richt.

Voor de Perzische casus is gebruik gemaakt van twee soorten literatuur. Ten eerste is gebruik gemaakt van auteurs die vanuit het perspectief van de VOC over de relaties met centrale en lokale autoriteiten schrijven, zoals Willem Floor en in meer algemene termen de eerder genoemde Peter Rietbergen. Willem Floor heeft de laatste decennia met een groot aantal werken tal van onderwerpen onderzocht vanuit voornamelijk het perspectief van de VOC. Hieronder vallen werken als *Commercial Conflict between Persia and the Netherlands, 1712-1718*, over de betrekkingen tussen de VOC en het Safawiedische hof aan het begin van de 18^e eeuw, en *The Rise and Fall of Nader Shah: Dutch East India Company reports, 1730-1747*, waarin Floor vanuit het perspectief van de VOC Nader Sjah's heerschappij beschrijft.²³

Naast Floor en Rietbergen, die vanuit een VOC-perspectief schrijven over Safawiedisch Perzië, is ook gebruik gemaakt van auteurs als Rudi Matthee, Charles Melville, en René Barendse. Matthee hanteert in zijn studies een Safawiedisch perspectief, zoals zijn *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan* waarin hij in detail uiteenzet hoe de Safawiedische dynastie, zowel door oorzaken in het centrum als in de periferie, tot verval kwam. Hierin wordt de VOC enkele keren aangehaald als in wordt gegaan op de betrekkingen tussen het Safawiedische hof en de Europese handelscompagnieën, maar dit blijft altijd beperkt tot een of twee paragrafen waarin hij alleen kort uiteenzet waarom de VOC in Perzië aanwezig was en hoe vanuit VOC perspectief werd geschreven over het inzetende verval van het Safawiedische rijk in de jaren 1690.²⁴ Waar Matthee de rol van Euro-

²³ Willem Floor, *Commercial Conflict between Persia and the Netherlands, 1712-1718* (Durham: University of Durham Centre for Middle Eastern & Islamic Studies, 1988); Willem Floor, *The Rise and Fall of Nader Shah: Dutch East India Company reports, 1730-1747* (Washington: Mage Publishers, 2009)

²⁴ Rudi Matthee, *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan* (Londen: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2012)

peanen in Perzië nog kort beschrijft is hier bij Melville geen sprake van. Melville richt zich in zijn werk puur op de Safawiedische geschiedenis en de verschillende aspecten hiervan. Melville is hiermee representatief voor veel auteurs met eenzelfde perspectief, wat het uitermate geschikt maakt om informatie over de VOC in Perzië uit de eerder genoemde werken te contextualiseren.²⁵ Tenslotte schrijft Barendse, door gebruik te maken van zowel de verschillende Europese perspectieven als de verschillende Aziatische perspectieven, over de ontwikkeling van Euro-Aziatisch(e) contact en handel in de 17^e en 18^e eeuw.²⁶ Verscheidene van de genoemde auteurs schrijven dus wel over betrekkingen tussen de VOC en centrale en lokale autoriteiten in Safawiedisch Perzië, geen van deze werken richt zich echter specifiek op deze betrekkingen, zoals deze scriptie wil doen. Met deze casus, opgesteld aan de hand van een aantal aspecten, kan beter geanalyseerd worden hoe de VOC-betrekkingen met centrale en lokale autoriteiten in Perzië van de betrekkingen in andere Aziatische rijken verschilden.

Werkwijze

Het origineel bronnenonderzoek voor deze scriptie is gedaan aan de hand van archiefonderzoek in het Nationaal Archief en in de online toegankelijke *Generale Missiven* van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Huygens ING).²⁷ Dit onderzoek maakt gebruik van de digitale collectie van het VOC archief van het Nationaal Archief. Specifiek is er gebruik gemaakt van de collectie OBP, Overgekomen Brieven en Papieren, die tevens online toegankelijk is via de site van het Nationaal Archief.²⁸ De Overgekomen Brieven en Papieren bestaan uit resoluties, verbalen en brieven die vanuit de voormalige VOC-gewesten in Azië aan de Heren XVII en de Kamer Amsterdam zijn gezonden²⁹ Dankzij het TANAP-project zijn verschillende archieven in Aziatische landen ontsloten waardoor

²⁵ Charles Melville, *Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society* (Londen: I.B. Tauris & Co Ltd, 1996).

²⁶ René J. Barendse, *Arabian Seas, 1700-1763*. 4 delen (Leiden: Brill, 2009).

²⁷ *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, bewerkt door W.Ph. Coolhaas, J. van Goor, J.E. Schooneveld-Oosterling en H.K. s' Jacob (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1960-2007) (<http://resources.huygens.knaw.nl/vocgeneralemissiven>)

²⁸ Nationaal Archief, 1.04.02 inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811).

²⁹ Jos Gommans, Lennart Bes, Gijs Kruijtzter, *Dutch sources on South Asia c. 1600-1825: volume 1, bibliography and Archival Guide to the National Archives at The Hague (The Netherlands)*, (New Delhi: Manohar, 2001), 101.

dit archiefmateriaal toegankelijk is gemaakt.³⁰ In deze scriptie zijn de van en naar Batavia verzonden brieven, rapporten en instructies van groot belang. De correspondentie tussen Batavia en Gamron laat enerzijds zien wat de verschillende directeuren van de VOC in Perzië nodig achtten om mee te delen aan Batavia, en anderzijds in welke mate de gouverneur-generaal en de raad in Batavia betrokken waren bij de handel in Perzië.

In deze scriptie zijn drie categorieën VOC-correspondentie gebruikt. Dit zijn categorieën zoals deze genoemd worden in het TANAP-overzicht van overgeleverde VOC-documenten uit Perzië. Ten eerste de correspondentie tussen de directie van de VOC in Perzië en de Gouverneur-Generaal en de Raden te Batavia. Deze categorie correspondentie maakt deel uit van de OBP. In deze correspondentie werd verslag gedaan van de behaalde winst per kantoor, van politieke ontwikkelingen in Perzië, werd correspondentie met Perzische inwoners zoals kooplieden, gouverneurs, havenmeesters en met het Safawiedische hof bijgevoegd, en om instructies gevraagd wanneer nodig. Gewoonlijk werd drie tot viermaal per jaar verslag gedaan door de directeur of gezaghebber aan Batavia.

Het tweede type bron van de VOC waar gebruik van is gemaakt, heeft als titel *Correspondentie met Inheemsen*. Dit zijn kopieën van briefwisseling die de VOC in het Perzisch ontving en die vertaald zijn door een tolk in dienst van de Compagnie. Ook deze categorie correspondentie maakt deel uit van de OBP. Doorgaans werden deze meegestuurd met de bovengenoemde verslaglegging van de directie in Gamron aan Batavia.

Het derde type archiefmateriaal zijn de *Generale Missiven*. De Generale Missiven maken geen deel uit van de OBP. De *Generale Missiven* zijn de jaarlijkse brieven van de Gouverneur-Generaal en de Raden van de Verenigde Oost-Indische Compagnie in Batavia aan de Heren XVII waarin verslag werd gedaan van gedane zaken, behaalde winsten en de ontwikkelingen die plaatsvonden in de verschillende VOC gewesten. De Generale Missiven zijn in de 2^e helft van de 20^e eeuw getranscribeerd naar modern Nederlands en uitgegeven door het Huygens ING. Tegenwoordig zijn deze online toegankelijk.³¹ Voor elk onderzoek naar de VOC zijn de *Generale Missiven* een goed startpunt. Omdat ze in de 20^e eeuw getranscribeerd en deels vertaald zijn naar modern Nederlands, vormen de *Generale Missiven* een toegankelijk eerste aanknopingspunt. Niet alleen kunnen deze bronnen een goed beeld geven van wat er speelde in desbetreffende regio('s) ook helpt het onderzoekers bekend te raken met belangrijke namen van VOC-personeel of personen waarmee de VOC in contact stond in desbetreffende regio('s). Tenslotte laat de inhoud

³⁰ TANAP is een Nederlands-Aziatisch-Zuid-Afrikaans samenwerkingsprogramma voor het gedeelde VOC-verleden. <http://databases.tanap.net/vocrecords/>

³¹ <http://resources.huygens.knaw.nl/vocgeneralemissiven>

van de *Generale Missiven* ook zien wat de Gouverneur-Generaal en Raden van de Verenigde Oost-Indische Compagnie te Batavia belangrijk genoeg vonden om mee te geven aan de Heren XVII in de Republiek.

Er is gekozen voor dit type bronnen om enkele redenen. Ten eerste bieden de *Generale Missiven*, zoals hierboven gesteld, een goed algemeen kader om bekend te raken met de VOC-activiteiten en belangrijke figuren in een gewest. De *Correspondentie met Inheemsen* heeft een tweevoudig doel. Enerzijds laten de brieven zien hoe de centrale en lokale autoriteiten de gebeurtenissen die zij beschreven interpreteerden. Anderzijds laten de antwoorden van de VOC ons ook zien hoe de VOC de brieven van de autoriteiten zelf interpreteerden, aan de hand van hoe zij hun reacties verwoordden. Hierbij moet wel worden vermeld dat deze brieven zijn vertaald door tolken van de VOC, wat invloed gehad kan hebben op de inhoud van de vertaalde brief. Helaas ben ik het Perzisch echter niet machtig, en zijn er naar mijn weten bijna geen kopieën van deze brieven bewaard door de Safawiedische administratie.

Er zijn immens veel VOC-bronnen die gebruikt kunnen worden in een onderzoek als dit, maar omdat dit slechts een MA-scriptie is, moest er een duidelijke keuze worden gemaakt voor de bronnen die gebruikt zouden worden. Omdat deze scriptie zich richt op de betrekkingen tussen de VOC en de lokale en centrale autoriteiten, en niet op de interne besluitvorming van de VOC hierover zijn de resoluties, de besluiten van de directeur en de raad van Perzië, niet meegenomen. Er is gekozen voor het perspectief van de directie in Gamron, en wat zij belangrijk genoeg achtten om mee te delen aan Batavia. Dit is de reden dat in deze scriptie geen gebruik is gemaakt van bijvoorbeeld het Dagregister van Batavia. De dagregisters van VOC-kantoren bieden vaak veel informatie over lokale interactie. Er is geen gebruik gemaakt van het Dagregister van de factorij in Gamron.³²

Tenslotte dient het brongenre reisverslag genoemd te worden. Er zijn verschillende Europese reizigers geweest die in de 17^e en 18^e eeuw door Safawiedisch Perzië reisden, waarvan enkele zelfs kortstondig in dienst waren van de VOC, zoals Engelbert Kaempfer. Ik ben me ervan bewust dat zulke reisverslagen ook een mogelijke bron van informatie zijn, maar dit is uiteindelijk een MA-scriptie waarin al verschillende soorten bronnen worden gebruikt. Daarom zijn er ten behoeve van deze scriptie geen reisverslagen bestudeerd.

³² Na te rade te zijn gegaan bij Dr Lennart Bes van de Universiteit Leiden ben ik tot de conclusie gekomen dat als de dagregisters voor Perzië niet in het TANAP-overzicht voorkomen ze ook nergens anders te vinden zullen zijn.

Hoofdstuk 1: De VOC in Manchu-China

In China regeerde van 1622 tot 1912 de Manchu-dynastie, ook bekend als de Qing-dynastie. De hoofdstad was Peking, dat 2000km van het handelscentrum Kanton vandaan lag. De VOC was met tussenpozen van 1622 tot 1803 in China gevestigd. De VOC kreeg gedurende de 17^e eeuw toegang tot de Chinese handel, door geleidelijk de positie die de Portugezen innamen, over te nemen.³³ De VOC meende in de 17^e eeuw groot belang te hebben bij het drijven van handel met China. Begin 17^e eeuw had de VOC namelijk haar eerste factorij in Japan geopend. Als de VOC erin zou slagen een succesvolle handelsrelatie met China op te zetten, konden ze Chinese zijde, die zeer gewild was in Japan, ruilen voor Japans edelmetaal, waarmee onder andere de handel in India kon worden gefinancierd.

De handel tussen de VOC en China werd gerealiseerd door met hulp van een Chinese koopman een kolonie van de Republiek te stichten op het eiland Taiwan. Vanuit deze kolonie kon men 38 jaar lang, van 1624 tot 1662, de begeerde handel van Chinese zijde voor Japanse edelmetalen realiseren.³⁴ De VOC had echter nog steeds geen vestiging op Chinese grond zelf, wat te maken had met de instelling van de Chinese overheid. Deze accepteerde alleen tribuutrelaties met andere vorsten en stond zodoende niet open voor vaste contracten of permanente vestigingen.³⁵

Hoewel de VOC zich wel tweemaal in de 17^e eeuw mocht vestigen in Fuzhou in de provincie Fujian, had de VOC weinig vrijheden vanwege de wetgeving van de Chinese overheid. In de praktijk hield dit in dat de VOC alleen mocht handelen met vertegenwoordigers van de regionale autoriteiten en dus niet zelf met handelaren afspraken mocht maken of goederen kon ruilen. Dit week af van de wijze waarop de VOC normaal gesproken handel dreef in Azië. De VOC wilde immers een geprivilegieerde positie, waaronder verschillende vrijstellingen van belastingen. Toen het duidelijk was dat de VOC die niet zou krijgen besloot de VOC de kantoren in Fuzhou te sluiten en de handel vanuit Batavia te laten lopen. Dit hield in dat Chinese jonken naar Batavia voeren met hun goederen, in plaats van dat de VOC-schepen naar China voeren. Door de hoeveelheid Chinese jonken die in de tweede helft van de 17^e eeuw op Batavia voeren, was deze handel veel rendabe-

³³ Emmer en Gommans, *Rijk*, 392.

³⁴ Emmer en Gommans, *Rijk*, 402.

³⁵ Emmer en Gommans, *Rijk*, 409.

ler voor de VOC.³⁶ Nadeel hiervan was dat de VOC minder controle had over de aangevoerde goederen, hoeveelheden en prijzen, en afhankelijk was van wat de Chinese jonken naar Batavia brachten.

De Manchu-dynastie opende in 1683 de havenstad Kanton voor buitenlandse handelaren, maar vanwege het uitblijven van vrijstellingen van bepaalde belastingen besloot de VOC niet op Kanton te handelen maar vanuit Batavia te blijven handelen. Een reeks commerciële en diplomatieke blunders, als gevolg van misverstanden verslechterden de verhoudingen tussen de VOC en het Chinese hof nog verder in de tweede helft van de 17^e eeuw.³⁷ In 1757 werd Kanton per officieel decreet de enige stad waar Europeanen mochten komen om handel te drijven met Chinese kooplieden. Dit decreet was echter slechts een formaliteit. Het was al vroeg in de 18^e een *fait accompli* dat Kanton het centrum voor handel met Europese handelscompagnieën was.³⁸

1.1 De VOC aan het Chinese hof

In Europa ontstond in de 18^e eeuw een zogenaamde 'China Craze'. De vraag naar Chinese producten zoals zijde, porselein en boven alles thee groeide exponentieel.³⁹ Hoewel de Europese handelscompagnieën er naar snakten handel te drijven met China, was dit omgekeerd voor het Chinese hof en lokale kooplieden veel minder het geval. Hoewel de handel met de Europeanen gunstig was voor de schatkist van het hof, en de Chinese kooplieden er ook bij gebaat waren, vond de Chinese overheid de handel met Europa minder belangrijk. Zoals een Manchu keizer ooit zei tegen een gezant namens de Engelse koning: "The productions of Our Empire are manifold, and in Great abundance; nor do We stand in the least need of of the produce of other countries".⁴⁰ Het Manchu-hof vond dat de Chinezen niets nodig hadden van de Europeanen omdat zij al alles wat ze nodig hadden produceerden. Voor het Chinese hof was de toegestane handel met de Europeanen eerder een manier om meer luxe te vergaren.⁴¹ De Chinezen gedoogden de Europese handelaars, bijna als *means to an end*. De Chinese overheid had dan ook weinig contact met de VOC, zoals blijkt uit het geringe aantal hofreizen dat de VOC ondernam naar de

³⁶ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 114.

³⁷ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 53.

³⁸ Van Dyke, *The Canton Trade*, 16.

³⁹ Liu Yong, *Tea Trade*, 1.

⁴⁰ Liu Yong, *Tea Trade*, 1.

⁴¹ Liu Yong, *Tea Trade*, 1.

Manchu-hoofdstad Peking.⁴² De hofreizen die de VOC wél maakte, hadden vaak weinig effect.⁴³ Over de betrekkingen tussen het fysieke Chinese hof en het VOC-personeel in China is weinig bekend. De interactie tussen VOC-personeel en Chinezen is vrijwel uitsluitend met lokale handelaren en Chinese ambtenaren, wat het tot een zeer lokaal gebeuren maakt, dat zich alleen in Kanton afspeelt. Anderzijds had het Chinese hof op afstand duidelijk de teugels in handen als het ging om handel met Europeanen. Dit houdt in dat de centrale macht wijd verbreid was en ook in regio's die ver van het hof lagen, werd gevoeld. Omdat het Chinese hof zeer gecentraliseerd was, had het complete controle over wat de Europeanen wel en niet werd toegestaan. De Manchu-dynastie was een groot effectief bereik.⁴⁴ Door het uitgebreide Chinese ambtenarenstelsel en de directe zeggenschap van het Chinese hof was de interactie tussen het VOC-personeel in Kanton met Chinese ambtenaren en handelaren in Kanton indirect een vorm van interactie met het Chinese hof.

1.2 VOC en lokale relaties in Kanton

Vanaf 1734 begon de VOC weer op Kanton te varen met handelswaar uit de Indonesische archipel, voornamelijk om thee te bemachtigen. De vraag naar thee in Europa was exponentieel gegroeid sinds het begin van de 18^e eeuw en de VOC voldeed aan een groot deel van deze vraag. De Chinese theehandel verliep via Kanton. In deze haven in China bestond een handelsregime dat overeen kwam met dat in Deshima in Japan. Dit regime hield in dat alleen op die plek handel mocht worden gedreven tussen Chinese handelaren en Europese handelaren, maar de regels voor sociale interactie waren minder streng dan in Japan. Net als in Deshima waren de buitenlandse handelaren niet welkom in de stad, alleen buiten de stadsmuren in vestigingen die ze moesten huren van de Chinezen. Contact met de Chinese bevolking in Kanton was verboden en elke avond werd de poort tussen het Chinese deel van Kanton en de wijk waar de Europeanen verbleven gesloten. Wel knepen de Chinezen vaak een oogje dicht als Europeanen wandelingen maakten langs de rivier onder het mom van kruiden zoeken.⁴⁵ Een groot verschil was wel dat de VOC geen handelsmonopolie had, zoals in Deshima.

⁴² Emmer en Gommans, *Rijk*, 412-413.

⁴³ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 114.

⁴⁴ Emmer en Gommans, *Rijk*, 363.

⁴⁵ Cynthia Viallé, "Daily Life of the Dutch in Canton and Nagasaki: A Comparison based on the VOC Dagregisters and Other Sources," *Itinerario Journal of Imperial and Global Interactions* 37, no. 3 (januari 2014), 165.

Een ander verschil met Deshima was dat de Chinese overheid Europeanen verplichtte Kanton te verlaten buiten het handelsseizoen, van juni tot september. De vestigingen werden in hun afwezigheid onderhouden door bedienden van de Chinezen van wie men huurde. Hoewel er vanaf het moment van aankomst in de haven van Kanton tot men weer vertrok wel sprake was van interactie tussen de VOC en de Chinese overheid in de persoon van ambtenaren van het hof, was er weinig sprake van enige diepgang in deze contacten. Een derde verschil met het regime in Deshima is dat de VOC akkoord moest gaan met het feit dat ze geen speciale privileges zou krijgen maar dat ze moest handelen volgens door de Chinese autoriteiten eenzijdig opgelegde regels.⁴⁶ De reden hiervoor was volgens de Chinese autoriteiten:

at present, shoppers and other members [of the public] are deceiving the Europeans in all sorts of ways ... We, the *Tsongtu*, *Fooyuern* and *Hoppo*, have sought the assistance of His Imperial Majesty and have beseeched Him to decree that the Europeans shall only be permitted to trade with the present Imperial Merchants ... therefore you should realize without entertaining a single shred of doubt that everything had been done for your own benefit; if the merchants do not behave magnanimously under the present conditions, we shall punish them severely and our unfailing scrutiny will certainly make their deeds known us in good time [for steps to be taken].⁴⁷

Hieruit blijkt duidelijk dat de Chinese autoriteiten de VOC verplichtten akkoord te gaan met de door het Chinese hof opgelegde regels omtrent handel, door die te presenteren als een belangrijke gunst in het belang van de VOC en de andere Europese handelscompagnieën.⁴⁸

Uit onderzoek door Liu Yong en onderzoeken naar de dagregisters uit Kanton door Cynthia Viallé blijkt dat het VOC-personeel voornamelijk contact had met twee groepen: met lokale handelaren, de *Co Hong*, en met lokale en provinciale autoriteiten: de *Tsongtu*, *Fooyuern* en de *Hoppo*. De *Tsongtu* was de provinciale gouverneur-generaal. De *Fooyuern* was de lokale inspecteur, ondergeschikt aan de *Tsongtu*. De *Hoppo* was de haven-

⁴⁶ Liu Yong, *Tea Trade*, 97.

⁴⁷ Liu Yong, *Tea Trade*, 99.

⁴⁸ Dit punt zal in meer detail worden behandeld in de casus van dit hoofdstuk, paragraaf 1.3.

meester die overzicht hield over het heffen van belasting en tol in Kanton.⁴⁹ De *Hoppo* was gevestigd in Kanton en was het enige onderdeel van het Chinese staatsbestel waarmee de Europese handelscompagnieën regelmatig contact hadden.⁵⁰ De *Hoppo* was een machtig figuur, die veel controle had over het doen en laten van de Europese handelscompagnieën. Zo moesten Europeanen altijd van de *Hoppo* toestemming krijgen om bijvoorbeeld goederen in te kopen, om hun schepen te repareren, of zelfs om hun eigen tolken te kiezen. Deze controle had echter een keerzijde, want als de *Hoppo* de aangevraagde goederen te laat leverde kon dit de betrekkingen met de handelscompagnieën schaden.⁵¹ De *Tsongtu* en *Fooyuern* speelden een belangrijke rol op de achtergrond omdat zij grote invloed hadden op de handelsafspraken, maar zelden kwamen zij in direct contact met de VOC. De *Hoppo* passerden en zich direct tot de *Tsongtu* wenden, kon de betrekkingen met de *Hoppo* dan ook flink schaden.⁵²

De lokale handelaren waarmee de VOC veel contact hadden waren verenigd in de *Co Hong*, opgericht in 1759. De *Co Hong* bestond uit Kantonese kooplieden die door het Chinese hof gemachtigd waren om handel te drijven met Europese handelscompagnieën. Soms werkten deze kooplieden samen om een prijsblok op te werpen tegen de Europese kooplieden, en soms hanteerde elke Chinese koopman zijn eigen prijzen. Pas tegen het einde van de 18^e eeuw verenigden de *Co Hong* zich in enkele grote huizen.⁵³ Ter vergelijking: op het eiland Deshima in Japan waar de VOC de enige Europese handelscompagnie was, was het gewoonte dat de lokale heer, de *daimyō*, en de gouverneur van Nagasaki de haven bezochten als er nieuwe schepen arriveerden.⁵⁴ Hier stond de VOC dus veel meer in contact met de provinciale machthebbers dan in China.

1.3 Casus: De VOC en de oprichting van de *Co-Hong*

De oprichting van de *Co Hong* in 1759 door de centrale en lokale Chinese autoriteiten ging gepaard met groot protest van voornamelijk de Nederlandse en Engelse handelscompagnieën, de VOC en EIC, en in mindere mate van de Zweedse handelscompagnie. Nadat de Engelse handelscompagnie meerdere klachten had ingediend over het verloop

⁴⁹ Viallé, "Daily Life of the Dutch in Canton and Nagasaki," 165.

⁵⁰ Liu Yong, *Tea Trade with China*, 92.

⁵¹ Van Dyke, *The Canton Trade*, 52.

⁵² Van Dyke, *The Canton Trade*, 90.

⁵³ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 80.

⁵⁴ Viallé, "Daily Life of the Dutch in Canton and Nagasaki", 164.

van de handel in Kanton gaf een waarnemer uit Peking de Engelsen in meerdere opzichten gelijk. Als gevolg werd de Europeanen door de autoriteiten in Kanton opgelegd hun handel te beperken tot enkele kooplieden. Tegelijkertijd besloten de lokale autoriteiten om slechts enkele Chinese kooplieden toestemming te geven om handel te drijven met de Europese handelscompagnieën. Deze gemachtigde kooplieden waren de *Co Hong*, en het stond hen vrij zelf de in- en verkoopprijzen te bepalen voor alle goederen. Deze opstelling ging compleet in tegen het idee van de vrije handel waar de Europese handelscompagnieën in Azië naar streefden, en zou volgens hen leiden tot minder vaart op Kanton.⁵⁵

Halverwege 1760 was de oprichting van de *Co Hong* nog steeds niet rond, wat ertoe geleid had dat zes maanden lang Chinese kooplieden geen handel wilden of durfden te drijven met de Europese handelscompagnieën. De Europese compagnieën hadden grote bezwaren tegen de samenvoeging van alle gemachtigde Chinese kooplieden in één enkel verbond. Volgens de Europeanen had de Chinese keizer inderdaad een decreet uitgevaardigd dat de Europeanen alleen met gemachtigde *Co Hong* kooplieden mochten handelen, maar had de keizer nooit verordonneerd dat de Chinese kooplieden zich moesten verenigen in een verbond dat alle in- en verkoopprijzen kon bepalen. Dit leidde ertoe dat de spanning in Kanton te snijden was. De Chinese kooplieden probeerden elk contact met de Europeanen te vermijden uit angst gearresteerd te worden op verdenking van samenzwering met Europeanen. De poging van een enkele Chinese koopman om namens de Europese handelscompagnieën protest aan te tekenen tegen de oprichting van de *Co Hong* werd de kop ingedrukt, om andere Chinese kooplieden te ontmoedigen. Zodoende werden de Europeanen nog verder geïsoleerd, niet alleen fysiek, maar ook sociaal.⁵⁶

Op 12 augustus 1760 besloot Martin Wilhelm Hulle, de directeur van de VOC-factorij in Kanton, de belangrijkste kooplieden binnen de *Co Hong* te bezoeken. Hij herhaalde het eerdere bezwaar van de Europeanen, namelijk dat volgens hun interpretatie van de uitgevaardigde decreten van de Chinese keizer, de Europeanen niet gedwongen waren om handel te drijven met deze verenigde bond van handelaren, maar alleen met afzonderlijke, gemachtigde Chinese kooplieden. Vervolgens zei hij dat de oprichting van deze bond van gemachtigde handelaren een plan van de *Tsongtu* was, en dat als de *Tsongtu* inderdaad zo'n bond wilde opzetten de Europese handelscompagnieën hierover officieel geïnformeerd dienden te worden. Omdat de Chinese kooplieden die Hulle bezocht, op deze argumenten niet allemaal hetzelfde antwoord wisten te geven, trachtte Hulle de Zweedse

⁵⁵ Liu Yong, *Tea Trade*, 92.

⁵⁶ Liu Yong, *Tea Trade*, 93-94.

en Engelse handelscompagnieën op zijn hand te krijgen om samen een sterker front te vormen tegen de Chinese *Co Hong*.⁵⁷

Op 15 augustus 1760 verwelkomde de VOC vertegenwoordigers van de Engelse en Zweedse handelscompagnieën de elf Chinese kooplieden die tot de *Co Hong* behoorden, om te overleggen over de voorwaarden waaronder beide partijen dat jaar bereid waren te handelen. Tijdens deze bijeenkomst kwamen verschillende zaken aan het licht voor de Europeanen. Ten eerste bleek dat tien van de elf *Co Hong* kooplieden door de Chinese staat gedwongen waren toe te treden tot de *Co Hong*. Ten tweede bleek dat een van de redenen voor de oprichting van de *Co Hong* was dat het de garantie moest bieden dat de Europese handelscompagnieën op tijd zouden worden betaald door de Chinese kooplieden, zodat ze tijdig konden vertrekken. Dit kwam voort uit het Chinese beleid dat de Europeanen alleen van juni tot september in de logies in Kanton mochten verblijven. Op de vraag van Hulle of de oprichting van de *Co Hong* een initiatief van de Chinese keizer was, of van de *Tsongtu* konden de kooplieden geen antwoord geven.⁵⁸

De volgende dag ontving de VOC-factorij in Kanton een decreet van de *Tsongtu* aan de keizer, ondertekend door de *Fooyuern* en de *Hoppo*, en bekrachtigd door de keizer waarin stond dat de Europeanen vrij waren te handelen met alle *Co Hong* kooplieden, zolang zij zich aan de regels hielden. In de praktijk maakte dit geen verschil omdat de *Co Hong* als geheel de prijzen bepaalde, waar individuele *Co Hong*-leden niet van konden afwijken. Dit decreet was verwoord op een manier die het deed voorkomen alsof dit werd gedaan voor de financiële zekerheid van de Europese handelscompagnieën. Om hen te beschermen tegen malafide Chinese handelaren zouden de meest betrouwbare kooplieden zijn samengebracht in de *Co Hong*, en alleen met hen mochten de Europeanen handel drijven.⁵⁹

In reactie hierop wilde Hulle een protestbrief naar de *Tsongtu* schrijven, samen met de Zweedse en Engelse handelscompagnieën. Deze zagen hier echter van af uit angst voor nadelige consequenties. Daarop stuurde alleen de VOC pijlsnel een brief naar de *Hoppo*. De reden dat ze de brief naar de *Hoppo*, en niet de *Tsongtu* stuurden, was omdat zij redeneerden dat als de Europese handelscompagnieën het risico liepen opgelicht te worden door Chinese kooplieden, de *Hoppo* hier tegen moest optreden, en dat de oprichting van de *Co Hong* geen goede oplossing voor dit probleem zou zijn. Net als in hun

⁵⁷ Liu Yong, *Tea Trade*, 94-95.

⁵⁸ Liu Yong, *Tea Trade*, 95-96.

⁵⁹ Liu Yong, *Tea Trade*, 97-98.

vorige brieven benadrukte de VOC wederom dat de oprichting van de *Co Hong* in haar huidige vorm een negatief effect zou hebben op de handel, en dat dit op lange termijn zou leiden tot minder schepen die naar Kanton voeren.⁶⁰ Uit Liu Yong's beschrijving van deze gebeurtenissen komt naar voren dat de Chinezen niet veel gaven om het feit dat er minder op Kanton zou worden gevaren. Dit past in het eerdere betoog van Liu Yong over de handel tussen Chinese kooplieden en Europese handelscompagnieën. Volgens hem zag de Chinese keizer de handel als bijzaak, en niet als iets wat de Chinezen nodig hadden.⁶¹

Uit het antwoord van de *Hoppo* werd de VOC duidelijk dat de Chinezen niet van gedachten zouden veranderen. In het eerste deel van de brief werd bevestigd dat dit allemaal ter bescherming van de Europese handelscompagnieën was.⁶² Uit het deel erna bleek nogmaals duidelijk hoe onbelangrijk de Chinezen de handel met Europa achtten:

You people say that should you not have your own way, you will not be able to come here again and will lose absolutely on the trade. Be free to do what you think fit! The meagre duties which this far-flung Empire receives from your trade can be counted as nothing compared to those enormous sums which it raises for its Emperor...It will be best that you proceed with you affairs and deal with those of the Mandarin's Merchants whoever pleases you in fairness to both sides, without raising further objections to a company or concerning the connectedness of the merchant's circumstances, and it should be sufficient for you that we shall protect you in all cases against your enviers, while you will return to your home country sooner.⁶³

Uit deze brief van de *Hoppo* blijkt duidelijk dat de handel met de Europese handelscompagnieën volgens hem weinig belangrijk is, omdat het weinig opbrengt aan heffingen. Europese handelscompagnieën hadden de Chinese goederen meer nodig vanwege de *China Craze* in Europa, dan andersom. Voor de VOC in Kanton betekende de brief van de *Hoppo* het einde van hun protesten tegen de *Co Hong*. Na lang intern overleg besloten directeur Hulle en de raad hun verzet te staken. Ze legden zich erbij neer geen handel te

⁶⁰ Liu Yong, *Tea Trade*, 98-99.

⁶¹ Liu Yong, *Tea Trade*, 1.

⁶² Voor deze quote, zie pagina 16 in de scriptie, hoofdstuk 1, paragraaf 2.

⁶³ Liu Yong, *Tea Trade*, 99-100.

kunnen drijven met kooplieden die niet bij de *Co Hong* aangesloten waren besloten in zee te gaan met de drie *Co Hong* leden die zij het meest vertrouwden.⁶⁴

Uit deze casus komt duidelijk naar voren dat de VOC in Kanton was overgeleverd aan de wensen van de lokale autoriteiten, die een verlengstuk vormden van de centrale autoriteit. Dit lag enerzijds aan het feit dat de VOC geen machtspositie had in Kanton, aangezien ze geen producten meebracht die de Chinezen niet op andere wijzen konden verkrijgen. Daarnaast was de opbrengst uit de heffingen op de transacties voor de *Hoppo* en het hof zo klein dat deze nauwelijks opgemerkt werden, zoals de *Hoppo* het zelf verwoordde in de quote hierboven. De reden dat de Engelse en Zweedse handelscompagnieën al eerder afzagen van het ondertekenen van de laatste petitie van de VOC aan de *Hoppo*, en de VOC zelf zich ook bij het resultaat neerlegde, was dat ze allemaal wisten dat als ze nog langer doorgingen met de protesten, ze zich de toorn van de centrale autoriteiten op de nek zouden halen. Dit zou nog desastreuzere gevolgen hebben voor de handel. Typerend voor de verhoudingen tussen centrale en lokale autoriteiten en de VOC is dat de VOC niet eens overwoog deze problemen bij de centrale autoriteit aan te kaarten. Zoals ervaring leerde uit eerdere hofreizen wist de VOC dat ze hier niets mee zouden bereiken. In Kanton waren ze overgeleverd aan de *Tsongtu* en *Hoppo*, die de steun hadden van het hof dat zelf bijna geen aandacht schonk aan de intercontinentale handel in Kanton.

1.4 Deelconclusie China

De wijze waarop de VOC handelsbetrekkingen onderhield in China werd in grote mate beïnvloed door de verhouding tussen de centrale en lokale autoriteiten en de waarde die werd gehecht aan de Europese aanwezigheid in China. De Chinese casus kan geanalyseerd worden aan de hand van de vier aspecten uit de inleiding, te weten: 1) de mate waarin er in een rijk sprake is van een machtig centraal bestuur of sterke lokale autonomie, 2) het belang van de VOC bij het onderhouden van goede betrekkingen met autoriteiten op beide niveaus, 3) de mate waarin deze autoriteiten afhankelijk waren van de VOC, en 4) de mate waarin autoriteiten zich in de handel mengden.

In Manchu-China was duidelijk sprake van een machtige centrale autoriteit, en die haar macht lokaal deed gelden via autoriteiten in Kanton die loyaal waren aan het hof in Peking. Uit de literatuur en uit het eerder beschreven incident blijkt dat de VOC vooral

⁶⁴ Liu Yong, *Tea Trade*, 100.

baat had bij betrekkingen met lokale autoriteiten. De lokale autoriteiten waren van cruciaal belang voor de VOC: zij verschaften de VOC toegang tot de Chinese markt.

De VOC had nauwelijks een machtspositie in of invloed op het Manchu-rijk. Dat kwam in de eerste plaats doordat het Chinese hof niet wezenlijk geïnteresseerd was in de handel met de Europese compagnieën. Het Chinese rijk was grotendeels zelfvoorzienend en zag de handel met de verschillende Europese handelscompagnieën vooral als manier om luxe-goederen te vergaren.⁶⁵ Zodoende had het voor de VOC weinig zin te investeren in de relaties met de centrale autoriteit. Ten tweede had de VOC geen unieke positie: de VOC was slechts één van de vele Europese handelscompagnieën in Kanton. Als zij geen handel wilde drijven met handelaren van de *Co Hong*, kon de *Co Hong* uit verschillende Europese concurrenten kiezen.

De lokale autoriteiten bemoeiden zich nadrukkelijk (en in opdracht van de centrale autoriteit) met de handel door middel van de vorming van de *Co Hong*; op indirecte wijze konden de autoriteiten zo de handel reguleren en de handelscompagnieën op afstand houden door hen slechts enkele maanden per jaar toegang te verlenen tot de haven van Kanton. De VOC bleef zo, evenals de andere handelscompagnieën, op afstand van de Chinese samenleving en was zodoende een *Fremdkörper*, zoals Femme Gaastra ook stelt.

⁶⁵ Liu Yong, *Tea Trade*, 1.

Hoofdstuk 2: de VOC in Mughal-India

In Mughal-India regeerde van 1526 tot 1857 de Mughal-dynastie, gesticht door Babur. De hoofdstad was eerst Agra en later Delhi. De VOC was zowel gevestigd aan de oost- als aan de westkust van het Indisch subcontinent. In deze scriptie zal voor het lokale aspect gekeken worden naar de belangrijkste factorij aan de westkust: Surat. Surat lag 1100km van Delhi vandaan. De factorij in Surat werd geopend in 1618 en bleef geopend tot 1795.⁶⁶ Surat was ook al vóór de vestiging van Europese handelscompagnieën een zeer belangrijke haven voor Indiase en Aziatische kooplieden in de handel met West-, Oost-, en Zuid-Oost Azië.⁶⁷ Niet alleen was Surat de meest winstgevende vestiging in India, maar, er was ook een handelsroute met Safawiedisch Perzië. Vaak voeren schepen tussen Gamron en Surat heen en weer met goederen, correspondentie of zelfs personen uit Safawiedisch Perzië aan boord. De VOC hield zich in Mughal-India bezig met de inkoop van Indiaas textiel en de kleurstof indigo die zeer gewild was in Europa, en met de verkoop van de talloze specerijen die de VOC door heel Azië vergaarde en verhandelde. Hoe belangrijk textiel was voor de factorij in Surat wordt duidelijk wanneer de VOC schrijft dat als de Hollandse zijde-fabrikanten erin zouden slagen een verbod op de import van Indiaas textiel te krijgen, de VOC de factorij in Surat net zo goed kon opheffen.⁶⁸

2.1 De VOC aan het Mughal-hof

Het Mughal-hof en de VOC hebben volgens Jos Gommans dezelfde ontwikkeling door- gemaakt met betrekking tot het controleren van de handel. Beide partijen probeerden in de eerste plaats het productieproces van Indiase goederen te beheersen, alvorens zich te realiseren dat dit niet houdbaar was, waarna ze afstand namen van dat proces en beslo- ten de economie de vrije loop te laten. Deze vrijhandel was typerend voor de handel in Surat en Mughal-India.⁶⁹

Gommans stelt in *Rijk aan de rand van de wereld* dan ook dat het succesvol opere- ren van de VOC op het Indisch Schiereiland grotendeels gestoeld was op de Mughal- overheden die de markt beschermden. Zeker in de eerste eeuw dat de VOC zich vestigde

⁶⁶ Emmer en Gommans, *Rijk*, 355.

⁶⁷ Nadri, "The English and Dutch East India Companies," 126.

⁶⁸ René J. Barendse, *Arabian Seas, 1700-1763, Volume 3: Men and Merchandise* (Brill: Leiden, 2009) 1035-1036.

⁶⁹ Emmer en Gommans, *Rijk*, 357.

in India, zette de VOC in op het onderhouden van goede relaties met de Mughal-vorsten.⁷⁰ De vele hofreizen van de VOC naar het Mughal-hof in Delhi zijn hier duidelijk bewijs van. In 1716 werd zelfs een nieuwe vestiging van de VOC geopend in Agra, nabij de hoofdstad Delhi om de betrekkingen met het hof te kunnen onderhouden.⁷¹ De verschillende Europese handelscompagnieën maakten gebruik van een tussenpersoon in hun contact met het Mughal-hof. Er was namelijk vaak zowel cultureel als linguïstisch sprake van miscommunicatie. Voor de VOC was de tussenpersoon aan het Mughal-hof doorgaans een professionele Indiase advocaat, die de belangen van de VOC vertegenwoordigde.⁷²

Zoals overal in Azië moesten Europese handelscompagnieën niet alleen concurreren met lokale kooplieden maar ook met elkaar. Om niet onder te doen voor de Portugese en Engelse handelaren spaarde de VOC kosten noch moeite, wat er toe leidde dat de VOC aan het hof als zeer gul werd beschouwd. Het doel van de hofreizen was tweeledig. Ten eerste wilde de VOC *farmans* bemachtigen, bevelschriften van het Mughal-hof, die vaak de vrijstelling van bepaalde wegenbelastingen (*rahdari*) regelden. De *farman* die de VOC gebruikte in Surat is tussen 1618 en 1729 28 maal vernieuwd. Elke keer dat deze *farman* vernieuwd werd, betaalde de VOC daar een aanzienlijk bedrag voor.⁷³ Deze *farmans* waren geldig in het hele Mughal-rijk, en de VOC had zich ook op verschillende plekken hier gevestigd. Ten tweede was het doel van de VOC om te voorkomen dat de andere Europese handelscompagnieën even gunstige of betere *farmans* bemachtigden, wat hen een sterkere positie op de markt zou geven. Daarnaast verzekerde het onderhouden van goede betrekkingen met de Mughal-autoriteiten de VOC van toegang tot het bestaande wegen-en handelsnetwerk. Behalve toegang tot een uitgebreid handels-en wegennetwerk, kocht de VOC hiermee ook bepaalde risico's af, zoals plunderingen door lokale roversbendes.⁷⁴

Een belangrijke reden waarom de VOC en Mughal-autoriteiten het goed met elkaar konden vinden, is dat beide partijen wisten wat de relatie hen opleverde. Wat het de VOC opleverde is hierboven al besproken. Maar de Mughals hadden ook veel baat bij goede betrekkingen. Ten eerste verhandelde de VOC veel fijne specerijen in Surat die de Com-

⁷⁰ Emmer en Gommans, *Rijk*, 362.

⁷¹ Emmer en Gommans, *Rijk*, 362.

⁷² René J. Barendse, *Arabian Seas, 1700-1763, Volume 4: Europa in Asia* (Brill: Leiden, 2009), 1647-1648.

⁷³ Nadra Ashfaque, "The Dutch East India Company and the Mughal Court," *Proceedings of the Indian History Congress* 67 (2006): 271-272, <http://www.jstor.org/stable/44147946>.

⁷⁴ Emmer en Gommans, *Rijk*, 362-363.

pagnie had bemachtigd via de intra-Aziatische handel die zij dreef. Daarnaast was de VOC intensief betrokken bij de edelmetaalstroom naar India. De VOC had beschikking over zowel zilver uit Amerika als Japan. Dit zilver was nodig om de Indiase economie draaiende te houden. Het merendeel van deze edelmetaalstroom werd direct naar Bengalen gestuurd. Slechts een heel klein deel werd naar Surat geëxporteerd.

Ten eerste werd het gebruikt om de wevers te betalen die het zeer populaire Indiase textiel weefden. Daarnaast werd het door de makelaars van de VOC gebruikt als vooruitbetaling voor bestellingen. Ten slotte voorkwam deze edelmetaalstroom naar Surat ook dat VOC-personeel voor die vooruitbetalingen geld moest lenen bij lokale bankiers.⁷⁵

Een interessant gevolg van de hechte relatie tussen de VOC en de Mughal-autoriteiten is dat de VOC als een soort politiemacht moest gaan optreden. De VOC kreeg, net als andere Europese handelscompagnieën de taak om binnen een bepaald gebied eventuele schade als gevolg van piraterij, vaak door Europeanen, te vergoeden. Om te voorkomen dat deze schade ontstond zag de VOC zichzelf genoodzaakt om als politiemacht te werk te gaan binnen het hun toegewezen gebied.⁷⁶ Daarnaast waren de handelscompagnieën verplicht schepen afkomstig uit Surat te beschermen met een konvooi in de Indische Oceaan.⁷⁷ De VOC móest wel voldoen aan dit soort verzoeken van de autoriteiten om de gunstige *farmans* te behouden van het hof, en de toegang tot de netwerken van Indiase kooplieden, zoals verderop zal worden gespecificeerd.⁷⁸

Gaandeweg de 18^e eeuw begon de situatie in India te veranderen. Door onder andere verschillende invallen in het noorden van India en de opkomst van verschillende andere staten verzwakte de positie van het Mughal-hof.⁷⁹ Het ontging de VOC niet dat het centrale gezag van de Mughal-vorsten regionaal en lokaal steeds minder aanzien kreeg. Autonome overheden die lokaal opereerden werden belangrijker voor de VOC om goede betrekkingen mee te onderhouden.⁸⁰

⁷⁵ Barendse, *Arabian Seas, Volume 3*, 936.

⁷⁶ Emmer en Gommans, *Rijk*, 364.

⁷⁷ Nadri, "The English and Dutch East India Companies," 131.

⁷⁸ De totstandkoming van deze regeling was een proces dat meerdere jaren kostte waarbij zowel lokale als centrale autoriteiten zich in mengde. Dit zal in meer detail worden besproken in paragraaf 2.3.

⁷⁹ Emmer en Gommans, *Rijk*, 367.

⁸⁰ Nadri, "The English and Dutch East India Companies," 146.

2.2 De VOC en lokale relaties in Surat

Een van de belangrijkste vestigingen van de VOC in India was in Surat, gelegen in de Gujarat regio aan de Indiase westkust. Deze factorij werd geopend in 1616 en vanaf 1618 verkreeg de VOC er toestemming om handel te drijven met kooplieden in alle soorten goederen.⁸¹ Waar in 1620 de factorij nog slechts uit enkele tientallen personeelsleden bestond, was dit rond 1740 gegroeid tot een paar honderd man personeel. In 1620 werd de Mughal-jurisdictie nog streng nageleefd door de Europese handelscompagnieën, maar in 1740 was de Europese macht en zelfstandigheid in India aanzienlijk toegenomen.⁸² Omstreeks 1700 was Surat de belangrijkste haven van India.⁸³ Uit onderzoek blijkt dat aan het eind van de 17^e eeuw de VOC maar liefst 50% van haar omzet in Azië in Surat behaalde.⁸⁴ Ook Gaastra stelt dat Surat in 1675 “met recht de steunpilaar van de VOC in Azië genoemd mag worden”.⁸⁵ Behalve dat de havenstad op een kruispunt lag van drie handelscircuits in de Indische Oceaan, kon men over land ook gemakkelijk andere delen van India bereiken, zoals de Deccan-sultanaten. Daarnaast was Surat geliefd vanwege de productie van indigo en textiel in de buurt, twee zeer gewilde exportproducten uit India. Aan het eind van de 17^e eeuw was de export van textiel uit India een belangrijker exportproduct voor de VOC dan specerijen uit de rest van Azië.⁸⁶

De Europese handelscompagnieën concurreerden behalve met elkaar ook met lokale kooplieden, gouverneurs, en dienaren van de lokale autoriteiten uit Surat en andere gebieden in Mughal-India. Van de invloed van regionale en lokale machthebbers is niet meteen duidelijk of deze rechtstreeks betrekking had op de productie van goederen of zich vooral manifesteerde in de vorm van beveiliging van de regio zodat de handel kon bloeien. Zowel Jos Gommans als Ghulam Nadri hebben hierover geschreven. Hoewel beide auteurs het eens lijken te zijn dat lokale machthebbers de drang hadden om de economie te beheersen, denken de auteurs verschillend over de vraag of deze controle direct op de goederen was, of alleen op de handel in de regio. Gommans schrijft: “De regionale politieke figuren intervenueerden minder direct in het economisch proces en konden zich,

⁸¹ Afshaque, “The Dutch East India Company and the Mughal Court,” 272-273.

⁸² René J. Barendse, *Arabian Seas 1700-1763, Volume 2: Kings, Gangsters and Companies*, (Brill: Leiden, 2009), 511.

⁸³ Jacobs, *Koopman*, 81.

⁸⁴ Emmer en Gommans, *Rijk*, 367.

⁸⁵ Gaastra, *Bewind en Beleid*, 82.

⁸⁶ Emmer en Gommans, *Rijk*, 368.

door de omvang van de geld- en goederenstromen, beperken tot protectie en controle op zekere afstand”.⁸⁷ Als Gommans met controle op zekere afstand inderdaad bedoelt dat de regionale machthebbers de economie probeerden te controleren, en niet het productieproces, verschilt dit van wat Nadri beweert.

Nadri stelt namelijk dat de VOC en EIC in India ook te maken hadden met lokale gouverneurs en edelen die op directe wijze probeerden een monopolie te verwerven op de handel in indigo. Sommige gouverneurs gingen zelfs zover om Europese handelscompagnieën te verbieden goederen te verkopen voor hun vestigingen in onder andere Mocha op het Arabisch Schiereiland. De reden hiervoor was dat de lokale gouverneur zelf ook direct zaken deed met kooplieden daar. De Europese handelscompagnieën verzetten zich hier tegen omdat dit ertoe kon leiden dat de Europese handelscompagnieën van deze lucratieve handel werden geweerd.⁸⁸ Een voorbeeld van hoe een gouverneur zich mengde in de handel is de gouverneur van Surat, Asif Khan, die de VOC in 1631 verbood om handel te drijven met de Diewel-Sind regio in Pakistan, omdat dit inbrak op bestaande handelsroutes.⁸⁹

Het gevolg kan groot zijn. Als de lokale autoriteit zelf betrokken is bij het productieproces van de goederen waarin de VOC handelde, geeft dat de lokale autoriteit een andere machtspositie tegenover de VOC en lokale kooplieden. Volgens Prakash zou het echt gaan om lokale en provinciale autoriteiten die direct hun machtspositie gebruikten om maximale winst te boeken met eigen handelsondernemingen.⁹⁰

De Suratse kooplieden en gouverneurs werkten soms samen tegen de Europese handelscompagnieën maar vaak wisten de Europeanen toch handel te drijven door het gebruik van lokale tolken en makelaars, die de belangen van de Europese handelaren vertegenwoordigden.⁹¹ Desalniettemin had de VOC de lokale kooplieden nodig. Al lang voor de aankomst van de VOC in Mughal-India hadden Indiase kooplieden, bankiers en makelaars enorme handelsnetwerken opgebouwd. Deze netwerken strekten zich niet slechts uit tot de lokale machtscentra, ook aan regionale en zelfs aan de centrale hoven hadden deze handelsnetwerken een luisterend oor. Door haar handel via een of meerdere make-

⁸⁷ Emmer en Gommans, *Rijk*, 357.

⁸⁸ Nadri, “The English and Dutch East India Companies,” 130.

⁸⁹ Willem Floor, *The Dutch East India Company (VOC) and Diewel-Sind (Pakistan) in the 17th and 18th centuries* (Pakistan: University of Karachi, 1994), 45.

⁹⁰ Om Prakash, “The Mughal Empire and the Dutch East Indies Company,” in *Hof en Handel: Aziatische vorsten en de VOC 1620-1720*, ed. Elsbeth Locher-Scholten en Peter Rietbergen (Leiden: KITLV Uitgeverij, 2004), 197-198.

⁹¹ Nadri, “The English and the Dutch East India Companies,” 130-132.

laars te laten lopen kreeg de VOC zowel toegang tot lucratieve handelspartners als toegang tot machthebbers op verschillende niveaus die, wanneer zij de VOC gunstig gestemd waren, de VOC konden beschermen.⁹²

Hoewel tot de jaren '70 van de 20^e eeuw het beeld heerste dat de verhoudingen tussen de Europese handelscompagnieën en de Indiase makelaars eenzijdig waren, waarbij de Europeanen de Indiase makelaars zouden domineren is dit beeld sindsdien bijgesteld. Uit recenter onderzoek blijkt dat de verhoudingen tussen de Europese handelscompagnieën en de Indiase makelaars gebouwd was op wederzijds vertrouwen en afhankelijkheid.⁹³

De VOC had vaak een of enkele makelaars in dienst die elk een familiebedrijf vormden. Door meerdere opeenvolgende generaties van dezelfde familie in dienst te houden wist de VOC een goede band met deze families op te bouwen wat resulteerde in meer wederzijds vertrouwen, en het vereenvoudigde de handel voor de VOC omdat niet elk jaar nieuwe makelaars aangenomen hoefden te worden.⁹⁴ Daarnaast had de samenwerking ook directe invloed op het drijven van handel van beide partijen. De kooplieden en makelaars die in dienst waren van de VOC beloofden de VOC niet tegen te werken in handel, en in ruil verleende de VOC de vrijstellingen van belasting ook aan die kooplieden.⁹⁵ Dit werd allemaal gedaan onder het oog van enkele belangrijke Suratse functionarissen.

In Surat, de belangrijkste haven aan de Indische Oceaan was, was er sprake van een duidelijke machtsverdeling. Er waren twee belangrijke figuren. De commandeur, de *qiladar*, die in het kasteel van Surat verbleef, was verantwoordelijk voor de verdediging van de havenstad. Hij diende ten alle tijden objectief te blijven en mocht zodoende de stad niet betreden.⁹⁶ De andere belangrijke figuur was de *mutasaddi*, die als haven-officier door de Europeanen vaak simpelweg werd aangeduid als de gouverneur van Surat. Onder de verantwoordelijkheid van de *mutasaddi* viel onder andere de *furza*, het douane-kantoor waar heffingen betaald moesten worden over geïmporteerde en geëxporteerde goederen.⁹⁷ Dit werk werd doorgaans gedaan door een dienaar van de *mutasaddi*, name-

⁹² Emmer en Gommans, *Rijk*, 361.

⁹³ Nadri, "The English and the Dutch East India Companies," 127.

⁹⁴ Nadri, "The English and the Dutch East India Companies," 132, 142.

⁹⁵ Nadri, "The English and the Dutch East India Companies," 142.

⁹⁶ Ashin Das Gupta, *Indian Merchants and the Decline of Surat c. 1700-1750*, (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1979), 23-24.

⁹⁷ Arshia Shafqat, "The Customhouse at the Port of Surat under the Mughals," *Proceedings of the Indian History Congress* 67 (2006): 384-385, <http://www.jstor.org/stable/44147958>.

lijk de *shahbandar*.⁹⁸ Daarnaast bemiddelde hij vaak in conflicten tussen de Europese handelscompagnieën en de lokale autoriteiten.⁹⁹ De *qiladar* en de *mutasaddi* werden direct door het Mughal-hof aangesteld, en hadden daarnaast als functie elkaar te controleren.¹⁰⁰ Ook toen de invloed van het Mughal-hof afnam in de 18^e eeuw zorgden onder andere regionale machtshebbers dat zij nog steeds de *mutasaddi* en *qiladar* konden benoemen, om te voorkomen dat Surat complete autonomie in de regio verkreeg.¹⁰¹ In het geval van de *mutasaddi* is bekend dat deze afgezet kon worden door het hof als er veel klachten van kooplieden over hem binnenkwamen.¹⁰²

De intensieve samenwerking met lokale makelaars, kooplieden, en functionarissen had ook een duidelijk zichtbare invloed op de Nederlanders in Surat. Wanneer het VOC-personeel zich aan probeerde te passen aan de lokale cultuur, door de lokale kleding te dragen die beter paste bij het klimaat van Surat, werd dit door Batavia tegengehouden. Gaastra schrijft dat het VOC-personeel zich onder andere kleepte zoals de lokale bevolking in Surat dit deed. Desalniettemin kreeg het VOC-personeel in India het bevel “het vadsige, luy en verwijfde Mohametaans kleet” niet te dragen.¹⁰³ Volgens Gaastra werd dit bevel gegeven omdat de Europese cultuur te weinig werd uitgestraald door de VOC-vestiging en haar personeel in Surat. Behalve dat de veranderende kledij aansloot bij het lokale meteorologische klimaat hielp het de VOC waarschijnlijk ook in het culturele klimaat. Aanpassing aan de lokale cultuur opende nogal eens deuren, zowel lokaal als aan het hof, die gesloten waren gebleven wanneer men eigenwijs aan de eigen manier van leven vasthoudt.

De positie van de VOC in India en de stabiliteit van de economie waren met elkaar verweven. Politieke onrust had vaak grote impact op de aanvoer van nieuwe goederen in Surat. Dit had weer effect op de positie van de VOC en de mate waarin zij winst konden boeken. Soms werd deze onrust ook veroorzaakt door de VOC zelf. Van zowel de EIC als de VOC is bekend dat zij er niet voor terugdeinsden geweld te gebruiken tegen zowel kooplieden als autoriteiten om te voorkomen dat zij werden buitengesloten van de handel,

⁹⁸ Murari Kumar Jha, “The Mughals, Merchants and the European Companies in the 17th century Surat,” *Asia Europe Journal* 3, no. 2 (juli 2005): 270.

⁹⁹ Shafqat, “The Customshouse,” 386,

¹⁰⁰ Das Gupta, *Indian Merchants*, 23-24.

¹⁰¹ Gommans en Kuipers, “The Surat Castle Revolutions,” 369.

¹⁰² Farhat Hasan, “The ‘Mutasaddi’ of Surat-Evidence of Persian Records,” *Proceedings of the Indian History Congress* 53 (1992): 277, <https://www.jstor.org/stable/44142795>

¹⁰³ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 78.

of om betere handelsverdragen of vrijwaringen van belasting te bemachtigen.¹⁰⁴ Dit kwam echter zelden voor omdat de macht van de VOC grotendeels berustte op haar maritieme macht. Deze had verder landinwaarts in vestigingen nabij het hof in Agra en Delhi natuurlijk geen impact. Hoewel de VOC in haar vestigingen wel soldaten had dienden die vooral ter beveiliging en zouden ze niet opgewassen zijn tegen de troepenmacht van de autoriteiten.¹⁰⁵

In het eerste decennium van de 18^e eeuw werd Mughal-India getroffen door een langdurig conflict tussen de Mughal-overheid en het Maratha rijk (een naburig Indiaas rijk dat afstamde van de Deccan-sultanaten) over het bezit van de Gujarat regio. Nadat dit conflict beslecht was in het voordeel van het Maratha rijk, kreeg de regio een aantal decennia te maken met invallen uit het Noord-Westen van India. Als gevolg van zowel het langdurige conflict en de herhaalde invallen zag de VOC zich genoodzaakt twee van haar andere vestigingen te sluiten en zich te concentreren in Surat.¹⁰⁶ Ook had de afname van het gezag van het Mughal-hof invloed op de politieke verhoudingen in Surat. Door de gestage afbrokkeling van directe invloed van het Mughal-hof hadden de makelaars en kooplieden die deel uitmaakten van de enorme handelsnetwerken in India minder baat bij hun positie aan het centrale hof. Aangezien dit ook leidde tot een politiek instabiele periode in de regio Gujarat waarin Surat gelegen was, hield dit in dat ook de regionale machthebbers aan invloed verloren, en de lokale machthebbers in Surat juist meer macht verkregen. In de 17^e eeuw hadden de *qiladar* en de *mutasaddi* de macht in de handen, en hadden enkele zeer machtige kooplieden daarnaast inspraak. In de 18^e eeuw bleef het overgrote deel van de macht bij de *qiladar* en *mutasaddi* liggen maar kregen meer kooplieden inspraak via de *darbar*, het lokale gerechtshof. Men kon zodoende dus ook minder eenvoudig een vuist maken tegen bijvoorbeeld de Europese handelscompagnieën omdat nu meer mensen zich naar dat besluit moesten voegen. Dit was een gunstige ontwikkeling voor de VOC omdat de markt meer toegankelijk werd voor hen.¹⁰⁷

Een opvallende ontwikkeling in de verhouding tussen de VOC en het lokale bestuur in Surat vond plaats halverwege de 18^e eeuw. Door verschillende coalities te sluiten wist de VOC het lokale bestuur naar zijn hand te zetten.¹⁰⁸ Dit ging gepaard met de afnemen-

¹⁰⁴ Nadri, "The English and the Dutch East India Companies," 129.

¹⁰⁵ Nadri, "The English and the Dutch East India Companies," 129-130.

¹⁰⁶ Emmer en Gommans, *Rijk*, 368.

¹⁰⁷ Nadri, "The English and the Dutch East India Companies," 145-146.

¹⁰⁸ Emmer en Gommans, *Rijk*, 369.

de autoriteit van regionale en centrale machthebbers en de toename van invloed van lokale kooplieden, in de 18^e eeuw in handen van een grotere groep in plaats van een select aantal. Zoals al eerder gezegd zou Surat, ondanks de groeiende machtspositie van zowel de lokale autoriteiten als de lokale kooplieden in de *darbar*, nooit regionaal volledig autonoom worden. Ondanks deze kortstondige grip van de VOC op de lokale politiek werd de Britse grip op India steeds steviger, waardoor ook de VOC zich steeds meer moest aanpassen aan de wensen van de Britten, wat er uiteindelijk toe zou leiden dat de VOC haar biezen moest pakken in Surat en India in 1795 definitief moest verlaten.

2.3 Casus: De VOC en Mulla Abdul Ghafur

Een havenstad als Surat liep altijd verhoogd risico op overvallen door piraten. Vanaf 1684 nam het aantal overvallen toe en ging Mulla Abdul Ghafur, een van de belangrijkste en machtigste kooplieden in Surat, zo ver de Engelse handelscompagnie te beschuldigen van medeplichtigheid. Een groot deel van deze piraten was van Europese afkomst.¹⁰⁹ In 1692 kwam de gouverneur van Surat, Itimad Khan, met het voorstel aan de verschillende Europese handelscompagnieën om elk een oorlogsschip erop uit te sturen om samen met de oorlogsschepen van de Mughals op piraten te jagen. De directeur van de VOC-factorij in Surat wees het voorstel af, omdat hij niet gemachtigd zou zijn de schepen van de VOC daartoe te bevelen. Alle Europese handelscompagnieën kregen van de gouverneur het verwijt dat ook zij dienden bij te dragen aan het veiligstellen van de handel te Surat, anders zouden ook zij de effecten van de piraterij op de handel voelen. Dit zou echter niet tot resultaat leiden. Pas in 1695 werd het plan geopperd door de gouverneur Itimad Khan om de Engelse en Nederlandse handelscompagnieën de Indiase schepen uit Surat richting Mokka te laten beschermen. In deze constructie maakten de schepen in kwestie deel uit van de Mughal-zeemacht en zouden ze ook betaald worden, half door de staat, en half door de Suratse kooplieden. Deze constructie werkte drie jaar, tot in 1699 het Mughal-hof zich met de zaak zou bemoeien.¹¹⁰

Nadat in 1698 een Suratse koopman de bescherming door de Europese handelscompagnieën had geweigerd (waarschijnlijk om de kosten voor bescherming te omzeilen) en werd geplunderd, gebruikte dezelfde koopman zijn connecties aan het hof om de centrale autoriteit zover te krijgen zich met de zaak te bemoeien. Het Mughal-hof beval de gouverneur van Surat om de Europese handelscompagnieën ertoe te dwingen compen-

¹⁰⁹ Das Gupta, *Indian Merchants*, 94.

¹¹⁰ Das Gupta, *Indian Merchants*, 96-97.

satie te betalen aan Suratse kooplieden voor ladingen die zij verloren aan piraterij in de toekomst. Wanneer de Europese handelscompagnieën hier niet mee akkoord gingen dienden zij Mughal-India zo snel mogelijk te verlaten. Zodoende dienden de Europese handelscompagnieën elk in een aangewezen gebied op zee te patrouilleren. De VOC kreeg de Arabische zee van Muscat tot Jedda aangewezen.¹¹¹ Voor de VOC was het duidelijk dat dit een penibele situatie was; Indiase kooplieden stuurden zoveel mogelijk schepen erop uit zonder zich zorgen te maken over de ladingen. De schepen zouden ofwel hun doel bereiken en winst behalen, of ze zouden, indien ze zouden worden overvallen, gecompenseerd worden door een van de Europese handelscompagnieën.¹¹² De Indiase kooplieden wisten immers hoe belangrijk de handel in Surat was voor de VOC, en dat zij zich niet kon veroorloven deze op te geven. De VOC probeerde via connecties aan het Mughal-hof en bij de Suratse gouverneur deze compensatie-betalingen te voorkomen, wat leidde tot de nodige spanning met Indiase kooplieden. Dit resulteerde in oktober 1701 erin dat Mulla Abdur Ghafur, een invloedrijke koopman, de Indiase kooplieden van Surat wist over te halen geen zaken meer te doen met de VOC, tot de VOC bereid was compensatie-gelden te betalen.¹¹³

De gouverneur en administrateurs van Surat waren meer dan bereid de VOC te helpen, maar waren gedwongen zich in het openbaar tegen de VOC te keren. Zowel de gouverneur van Surat als personeel van de VOC-factorij aan het Mughal-hof probeerden de centrale autoriteit zover te krijgen de compensatie-gelden af te schaffen.¹¹⁴ Dit leidde tot een patstelling tussen de Indiase kooplieden geleid door Mulla Abdur Ghafur die zich beroep op het bevel van de Mughal-hof dat de VOC compensatie-gelden moest betalen en de VOC, in het geheim gesteund door de gouverneur en enkele andere administrateurs, die geen compensatie-gelden wilden betalen, maar ook niet de handel in India wilde opgeven. Op 19 oktober 1701 kookte de ketel over. Tijdens een vergadering tussen de kooplieden en de lokale autoriteiten van Surat laaiden de emoties zo hoog op dat de autoriteiten gedwongen waren te vluchten voor hun leven. De Nederlanders, die in het geheim de vergadering volgden, beschreven tot in detail wat leek op een volksofstand. De vergadering had echter geen effect op de patstelling. De gouverneur weigerde actie te

¹¹¹ Das Gupta, *Indian Merchants*, 99-100.

¹¹² Prakash, "The Mughal Empire," 196.

¹¹³ Das Gupta, *Indian Merchants*, 100-102.

¹¹⁴ Das Gupta, *Indian Merchants*, 102-103.

ondernemen tot hij bevel kreeg van het Mughal-hof, in het voor- of nadeel van de Indiase kooplieden.¹¹⁵

Na overleg met de gouverneur achtte de VOC de tijd rijp om een groots gebaar te maken, door tijdelijk Surat te verlaten. Op deze wijze wilde de VOC niet alleen haar betekenis voor de regio laten blijken, maar ook haar prestige redden. Extra argument hiervoor was dat Mulla Abdul Ghafur in december 1701 de zaak over het betalen van compensatie-gelden aan het hof had gewonnen, wat de VOC nogmaals verplichtte om de kooplieden te compenseren. Op 24 december 1701 verkregen Mulla Abdul Ghafur en zijn volgers toegang tot het warenhuis waar de VOC haar geïmporteerde goederen bewaarden, en namen daarvan mee wat zij meenden dat gelijk stond aan het bedrag dat de VOC de kooplieden verschuldigd was volgens het door het Mughal-hof verordonneerde bevel. Hoewel de rekeningen nu vereffend waren was de kern van het probleem niet opgelost.¹¹⁶

Hierna brokkelde de steun voor Mulla Abdul Ghafur in 1702 langzaam af. De kooplieden hadden hun compensatie genomen en hadden Mulla Abdul Ghafur niet meer nodig hiervoor. Dit gaf de lokale autoriteiten in Surat wat meer ruimte om de controle over de stad terug te winnen. De lokale autoriteiten werden verder gemotiveerd uit angst voor repercussies door de VOC. Zowel financieel als militair had de VOC de nodige macht in Surat. Dit ging zover dat sommigen bang waren dat de VOC Surat economisch of zelfs fysiek in de as kon leggen.¹¹⁷ In 1703 was er van de steun voor Mulla Abdul Ghafur nog weinig over. Steeds meer kooplieden keerden zich tegen hem, jaloers op zijn rijkdom. Daarnaast werd er een nieuwe gouverneur aangesteld, nadat de oude gouverneur na de affaire tussen Mulla Abdul Ghafur en de VOC oneervol het toneel verliet. Zijn vervanger was net als de vorige de VOC goedgezind.¹¹⁸

De spanningen tussen de lokale autoriteiten en Mulla Abdul Ghafur namen in 1703 langzaam toe, wat uitmondde in een opmerkelijke situatie. In September 1703 werd de VOC namelijk door de gouverneur gevraagd om, de volgende keer dat de VOC met een konvooi de schepen van Indiase kooplieden naar Surat beschermde, de schepen van Mulla Abdul Ghafur te plunderen. De VOC ging akkoord met het plan, omdat het aansloot bij hun overweging dat ze hun kracht moesten tonen om hun prestige en reputatie in Surat te herstellen. Dit plan ging echter compleet mis toen het konvooi te vroeg terugkwam

¹¹⁵ Das Gupta, *Indian Merchants*, 109-112.

¹¹⁶ Das Gupta, *Indian Merchants*, 113-115.

¹¹⁷ Das Gupta, *Indian Merchants*, 116-117.

¹¹⁸ Das Gupta, *Indian Merchants*, 118-119.

en de VOC-schepen nog niet klaar lagen. Daar bovenop werden de schepen geplunderd door een piratenschip in de baai van Surat zelf. Omdat de Europese handelscompagnieën hier niet tegen optraden vielen de Indiase kooplieden direct weer in het oude patroon van de VOC lastig vallen, ditmaal gesteund door de lokale autoriteiten. Dit resulteerde in een belegering van de VOC-factorij in Surat door de Indiase kooplieden.¹¹⁹

Pas eind november 1703 vond er een overleg plaats tussen de VOC, de gouverneur en andere hooggeplaatste administrateurs van Surat. Hier werd vastgesteld dat de kern van het probleem de schepen van Mulla Abdul Ghafur waren. Hoewel zij altijd gebruik maakten van het konvooi van de VOC, voeren zij vaak vooruit om als eerste de haven te bereiken en hun goederen te verhandelen. Dit leidde tot meer risico dat deze schepen overvallen zouden worden buiten het konvooi, wat Mulla Abdul Ghafur ertoe had aangezet om aan het Mughal-hof te pleiten voor compensatie-gelden door de VOC. Helaas had deze vergadering geen resultaat.¹²⁰

Pas met de aanstelling van weer een nieuwe gouverneur kwam er schot in de zaak. De nieuwe gouverneur bereidde snel na zijn aanstelling in december 1703 het voorstel voor om de compensatie-gelden af te schaffen voor schepen die het konvooi verlieten, die de grootste kostenpost voor de VOC waren, maar om de verplichting tot bescherming van het konvooi door de VOC te behouden. De VOC ging akkoord met het konvooi-deel maar niet met enige verplichting om compensatie-gelden te betalen. Snel daarna volgde het bericht van de Mughal-keizer dat de verplichting aan de VOC om compensatie-gelden te betalen was afgeschaft.¹²¹

Mulla Abdul Ghafur erkende dit bevel van de keizer niet en wist zelfs de bekendmaking van dit bevel stil te houden in Surat. Daarnaast wist Mulla Abdul Ghafur in juli 1704 het merendeel van de Indiase kooplieden in Surat te bewegen om een brief te ondertekenen waarin beweerd werd dat de schade die zij hadden opgelopen door het gedrag van de VOC vele malen groter was dan deze daadwerkelijk was:

During the last twenty years nations of hatmen [Europeanen] robbed merchants of about 140 lakhs of rupees in goods and bullions. Although we were never wanting, in spite of that loss, to show all politeness to these peoples, they have not refrained from creating disturbances... It would be well if these people

¹¹⁹ Das Gupta, *Indian Merchants*, 122-123.

¹²⁰ Das Gupta, *Indian Merchants*, 125-126.

¹²¹ Das Gupta, *Indian Merchants*, 126-127.

submit to the king of the Muslims [Mughal-hof] and abide by the agreements they have themselves made... But in Case the contrary takes place, the trade of the hatmen must be forbidden and hindered in His Majesty's lands.¹²²

Surat was wederom onder controle van Mulla Abdul Ghafur., waardoor de VOC terug bij af was. Zelfs de lokale gouverneur keerde zich nu tegen de VOC, bang om ervan beschuldigd te worden samen te spannen met de Europeanen tegen de moslims in Surat. De VOC-factorij bevond zich wederom in een staat van beleg. Pas in januari 1705 bemachtigde de gouverneur van Surat het bevel van de keizer om de betaalplicht van compensatie-gelden af te schaffen, bijna 20 jaar nadat dit conflict tussen de VOC en Mulla Abdur Ghafur was begonnen. De VOC diende alleen wel nog in konvooi de Suratse schepen te beveiligen.¹²³

De casus Mulla Abdur Ghafur is een duidelijk voorbeeld van de verschillende opvattingen van de centrale en lokale autoriteiten in Mughal-India. De Indiase koopman Mulla Abdul Ghafur wordt lange tijd gesteund door de centrale autoriteit en de moslim kooplieden in Surat. Ashin Das Gupta gaat in zijn beschrijving van de casus helaas niet in op het motief van het hof om zich achter Mulla Abdul Ghafur te scharen, behalve dat Mulla Abdul Ghafur daar veel connecties had. Op dezelfde manier is het opmerkelijk dat Das Gupta niet ingaat op wat de VOC ondernam aan het hof om dit besluit aan te vechten. Uit Das Gupta's hervertelling lijkt het alsof de VOC alleen in Surat dit besluit trachtte aan te vechten bij de lokale autoriteit, de gouverneur van Surat. Zowel Jos Gommans als Nadra Afshaque stellen dat de VOC goede betrekkingen had aan het hof. Dat het Mughal-hof zich nog zo actief bemoeide met de zaak is niet opvallend, omdat het eerder genoemde verval van het Mughal-hof ook door de VOC zelf pas wordt gedateerd rond 1716.¹²⁴ Het opmerkelijkste aan het voorval tussen Mulla Abdul Ghafur en de VOC in Surat, is wat R.J. Barendse schrijft in zijn *Arabian Seas*. Hij stelt daarin dat er goede betrekkingen bestonden tussen de VOC en Mulla Abdul Ghafur. Zo zou hij altijd met de hoogste eer onthaald zijn in Batavia, wat voor Mulla Abdul Ghafur financieel gunstig was, en in Surat hielpen Mulla Abdul Ghafur's goede betrekkingen met het hof de VOC.¹²⁵ Zoals al eerder benoemd profiteerde de VOC namelijk van het al bestaande handelarennetwerk in Mughal-India.

¹²² Das Gupta, *Indian Merchants*, 129.

¹²³ Prakash, "The Mughal Empire," 197.

¹²⁴ Ashin Das Gupta, "Trade and Politics in 18th century India" in *Merchants of Maritime India, 1500-1800*, ed. Ashin Das Gupta (Aldershot: Ashgate, 1994), H6, p. 191.

¹²⁵ Barendse, *Arabian Seas Volume 1*, 361.

Deze casus laat duidelijk zien hoe niet alleen de lokale autoriteiten maar ook de VOC directeuren zichzelf bewust waren van de invloed en macht, zowel economisch als militair, van de VOC in en op Surat, haar handel en haar bevolking. De gouverneur moest de belangen van de VOC tegen die van de lokale bevolking afwegen, terwijl de centrale autoriteit, het Mughal-hof, hem onder druk zette met bevelen tot compensatie-gelden. Uit Das Gupta's beschrijving van de affaire komt duidelijk naar voren dat de VOC goed op de hoogte was hoe zij deze situatie moesten benaderen. Das Gupta beschrijft immers meerdere malen hoe de VOC-directeur de tijd rijp acht om actie te ondernemen tegen Ghafur, wanneer hij merkt dat diens achterban wankelt. Anderzijds laat de casus ook zien dat de VOC als factie op momenten haar verlies moest accepteren en besepte dat direct ingrijpen escalerend zou hebben gewerkt, zoals wanneer de Indiase kooplieden met geweld het VOC-warenhuis bestormen om de goederen te confiskeren die hen volgens de compensatie-gelden toe komen, en vervolgens de factorij in Surat bestormen.

2.4 Deelconclusie Mughal-India

Ook de positie van de VOC in Mughal-India kan geanalyseerd worden aan de hand van de eerder benoemde vier aspecten: de machtsverhouding tussen centrale en lokale autoriteiten, het belang voor de VOC om goede betrekkingen te onderhouden, de mate waarin deze autoriteiten afhankelijk waren van de VOC, en de mate waarin de autoriteiten zich in de handel mengden.

De Indiase casus laat een duidelijke machtsverdeling zien tussen de centrale en lokale autoriteiten. In India raakte het centrale hof vanaf de 18^e eeuw steeds meer invloed kwijt aan de provincies. De lokale autoriteiten kregen meer macht en invloed en werden steeds autonomer, helemaal onafhankelijk werden ze echter niet. De lokale autoriteiten werden altijd aangesteld door de centrale autoriteit of een regionale autoriteit in de provincie om te voorkomen dat de lokale autoriteiten te veel autonomie kregen.¹²⁶ Ondanks de tanende invloed van de centrale autoriteit investeerde de VOC nog veel in betrekkingen met het centrale hof, dit om *farmans*, belastingvrijstellingen, te verkrijgen. Ook probeerde de VOC via deze betrekkingen te voorkomen dat haar Europese concurrenten ook zulke vrijstellingen kregen. Daarnaast onderhield de VOC goede betrekkingen met de lokale autoriteiten omdat die cruciaal waren voor het soepele verloop van de handel. De lokale autoriteiten hadden immers een bemiddelende functie tussen de VOC en de lokale

¹²⁶ Gommans en Kuipers, "The Surat Castle Revolution," 369.

kooplieden. De lokale autoriteiten vormden, samen met lokale kooplieden, tenslotte de toegang tot een uitgebreid Indiaas handelsnetwerk.

Net als de VOC, hadden ook de centrale en lokale autoriteiten belang bij het onderhouden van goede betrekkingen, al gold dat sterker voor de lokale autoriteiten dan voor het hof. De centrale autoriteiten stelden prijs op de geschenken die zij ontvingen van de VOC, als betaling voor de *farmans*. De lokale autoriteiten (en breder gezien de Suratse handelaren) waren gebaat bij de invoer van fijne specerijen in Surat door de VOC.

Vanuit de centrale autoriteit was er nauwelijks inmenging in de handel. Dit had te maken met de vrije marktstructuur in India, waarbij de centrale autoriteit een laissez-faire beleid voerde. De lokale autoriteiten daarentegen bemoeiden zich wel direct met de handel. Dit was echter niet zozeer inmenging in het handelsproces op zich, maar in het beschermen ervan. De lokale autoriteiten probeerden wettelijk de positie van de VOC en andere Europese handelscompagnieën vast te leggen als een soort maritieme politiemacht. Hiermee probeerden de lokale autoriteiten het aandeel van lokale kooplieden in de Arabische Zee-handel te beschermen. Zo ontwikkelde de VOC zich in het Mughal-rijk door toedoen van de lokale autoriteiten en hun handelsbelangen in Surat niet alleen tot belangrijk handelspartner, maar ook tot een maritieme zeemacht.

Deze toenadering in haar verschillende facetten, en andere vormen van aanpassing aan de lokale cultuur, betekende dat de VOC steeds minder als *Fremdkörper* werd beschouwd.¹²⁷

¹²⁷ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 78.

Hoofdstuk 3: De VOC in Safawiedisch Perzië

In 1623 werd de VOC in Perzië verwelkomd door Sjah Abbas I (r. 1588-1629). Deze vorst wordt vaak geroemd als een van de grootste heersers in de Perzische geschiedenis. Hij wist verschillende verloren gebieden te heroveren, de welvaart te vergroten, en onder zijn bewind trok de economie weer aan. Een van de redenen hiervoor was dat Sjah Abbas I open stond voor contact met Europese vorsten en Europese reizigers en handelscompagnieën verwelkomde. De Europeanen in Perzië genoten veel bewegingsvrijheid en waren niet gebonden door de meeste wetten, tenzij ze echt serieuze overtredingen begingen tegen de *shari'a*, de islamitische wetgeving. Onder Sjah Abbas I' heerschappij voelden veel Europeanen zich aangetrokken tot het Safawiedische rijk.¹²⁸

Dit was overigens niet slechts het geval tijdens de heerschappij van Sjah Abbas I, maar ook nog aan het einde van de 17^e eeuw.¹²⁹ Ambassadeurs, gezanten, en missionarissen werden volgens Rudi Matthee aan het Safawiedische hof, Isfahan, zelfs beter behandeld dan Europese ambassadeurs aan andere Europese hoven.¹³⁰ Europeanen konden echter ook te ver gaan zonder de *shari'a* te breken. Dat bleek bijvoorbeeld toen het Safawiedische hof serieus overwoog de EIC uit Perzië te verbannen omdat zij militaire steun hadden verleend aan de Osmanen.¹³¹

Het Safawiedisch rijk verkeerde haar hele bestaan afwisselend in een staat van oorlog, wapenstilstand en vrede met het naburige Osmaanse rijk. Dit betekende dat de Safawiedische handel met Europa via de Levant en de Middellandse Zee op elk moment verstoord kon worden door de Osmanen. Zodoende zocht Sjah Abbas I de hulp van Europeanen om via andere routes handel te kunnen drijven. Een van de mogelijkheden was overzee. Via de VOC en de EIC, die elkaar flink beconcurrerden, wisten de Safawiedische sjahs een meer permanente handelsconnectie met Europa op te zetten die niet door de Osmanen kon worden afgesneden. De Osmanen zelf hadden relatief weinig belangstelling voor het bouwen van schepen, en richtten zich vooral op expansie over land.

¹²⁸ Rudi Matthee, "The Safavids under Western Eyes: Seventeenth Century European Travelers to Iran," *Journal of Early Modern History* 13, no. 2 (januari 2009): 169. <https://doi-org.ezproxy.leidenuniv.nl/10.1163/138537809X12498721974624>

¹²⁹ Rudi Matthee, "Suspicion, Fear and Admiration: Pre-Nineteenth-Century Iranian Views of the English and the Russian," in: *Iran and the Surrounding World: Interactions in Culture and Cultural Politics*, ed. Nikki R. Keddie en Rudi Matthee (Seattle: University of Washington Press, 2002), 123-124.

¹³⁰ Matthee, "Views of the English and the Russians," 123.

¹³¹ *Gen. Miss.*, deel 9, Abraham Patras aan Heren XVII, 6 april 1736, pag 744.

De VOC vestigde zich om meerdere redenen in Perzië. Ten eerste trachtte de VOC hier Perzische zijde te bemachtigen om te verkopen in Europa waar deze zijde zeer gewild was. Zijdehandel was in de eerste helft van de 17^e eeuw de belangrijkste handel die de VOC dreef in Perzië. Het merendeel van de zijde werd via de sjah ingekocht en overzee naar Europa vervoerd. In de eerste helft van de 17^e eeuw waren de sjahs op zoek naar manieren om zijde te exporteren via een andere route dan over land door het Osmaanse rijk. Door het tekort aan zijde die via de Levant-handel naar Europa werd geëxporteerd steeg de prijs enorm in Europa. De VOC maakte hier gebruik van door de zijde via de zeeroute van Perzië naar Europa te exporteren, met grote winst. Na 1650 werd de Perzische zijde langzamerhand van de Europese markt verdreven door Bengaalse zijde.¹³² Desondanks bleef de VOC zijde inkopen in Perzië. Niet omdat het zo winstgevend was, maar omdat deze handel een belangrijk was in de betrekkingen tussen de VOC en het centrale Safawiedische hof. Gaastra noemt het Perzische kantoor van de VOC het meeste stabiele van allemaal.¹³³

Behalve de zijdehandel vond de VOC in Perzië een uitstekende afzetmarkt voor specerijen, in het bijzonder peper, die de VOC uit andere delen van Azië haalde. Uniek aan Perzië en Japan is dat in deze twee rijken ook een Europees product zeer gewild was, namelijk Hollands laken.¹³⁴

De derde belangrijke functie van de VOC in Perzië was het faciliteren van de handel in edelmetaal vanuit Europa naar India. Na de vrede van Zuhab in 1639 tussen het Safawiedische en Osmaanse rijk werden de grenzen weer geopend en kwam de handel tussen Perzië en de Levant weer op gang.¹³⁵ Via deze route konden onder andere Armeense handelaren edelmetalen, die uit Amerika naar Europa waren vervoerd, overland naar Perzië vervoeren.¹³⁶ Deze stroom van edelmetalen was, met de stroom edelmetalen uit Japan, van enorm belang voor de VOC. Met de ingekochte edelmetalen kon de VOC haar zaken in veel delen van Azië regelen, met als eindbestemming Mughal-India. Deze influx van contanten in de Indiase economie verbeterde ook het aanzien van de VOC in Surat en India.

¹³² Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 126.

¹³³ Gaastra, *Bewind en Beleid*, 82.

¹³⁴ Gaastra, *De Geschiedenis van de VOC*, 147.

¹³⁵ Emmer en Gommans, *Rijk*, 374-375.

¹³⁶ Rudi Mathee, "Between Venice and Surat: The Trade in Gold in Late Safavid Iran," *Modern Asian Studies* 34, no. 1 (februari 2000): 227. <https://www.jstor.org/stable/313116>

Waar de VOC in de 17^e eeuw volop zilver vervoerde, naar Bengalen en Surat, nam deze handel sterk af in de 18^e eeuw. De mogelijkheid om Japans zilver te gebruiken voor de handel in India en China betekende dat Perzië een van zijn voornaamste functies voor de VOC verloor. Perzië was, vergeleken met Japan, India en de koloniën een relatief onbelangrijke regio voor de VOC, maar deze ontwikkeling zou het belang van Perzië nog verder doen slinken.¹³⁷ Hoewel de VOC in Safawiedisch Perzië de belangrijkste en grootste (wat betreft de waarde van import en export) Europese speler was, viel hun handel in het niet bij de hoeveelheid goederen, voornamelijk zijde, die Armeense handelaren via de verschillende zijde-routes door de Levant naar de Middellandse Zee vervoerden.¹³⁸

3.1 De VOC aan het Safawiedische hof

De VOC vestigde zich in Perzië in 1623, met als belangrijkste vestigingen Gamron en de hoofdstad van het Safawiedische Rijk, Isfahan. Isfahan en Gamron lagen ruim 900km van elkaar vandaan. Waar Gamron de belangrijkste stad was voor de im-en export van goederen, was Isfahan dat voor het sluiten van handelsakkoorden. De VOC functioneerde grotendeels op basis van handelscontracten die werden afgesloten voor meerdere jaren. Bekende voorbeelden zijn de handelsafspraken die Huybert Visnisch, de eerste directeur van de VOC in Perzië, in 1626 sloot, en Joan Cunaeus, een gezant namens de VOC aan het Safawiedische hof, in 1652. Beide contracten waren het resultaat van goede betrekkingen van de VOC aan het Safawiedische hof. Het handelsakkoord dat Cunaeus met de toenmalige Sjah Abbas II sloot vormde de basis voor de VOC handel met Perzië onder verschillende dynastieën tot 1766.¹³⁹ De onderhandelingen over de handelsakkoorden verliepen niet eenzijdig in de zin dat de VOC te accepteren had wat de sjah hen aanbood. Dat het Safawiedische rijk de VOC ook nodig had, bood ruimte voor eigen inbreng en zelfs een zekere machtspositie.

Het contact met het Safawiedische hof was van groot belang voor de VOC, al verliepen contacten, onderhandelingen, en petitie's vaker via de kanselier of groot-vizier dan via de sjah.¹⁴⁰ Dit was omdat de vorsten na Sjah Abbas I minder belang hechtten aan re-

¹³⁷ Emmer en Gommans, *Rijk*, 401-402.

¹³⁸ Ina Baghdiantz McCabe, *The Shah's Silk for Europe's Silver: The Eurasian Trade of the Julfa Armenians in Safavid Iran and India (1530-1750)* (Atalanta: Scholars Press, 1999), 122, 139.

¹³⁹ Willem Floor, "DUTCH-PERSIAN RELATIONS," *Encyclopaedia Iranica*, VII/6, pp. 603-613, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/dutch-persian-relations> (accessed on 30 December 2012).

¹⁴⁰ Verschillende auteurs vertalen de Perzische titel naar ofwel "grand-vizier" ofwel "kanselier". In deze scriptie zal de Nederlandse vertaling "groot-vizier" worden gebruikt.

geren, en - zeker vanaf de jaren '80 van de 17^e eeuw -, belangrijke besluiten over het Safawiedisch rijk niet werden genomen door de sjah, maar door zijn groot-vizier en andere rijksgroten.¹⁴¹ In 1682 schreef Reynier de Cassembrood, directeur van de Perzische directie van de VOC al over het functioneren van het Safawiedische hof. Cassembrood beseftte dat de sjah op papier onbeperkte macht had, maar dat die in werkelijkheid enorm tegenviel. Barendse parafraseert De Cassembrood dan ook als volgt:

*De Cassembrood did not argue that this in theory unlimited power implied that the Shah was really able to exercise it... They [de rijksgroten van het Safawiedische hof, MB] would generally settle affairs once Sulayman had then happily left to his harem. Grand vizier Sheikh Ali Khan “does everything on his own authority” and Shah Sulayman was hardly involved. In reality almost all affairs of state came down on a bureaucracy in which the Shah seldom or never intervened”.*¹⁴²

Behalve de groot-vizier waren er nog andere functionarissen belangrijk voor de VOC. De *mostawfi al-mamalek*, de schatbewaarder, voor financiële onderhandelingen, en de *sardar*, de generaal van het Safawiedische leger.¹⁴³ Verder had de VOC vaak contact met de *beglerbegi*, de gouverneurs-generaal van provincies in het Safawiedische rijk.¹⁴⁴ Tenslotte diende de VOC goede betrekkingen te onderhouden met de lokale autoriteiten; de *khan* en de *shahbandhaar*, respectievelijk de dorpsgouverneur en de havenmeester. Deze laatste twee functies komen in paragraaf 3.2 nader ter sprake.

In Isfahan had de VOC meestal contact met de groot-vizier van de sjah, die het merendeel van de financiële zaken van het Safawiedische rijk en het administratieve aspect van de Europeanen aan het hof voor zijn rekening nam, en met een aantal ministers. De groot-vizier had tevens buitenlandse zaken in zijn portefeuille, wat hem tot aanspreekpunt voor de Europeanen maakte.¹⁴⁵ Omdat de VOC doorgaans goede betrekkingen onderhield en het Safawiedische hof een top-down gezagsstructuur had, werden problemen met lokale functionarissen vaak opgelost door ze aan te kaarten bij de groot-vizier, die

¹⁴¹ Barendse, *Arabian Seas, Volume 2*, 614-615.

¹⁴² Barendse, *Arabian Seas, Volume 2*, 614-615.

¹⁴³ Willem Floor, *Fiscal System iv. Safavid and Qajar Periods* (<https://iranicaonline.org/articles/fiscal-system-iv-safavid-and-qajar-periods>) en Mirza Naqi Nasiri, *Titles and Emoluments in Safavid Iran*, vert. Willem Floor (Washington: Mage Publishers, 2008), 307.

¹⁴⁴ Floor, *Commercial Conflict*, 8.

¹⁴⁵ Matthee, *Persia in Crisis*, 42; Floor, *Commercial Conflict*, 6-8.

vervolgens de functionaris in kwestie op het matje riep, of simpelweg diens bevel introk. Net als aan het Mughal-hof verliep het contact tussen de VOC en de sjah en zijn groot-vizier via een tussenpersoon. Aan het Safawiedische hof waren dit de tolk Josef Sahid en zijn nazaten.¹⁴⁶

Het VOC-personeel was positief over verschillende groot-viziers, zoals Mirza Taqi die in 1633 werd benoemd.¹⁴⁷ Een van de redenen voor de goede samenwerking tussen de VOC en de groot-vizier goed was dat de groot-vizier van deze buitenlanders niets te vrezen had, terwijl hij aan het hof niemand niemand kon vertrouwen.¹⁴⁸ Het is interessant dat Matthee schrijft dat de VOC zo tevreden was over Mirza Taqi aangezien Willem Floor in zijn *Commercial Conflict between Persia and the Netherlands* schrijft dat diezelfde Mirza Taqi in 1637 naar de VOC vestiging in Gamron reisde en daar het bedrag dat de VOC volgens hem nog verschuldigd was aan het Safawiedische hof met geweld ophaalde. Volgens Floor werd hier zowel bij de VOC directie in Gamron als in Batavia woedend op gereageerd.¹⁴⁹ Het gebeurde wel vaker dat de verhoudingen tussen de VOC en de centrale Safawiedische autoriteiten op scherp stonden, en er zelfs door een of beide partijen geweld werd gebruikt. Hoewel dit spanningen waren tussen de VOC en het Safawiedische hof, kwamen ze concreet tot uitdrukking in Gamron. Een ander voorbeeld voor zulke spanningen vindt plaats in 1644/1645 wanneer het Safawiedische hof weigert betere handelsafspraken te maken met de VOC. Als reactie hierop verovert de VOC het eiland Qeshm dat in bezit was van de Safawiedische sjah en beschiet ze Gamron vanaf hun schepen.¹⁵⁰ Hoewel de VOC doorgaans buiten elk militair of politiek conflict wilde blijven, schuwde zij geweld niet om haar wil op te leggen.¹⁵¹

Een belangrijk aspect in de verhoudingen tussen de VOC en Safawiedische sjahs was de noodzaak voor de sjahs om via de Engelse en Nederlandse handelscompagnieën hun zeemacht uit te breiden. Voor een rijk dat voor een groot deel aan het water lag, de huidige Perzische Golf en Golf van Oman, had het Safawiedische rijk bijzonder weinig maritieme macht. Ten eerste hadden de Safawieden de VOC nodig voor overvaart naar onder andere Surat, en ten tweede hoopten zij de militaire macht van de VOC te kunnen

¹⁴⁶ Barendse, *Arabian Seas, Volume 4*, 1648.

¹⁴⁷ Matthee, *Persia in Crisis*, 41.

¹⁴⁸ Matthee, *Persia in Crisis*, 34.

¹⁴⁹ Floor, *Commercial Conflict*, 2.

¹⁵⁰ Andrew Newman, *Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire* (New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2006), 83.

¹⁵¹ Arnold Wilson, *The Persian Gulf* (Abingdon: Routledge, 2011), 163-164.

inzetten tegen piraten en soennitische rebellen in de Golf.¹⁵² Op dat laatste kon de VOC niet ingaan omdat Batavia de VOC in Perzië had bevolen te allen tijde neutraal te blijven.¹⁵³ Dit laatste stond overigens haaks op hoe de VOC handelde in andere delen van Azië. Ondermeer in Ceylon had de VOC daadwerkelijk de macht in handen in kustgebieden.¹⁵⁴ Tevens wist de VOC goed dat de vloot van het nabijgelegen Masqat in het huidige Oman een geduchte tegenstander was.¹⁵⁵ Wanneer handelscompagnieën aan zulke verzoeken om militaire steun voldeden had dit een gunstig effect op hun status aan het hof. Toen tussen 1705 en 1707 de Perzische Golf geplaagd werd door piraterij en de EIC weinig aanstalten maakte hier tegen op te treden, was de VOC gretig om dit probleem op te lossen. Dat de EIC niet kon ingaan op dit verzoek was omdat bijna alle bewapende Engelse schepen nodig waren voor de Engelse oorlog tegen Frankrijk.¹⁵⁶ Zodoende hadden de Europese politieke ontwikkelingen invloed op de status van handelscompagnieën in Azië. Deze verzoeken om op te treden tegen piraterij lijken wel echt verzoeken te zijn geweest, en geen bevelen, zoals de handelscompagnieën in Surat het bevel hadden gekregen tegen piraterij op te treden of anders de verloren goederen te vergoeden.

Een ander belangrijk punt in de relatie tussen de VOC in Perzië en de Safawiedische Sjahs waren de *hoofdegelde* die niet op de VOC werden verhaald vanwege handelsafspraken. Dit waren belastingen die geheven werden op de im-en export van goederen door de VOC. In ruil voor vrijstelling van verschillende (tol)heffingen tot een maximum van 20.000 *tomans* zou de VOC ten eerste jaarlijks voor een vast bedrag aan zijde afnemen van de sjah - zelfs als de verkoop van zijde de VOC weinig tot geen winst zou opleveren - en ten tweede zou de VOC de sjah een vaste hoeveelheid geschenken sturen. Deze jaarlijkse geschenken, ook wel *schenkagie* of *recognitiegoederen* genoemd, werden al vroeg in de 17^e eeuw opgenomen in de handelscontracten tussen de VOC en het Safawiedisch

¹⁵² Floor, *Rise*, 27, 47-48. Zie ook: NA VOC 2356, Dames Heij aan Mirza Ismael, 9 oktober 1734, f. 117; NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 122-123; NA VOC 2357, Tahmasp Qoli Khan aan Karel Koenad, 14 februari 1735, f. 870-872; NA VOC 2357, Mohammed Letties Khan aan Karel Koenad, 11 april 1735, f. 879-881; NA VOC 2357, Mustafa Khan aan Karel Koenad, 17 mei 1735, f. 885-888; NA VOC 2357, Mustafa Khan aan Karel Koenad, 14 juni 1735, f. 897.

¹⁵³ *Gen. Miss.*, deel 9, Diederik Durven aan Heren XVII, 30 november 1730, pag 190.

¹⁵⁴ Peter Rietbergen, "Upon a silk thread? Relations between the Safavid Court of Persia and the Dutch East Indies Company, 1623-1722," in *Hof en Handel: Aziatische vorsten en de VOC 1620-1720*, ed. Elsbeth Locher-Scholten en Peter Rietbergen (Leiden: KITLV Uitgeverij, 2004), 165.

¹⁵⁵ Barendse, *Arabian Seas, Volume 1*, 282.

¹⁵⁶ Wilson, *The Persian Gulf*, 174.

hof, en bleven dat ook in de 18^e eeuw.¹⁵⁷ De documenten waarin deze afspraken werden opgenomen werden door de VOC *mandementen* genoemd.

Deze regelingen voor vrijstelling van belasting en het in ruil daarvoor afnemen van een vaste hoeveelheid zijde, en de jaarlijkse schenkingen werden door elke sjah na Abbas I overgenomen. Uit een brief uit 1730 blijkt dat de directie na onderhandelingen het hof wederom zover heeft gekregen de oude *mandementen* te hernieuwen.¹⁵⁸ Soms werden er nieuwe onderdelen toegevoegd aan de bestaande afspraken zoals uit dezelfde brief uit 1730 blijkt. Aan dit belangrijke *mandement* werd nog toegevoegd dat de VOC vrijgesteld was van het schenken van *recognitiegoederen* aan de sjah als het hof niet in staat was de beloofde hoeveelheid zijde te leveren aan de VOC.¹⁵⁹ Dit zou later nog een heikel punt worden omdat de sjah enkele jaren later met terugwerkende kracht zou proberen, zonder resultaat overigens, om drie jaar aan *recognitiegoederen* alsnog van de VOC los te peuten.¹⁶⁰ Het geven van geschenken was een belangrijk onderdeel van de cultuur in Perzië. Geld werd als onpersoonlijk gezien, vaker werden goederen geschonken.¹⁶¹ Uit deze voorbeelden, en uit de *Generale Missiven*, blijkt dat de VOC op de hoogte was van de traditie van het schenken van goederen in plaats van geld.¹⁶²

De VOC had als gezegd een groot aandeel in de export van edelmetalen en contanten uit Perzië naar voornamelijk India en China. Die verliep deels via de haven in Basra, maar het leeuwendeel werd via Gamron vervoerd. Het was een handel die afwisselend streng verboden werd door het Safawiedische hof, of oogluikend toegestaan. Zo verbood Sjah Abbas I de export van edelmetalen en contanten in 1618, maar verviel dit verbod na diens dood in 1629. Vervolgens werd het in 1644 heringevoerd, en werden de restricties weer versoepeld in 1661. Doorgaans ging het ingaan en opheffen van het verbod op de edelmetaal-export gepaard met de aanstelling van een nieuwe groot-vizier.¹⁶³ Zelfs in de periodes dat het Safawiedische hof de export verbood ging de VOC daar vaak gewoon mee door, onder andere door controleurs om te kopen. Tussen 1642 en 1660 exporteerde

¹⁵⁷ Floor, *Commercial Conflict*, 3. Ook in de 18^e eeuw werden deze nog geschonken: NA VOC 8081, Vertaling mandement wegens de schenkagie goederen, 1710-1711, f. 79-82.

¹⁵⁸ NA VOC 9090, Leendert de Cleen aan Gouverneur-Generaal Diederik Durven, 30 april 1730, f. 98.

¹⁵⁹ NA VOC 2356, *Memorie van Overgave* Leendert de Cleen aan Dames Heij, 9 oktober 1734, f. 168.

¹⁶⁰ NA VOC 2356, *Memorie van Overgave* Leendert de Cleen aan Dames Heij, 9 oktober 1734, f. 169.

¹⁶¹ Rudi P. Matthee, "GIFT GIVING iv. In The Safavid Period," *Encyclopaedia Iranica*, X/6, pp. 609-614, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/gift-giving-iv> (accessed on 30 December 2012).

¹⁶² *Gen. Miss.*, deel 9, Abraham Patras aan Heren XVII, 6 april 1736, pag 742

¹⁶³ Matthee, *Persia in Crisis*, 86-88.

de VOC via Gamron 9 miljoen guldens, waardoor Batavia deze factorij beschreef als een van de meest waardevolle kantoren in Azië.¹⁶⁴

De VOC-vestiging in Isfahan was niet van direct belang voor de handel maar vooral bedoeld om goede betrekkingen met de sjahs te onderhouden, wat cruciaal was voor het soepele verloop van de handel. Dit was onder meer nodig omdat het Safawiedische hof van 1619 tot 1629 een monopolie had op de zijdehandel. De zijde werd niet geproduceerd door de staat, maar de staat was wel de enige die de zijde naar Gamron mocht exporteren.¹⁶⁵ Eén uitspraak is kenmerkend voor de betrekkingen tussen de VOC en zowel de centrale als lokale autoriteit: hij komt uit de *Generale Missiven* die van Perzië naar Batavia werden gestuurd en luidt als volgt: “Isfahan geblokkeerd, de handel in Perzië staat stil”. Deze vertaalde zin komt uit de *Generale Missiven* van 1723/1724 en is tekenend voor de relatie tussen de VOC en lokale en centrale overheid. Wanneer de handel in Isfahan stil lag en het Safawiedische hof niet kon communiceren met de havensteden kon er niks geïmporteerd of geëxporteerd worden.¹⁶⁶

Vanaf de laatste decennia van de 17^e eeuw raakte het Safawiedische rijk langzaam in verval, wat vanaf 1717 leidde tot een toenemend aantal opstanden in de provincies en uiteindelijk in 1722 tot het ontstaan van de Afghaanse revolutie.¹⁶⁷ Die Afghaanse revolutie duurde tot 1729, toen de Safawiedische sjah Tahmasp II op de troon hersteld werd. Het Safawiedische rijk was door het bewind van de Afghanen nog verder in verval geraakt. In 1732 werd Sjah Tahmasp II afgezet door zijn groot-vizier, en kwam diens zoon Abbas III, die op dat moment slechts vier jaar oud was, op de troon. Terwijl de vierjarige Abbas III in naam regeerde, had de facto zijn groot-vizier Tahmasp Qoli Khan de touwtjes in handen. In 1736 eindigde de Safawiedische dynastie definitief toen Tahmasp Qoli Khan Sjah Abbas III afzette en zichzelf tot Nader Sjah kroonde, en daarmee het begin van de Afshariden-dynastie inluidde.¹⁶⁸

Het verval van het rijk werd ook waargenomen door de VOC in Isfahan. Matthee schrijft dat VOC-personeel al in 1679 “*pointed to the ineptitude and insouciance of the last few shahs, calling them ‘Slaves of Bacchus and Venus’ who rarely left their harems to*

¹⁶⁴ Matthee, *Persia in Crisis*, 87.

¹⁶⁵ Matthee, *Persia in Crisis*, 24.

¹⁶⁶ Barendse, *Arabian Seas, Volume 1*, 299.

¹⁶⁷ Voor een uitgebreide beschrijving van alle aspecten van dit verval zie Rudi Matthee's *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan*.

¹⁶⁸ Ernest Tucker, *Nadir Shah's Quest for Legitimacy in Post-Safavid Iran* (Florida: University Press of Florida, 2006), 35-36, 38.

apprise themselves of the true state of affairs of the realm beyond the palace walls".¹⁶⁹ Wilson beschrijft dit verval ook, en benoemt specifiek hoe de VOC vanaf het eind van de 17^e eeuw invloed verloor aan de EIC.¹⁷⁰ Dit betekent echter niet dat er helemaal geen handel of goede verhoudingen meer waren tussen de VOC en het hof van de sjah. In de 18^e eeuw was de VOC in Perzië meer actief in de specerijenhandel en de goudhandel. Zoals eerder genoemd diende Perzië zowel over land als over zee als doorgeefluik voor edelmetalen naar Surat en andere delen van Azië. Na de Afghaanse revolutie beschrijft Batavia de situatie in Perzië dan ook als volgt aan de Heren XVII in de Republiek: "de calamiteuse toestand van 't Persiaanse rijk door de vijanden van binnen en van buiten".¹⁷¹ In zijn *Memorie van Overgave* uit 1734 schrijft Leendert de Cleen aan zijn opvolger Dames Heij dat er in 1722 een uitgebreide *Memorie van Overgave* is geschreven door de toenmalig aftredende gezaghebber. De Cleen schrijft "als zijnde dit rijk naderhand en nog door de gedurende revoluties ten eenemaal getroubleerd en gantsch van gedaante veranderd invoegen er niets t minste van den ouden luister is overgebleven".¹⁷² Hiermee duidt hij zeer waarschijnlijk op de teloorgang van het Safawiedische rijk vanaf het begin van de 18^e eeuw tot het uitbreken van de Afghaanse revolutie.

Na het herstel van de Safawieden-dynastie in 1729 begonnen de (herstelde) verhoudingen tussen de VOC en het Safawiedische hof op goede voet, al was er wel enige onduidelijkheid. De VOC wist aanvankelijk niet wie Tahmasp Qoli Khan was, wat zijn precieze functie was, en hoe hij tegenover de VOC en EIC stond.¹⁷³ Tahmasp Qoli Khan probeerde ondertussen wel de vertegenwoordigers van alle Europese handelscompagnieën te vriend te houden.¹⁷⁴ Al snel leerde de VOC wat voor type groot-vizier Tahmasp Qoli Khan was, zoals blijkt uit de *Memorie van Overgave* van gezaghebber Leendert de Cleen aan Dames Heij uit 1732, waarin hij Tahmasp Qoli Khan een usurpator noemt.¹⁷⁵ Hoewel Sjah Tahmasp II en later Sjah Abbas III in naam de vorst zijn, was de VOC inmiddels goed op de hoogte van de macht die Tahmasp Qoli Khan achter de schermen had als groot-vizier. Tahmasp Qoli Khan stond initieel, na de herovering van Isfahan in 1729-1730, wel-

¹⁶⁹ Matthee, *Persia in Crisis*, xxvii.

¹⁷⁰ Wilson, *The Persian Gulf*, 168.

¹⁷¹ NA VOC 9091, Leendert de Cleen aan Gouverneur-Generaal Diederik Durven, 15 mei 1732, f. 36.

¹⁷² NA VOC 2356, *Memorie van Contanten, Ammunitie en Equipage*, 9 oktober 1734, f. 163

¹⁷³ Floor, *The Rise and Fall of Nader Shah*, 2.

¹⁷⁴ Laurence Lockhart, *Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources* (Jalandhar: Asian Publishers, 1993), 40.

¹⁷⁵ NA VOC 2356, *Memorie van Overgave* Leendert de Cleen aan Dames Heij, 9 oktober 1734, f. 168-169.

willend tegenover de VOC. Hij was op de hoogte van de behandeling van de VOC tijdens de Afghaanse revolutie, en wist dus ook dat de Afghanen onder andere de loge van de VOC in Isfahan hadden leeggeroofd.¹⁷⁶ In 1730 schreef de directie naar Batavia over: “Lange jaren gecultiveerde vriendschap en goede harmonie tussen de doorluchtige paar ouderen des koning's en de Comp”.¹⁷⁷ Hoe erg de Afghaanse revolutie het Perzische rijk op zijn grondvesten had doen schudden blijkt uit archiefstukken uit 1730. Toen vroeg de gouverneur van Shiraz aan de directeur van de Isfahanse factorij van de VOC, Nicolaus Schorer, hoe de regio in Gamron bestuurd werd door Safawiedische ambtenaren vóór de Afghaanse revolutie. Schorer heeft vervolgens uitgelegd en op papier gezet, ter verduidelijking voor Tahmasp Qoli Khan zelf, hoe een gouverneur gewoonlijk verantwoordelijk was voor Lar en Gamron, en hoe de *sjahbandar* in Gamron doorgaans te werk ging.¹⁷⁸ Het is opvallend dat de Safawieden zich tot de VOC wendden in plaats van hun instructieboeken over de administratieve opzet van de centrale en lokale overheid te raadplegen. Anderzijds: de titel *sjahbandar* komt noch in de vertaalde *Tadhkirat Al-Mulk*, noch in de *Titles & Emoluments* voor.¹⁷⁹ De hulp van de VOC en de goede verstandhoudingen hebben mogelijk bijgedragen aan de snelle herinvoering na 1729 van de handelsprivileges die de VOC genoot.

Vanaf september 1732, na de beëdiging van de vierjarige Sjah Abbas III, met Tahmasp Qoli Khan als groot-vizier en waarnemer, verslechterden de betrekkingen tussen de VOC en het Safawiedische hof snel. Tahmasp Qoli Khan zou alles aanwenden om de door de Afghanen leeggeplunderde staatskas weer te vullen. Een van de manieren was geld eisen van de Europese handelscompagnieën. Hooggeplaatste ambtenaren benaderden de VOC en de EIC en adviseerden met klem om het gevraagde bedrag aan het hof te betalen, omdat Tahmasp Qoli Khan dreigde het geld op te halen in Gamron, waar in ieder geval de VOC het merendeel van haar contanten bewaarde.¹⁸⁰ In 1733 werd de VOC-vestiging in Isfahan zelfs opgeheven en vertrok al het personeel, behalve een boodschapper en twee tolken. De reden was dat gezaghebber Leendert de Cleen meer uitbuiting en af-

¹⁷⁶ Floor, *Rise*, 3.

¹⁷⁷ NA VOC 9090, Leendert de Cleen aan Gouverneur-Generaal Diederik Durven, 30 april 1730, f. 136.

¹⁷⁸ Floor, *Rise of Nader Shah*, 2-3.

¹⁷⁹ Vladimir Minorsky, *Tadhkirat Al-Mulūk: A Manual of Safavid Administration (circa 1137/1725)* (W. Heffer & Sons Ltd: Cambridge, 1943); Mirza Naqi Nasiri, *Titles and Emoluments* (oorspronkelijke titel onbekend), oorspronkelijk gepubliceerd tussen 1730 en 1731. In geen van beide werken komt de titel *shahbandhaar* (of variaties) voor.

¹⁸⁰ Floor, *Rise of Nader Shah*, 18-19.

persing door het hof verwachtte.¹⁸¹ Deze afpersing volgde onder andere in de vorm van het afschaffen van de handelsprivileges voor de VOC. Onderdeel van het in 1730 door Sjah Tahmasp II geaccordeerde handelsverdrag was dat de VOC was vrijgesteld van wegenbelasting voor hun goederenvervoer, en tot 20.000 *tomans* tolvrij mocht importeren en exporteren. Dit privilege werd in 1734 afgeschaft door Tahmpasp Qoli Khan die al het mogelijke deed om de (vrijwel lege) schatkist van het Safawiedische rijk te vullen.¹⁸²

In 1736 schrijven de *Generale Missiven* dat de handel veel meer zou opbloeien “in gevalle de kooplieden door de landsgroten [Safawiedisch hof en provinciale gouverneurs] bij continuatie niet werden afgeschrikt wegens ongehoorde geld afpersing door die mensen, waardoor zij niet meer durven aan te tonen dat zij in staat zijn het vak van koopmanschap te ondernemen”. Toen de VOC eindelijk een koopman bereid had gevonden om handel met hen te drijven en de rijksgroten hier achterkwamen werd de koopman terstond belast met verschillende heffingen, waardoor hij terugkwam op zijn afspraak met de VOC.¹⁸³ Hoewel de VOC problemen met Perzische inwoners vaak kon aankaarten aan het Safawiedische hof lijkt dit in 1736 geen optie meer. De VOC schrijft in 1736, en later ook in 1737 dat de compagnie vaak werd tegengewerkt en afgeperst door de onderdanen van Tahmasp Qoli Khan, dan wel Nader Sjah.¹⁸⁴

De behandeling van het VOC personeel is nog steeds minder slecht dan Tahmasp Qoli Khan's behandeling van de Engelse en Russische handelscompagnieën. Waar de VOC financieel geraakt werd, werden andere handelscompagnieën zowel financieel als fysiek geraakt. Vanaf het herstel van de Safawiedische dynastie in 1729 nam Tahmasp Qoli Khan veel zwaardere maatregelen tegen de EIC dan tegen de VOC. Zo werd personeel van de EIC vestiging in Isfahan geslagen met een houten plank, de *bastinado*, en werd de Russische vertegenwoordiger aan het Safawiedische hof hardhandig bij de keel gegrepen door Tahmasp Qoli Khan zelf.¹⁸⁵ Later werden de loges van de EIC en de Russische handelscompagnie zelfs met geweld ontruimd.¹⁸⁶

¹⁸¹ Floor, *Rise*, 19.

¹⁸² Floor, *Rise*, 50.

¹⁸³ *Gen. Miss.*, deel 9, Abraham Patras aan Heren XVII, 6 april 1736, pag 738.

¹⁸⁴ *Gen. Miss.*, deel 9, Abraham Patras aan Heren XVII, 6 april 1736, pag 738; *Gen. Miss.*, deel 9, Abraham Patras aan Heren XVII 2 april 1737, pag 824.

¹⁸⁵ Floor, *Rise*, 3, 43.

¹⁸⁶ Floor, *Rise*, 44.

Wat opvalt in de *Generale Missiven*, is dat er relatief weinig wordt geschreven over Perzië. In de in dit onderzoek gebruikte *Generale Missiven* (deel 7, 1713-1724 en deel 9, 1729-1737) wordt in elk verslag naar de Heren XVII over bijna alle vestigingen en directies geschreven. Logischerwijs worden belangrijke vestigingen als Surat en de verschillende vestigingen in de Indonesische archipel nooit overgeslagen, maar ook kleinere vestigingen zoals Mocha worden vaak genoemd, in ieder geval met betrekking tot schepen die deze vestigingen hebben aangedaan. Over Perzië daarentegen is in de *Generale Missiven* in de eerste drie decennia veel minder geschreven, zelfs over aankomende en vertrekkende schepen. Dit is opvallend omdat in het overzicht van VOC bronnen uit Perzië vaker gesproken wordt over passerende schepen die Gamron aandoen dan in de *Generale Missiven* terugkomt. Dit kan betekenen dat Batavia Perzië vaak niet belangrijk genoeg vond om informatie hierover door te spelen naar de Heren XVII. Wat ook een mogelijkheid is, is dat Batavia bewust weinig rapporteerde over de gebeurtenissen in Perzië omdat die directie direct over land correspondeerde met de Heren XVII in de Republiek.

3.2. De VOC en lokale autoriteiten in Gamron

3.2.1 De Gamronse vestiging

Gamron was een vissersstadje zonder grote eigen economie. Het diende als haven en overslagplaats. Zowel voor goederen naar het Perzische achterland, als voor goederen vanuit het Perzische achterland naar de rest van Azië. In de catalogus van verzonden en ontvangen correspondentie tussen de VOC vestigingen in Perzië (Gamron, Isfahan, Kirman en Basra) gaat het bijzonder weinig over contact tussen de lokale machtshebbers, door de VOC de gouverneur van Bander Abbas genoemd, en de VOC, maar ligt de focus voornamelijk op het contact tussen de VOC en de regerende Sjah. Het belang van Gamron was dat deze vestiging de toegangspoort naar de Perzische Golf vormde. Hierdoor kon de VOC eenvoudig handel drijven met de verschillende rijken die aan de Golf lagen, ook had zij toegang tot de Arabische Zee. Gamron was echter geen grote stad zoals Surat.

Waar Surat een eigen lokale economie had, en een groeiende stad was, was Gamron niet meer dan een haven met een toegangsweg, enerzijds naar de Perzische Golf en ander-

zijds naar het Iraanse hoogplateau waar het merendeel van de steden lag.¹⁸⁷ Door het ontbreken van een nationale economie of een centrum die dat als stapelplaats diende, en het onvermogen van Perzische kooplieden om grote hoeveelheden waren in één keer op te kopen, was de VOC gedwongen om in meerdere steden goederen in kleinere hoeveelheden te verhandelen, wat extra tijd en geld kostte.¹⁸⁸ Hoewel de afkeer van Portugezen van moslims op het nabijgelegen eiland Hormuz had geleid tot een migratie van moslims naar onder andere Gamron, leidde dit niet tot een doorgroei tot grote handelsstad. De handel was enorm, maar de stad was dat niet.¹⁸⁹ Nadat het eilandfort Hormuz in 1622 in onbruik was geraakt, werd Gamron de belangrijkste haven in de Perzische Golf¹⁹⁰ en door de rol die het speelde voor de Europese handelscompagnieën ook de belangrijkste Perzische haven, zoals Sjah Abbas I had gepland.¹⁹¹ Toch groeide de stad zelf niet enorm mee. Tijdens Chardin's reizen door Safawiedisch Perzië, tussen 1673 en 1677, was het aantal panden slechts 1400-1500.¹⁹²

De VOC-vestiging in Gamron werd aangelegd als handelspost en pakhuis gebouwd in 1623 onder leiding van Huybert Visnisch.¹⁹³ In deze pakhuizen zou voornamelijk peper, kaneel, suiker, koper en Indiaas textiel worden opgeslagen.¹⁹⁴ De vestiging groeide en bestond uiteindelijk uit een groot aantal ommuurde gebouwen, afgesloten van de rest van de stad.¹⁹⁵ In 1623 bestond de Gamronse factorij, net als in Surat, uit enkele tientallen personeelsleden en hun families.¹⁹⁶ Rond 1740 bestond het personeel uit 200 man, waarvan 150 soldaten. Inmiddels stonden er 200 panden binnen de ommuurde factorij in

¹⁸⁷ Emmer en Gommans, *Rijk*, 374.

¹⁸⁸ Matthee, *Persia in Crisis*, 8.

¹⁸⁹ Michael N. Pearson, "Markets and Merchant Communities in the Indian Ocean," in *Portuguese Oceanic Expansion, 1400-1800*, ed. Francisco Bethencourt en Diogo Ramada Curto (New York: Cambridge University Press, 2007), 100.

¹⁹⁰ Willem Floor, *The Economy of Safavid Persia* (Wiesbaden: Reichert Verlag, 2000), 199.

¹⁹¹ Günther Schweizer, *Bandar Abbas und Hormoz: Schicksal und Zukunft einer iranischen Hafenstadt am Persischen Golf* (Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert, 1972), 14.

¹⁹² Laurence Lockhart, *The Fall of the Safavi Dynasty and the Afghan Occupation of Persia* (New York: Cambridge University Press, 1958), 377-378.

¹⁹³ Marie A.P. Meilink-Roelofs, *The Earliest Relations between Persia and the Netherlands* (Den Haag: Genootschap Nederland-Iran, Stichting voor Culturele Betrekkingen, 1974), 15-16.

¹⁹⁴ Masoud Akhbari, *The Dutch amongst the Persians, 1595-1979* (China: M. Akhbari, 2009), 34.

¹⁹⁵ Jacobs, *Koopman*, 12.

¹⁹⁶ Barendse, *Arabian Seas, Volume 2*, 511.

Gamron.¹⁹⁷ Het onderhoud van de vestiging was zeer belangrijk. Niet alleen om de verdedigingswerken in goede staat te houden, maar ook omdat de staat van de factorij het aanzien van de Heren XVII uitstraalde.¹⁹⁸ Daar kwam bij dat de VOC ook de facto de Staten-Generaal van de Republiek vertegenwoordigde in Perzië.¹⁹⁹ De twee andere belangrijke factorijen van de VOC in Perzië waren Basra, in de punt van de Perzische Golf, in het tegenwoordige Irak, en Kirman, in het westen van het Safawiedische rijk, tegenwoordig Iran.

Hier richten we ons alleen op de vestigingen in Gamron en in Isfahan. In Gamron zetelde namelijk de Directie Perzië van de VOC, de vestiging in Isfahan onderhield de betrekkingen met het Safawiedische hof. Volgens de Engelse Commodore Roggewein vergaarde een VOC-directeur in Gamron in korte tijd een fortuin. Daarnaast was de factorij goed onderhouden, wat volgens hem de VOC in staat stelde om in 1701 een aanval door 4000 Ballooches te weerstaan.²⁰⁰ Het is niet met zekerheid te stellen dat de aantallen die Roggewein noemt correct zijn, maar het feit dat er zelden meer dan honderd man personeel gevestigd was in de factorij in Gamron, maakt het afslaan van een aanval nog steeds indrukwekkend, en tekenend voor de machtspositie die de VOC had. In tijden van oorlog kon Batavia meer manschappen sturen, zoals in 1730 gebeurde. Uit VOC-bronnen is op te maken dat Batavia onder andere 70 militairen, 25 matrozen, en 4 soldaten naar Perzië stuurde, waarvan een deel “van Batavia naar dit comptoir gedestineerd”.²⁰¹ De sterkte van zowel de positie van de VOC in Perzië als die van hun fort blijkt opnieuw tijdens het beleg door de Gamronse *sjahbandar* in 1717/1718. Ten slotte bleek in 1729 het fort opnieuw bestand te zijn tegen kanonschoten toen de bevolking van Gamron onder de muren van het fort schuilde voor kanonskogels afkomstig van het leger van sjah Tahmasp II tijdens de herovering van het Safawiedische rijk op de Afghanen.²⁰²

¹⁹⁷ Barendse, *Arabian Seas, Volume 2*, 511.

¹⁹⁸ *Gen. Miss.*, deel 9, Diderik Durven aan Heren XVII, 28 december 1731, pag 278.

¹⁹⁹ Barendse, *Arabian Seas, Volume 4*, 1622.

²⁰⁰ Arthur W. Stiffe, “Ancient Trading Centres of the Persian Gulf: VI Bandar ‘Abbas,” *The Geographical Journal* 16, no. 2 (1900): 214. <https://www.jstor.org/stable/1774559>. De term Ballooches verwijst waarschijnlijk naar de Beloetsjen, inwoners van het moderne Beloetsjistan, een landstreek die ligt op het grondgebied van modern Iran, Pakistan en Afghanistan.

²⁰¹ NA VOC 9090, Leendert de Cleen aan Gouverneur-Generaal Diederik Durven, 30 april 1730, f. 82. In de bron wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen soldaten en militairen, maar wat het verschil is, is mij niet duidelijk.

²⁰² Willem Floor, *Nader Shah*, 102-103.

Buiten de reguliere handel tussen de VOC en Safawiedische handelaren waarbij de lokale autoriteiten een ondersteunende rol speelden, is er in secundaire bronnen niet veel te vinden over interactie tussen de lokale autoriteiten en de VOC die geïnitieerd wordt door de VOC. Een voorbeeld hiervoor is de beschieting van Gamron in 1645 door de VOC om een beter handelsakkoord af te dwingen.

3.2.2 Verhoudingen VOC met lokale autoriteiten

Goede verhoudingen met het hof betekenden niet dat de VOC geen problemen onderzond in Perzië. De VOC moest te allen tijde ook goede betrekkingen onderhouden met de lokale autoriteiten. Deze waren belangrijk om de import van goederen die de VOC verhandelde via handelaren (voornamelijk uit andere steden afkomstig zoals Shiraz, Lar en Isfahan) in goede banen te leiden.

De belangrijkste autoriteit waarmee de VOC te maken kreeg in Gamron was de *sjahbandar*. De *sjahbandar* was de havenmeester van Gamron, die de import alsde export van de VOC inspecteerde, en die waar nodig tol en andere belastingen inde. Het was de *sjahbandar* die de waarde van de ladingen registreerde en bijhield wanneer de VOC de heffingsvrije limiet van 20.000 *tomans* had bereikt. Tevens had de *sjahbandar* een bemiddelende taak tussen de internationale handelscompagnieën en de lokale autoriteiten.²⁰³ Tot 1670 werd de functie telkens ingevuld voor een jaar, maar na 1670 was het normaal om de functie vijf opeenvolgende jaren of langer te bekleden.²⁰⁴ Vanaf 1651 verkreeg de familie van de toenmalige groot-vizier aan het Safawiedische hof, Muhammad Beg, in feite het monopolie op de functie van *sjahbandar* van Gamron.²⁰⁵

Omdat de *sjahbandar* ook zijn verplichtingen aan het Safawiedische hof moest nakomen, raakten de gevolgen van zijn acties indirect ook de VOC, blijkt uit Matthee's werk. Om te kunnen voldoen aan de elk jaar toenemende belastingeisen van het Safawiedische hof, zocht de *sjahbandar* steeds vaker toevlucht tot het afpersen van lokale kooplieden. Dit ontmoedigde veel kooplieden die uit andere steden naar Gamron kwamen om handelsafspraken te maken met de VOC en EIC. Het kwam geregeld voor dat de kooplieden zich gedwongen zagen om de VOC te vragen de problemen met de *sjahbandar* aan te kaarten bij het hof in Isfahan.²⁰⁶ Omdat de VOC een invloedrijke factie aan het hof was,

²⁰³ Barendse, *Arabian Seas, Volume 1*, 277.

²⁰⁴ Matthee, *Persia in Crisis*, 168.

²⁰⁵ Matthee, *Persia in Crisis*, 48, 163-164.

²⁰⁶ Matthee, *Persia in Crisis*, 168-169.

had deze aanpak de beste kans van slagen om de problemen met de *sjahbandar* op te lossen. Maar zelfs als de VOC zulke problemen aankaartte, had dit niet altijd resultaat. Soms werd de lokale autoriteit gemaand zich niet met de VOC of haar handelspartners te bemoeien, maar doorgaans veranderde er niets.²⁰⁷

De *sjahbandar* moest zijn gezag vaak delen met de lokale *khan* van Gamron, wat leidde tot enorme rivaliteit tussen de twee. *Khan* is een benaming van deze functie die wordt gebruikt door ondermeer Matthee. Onder andere Barendse gebruikt de aanduiding *Jamsin*.²⁰⁸ Beide termen verwijzen naar dezelfde functie, die van gouverneur van Gamron. In deze scriptie wordt *khan* gebruikt omdat dit de meest gebruikte titel is in secundaire literatuur en omdat *khan* ook voorkomt in Minorsky's vertaling van de *Tahdkirat al-Mulk*.²⁰⁹ De *khan* was de gouverneur van Gamron, en was voornamelijk verantwoordelijk voor de niet-Europese inwoners van Gamron. Ook hij zocht soms de hulp van de VOC om de eigen bevolking te helpen. In 1675 riep de *khan* de hulp van de VOC in om pelgrims op *hajj* de overtocht naar Mocha (thans Mokka in Jemen) op VOC-schepen te laten maken. De prijs voor de overtocht vanaf Gamron was veel lager dan in Basra.²¹⁰ Daarnaast lag gedurende de gehele 17^e eeuw en het begin van de 18^e eeuw het alleenrecht op de uitvoering van de doodstraf bij de *khan*. Pas in 1719 durfde de VOC het aan de *khan* te trotseren door openlijk vijf man op te hangen.²¹¹ Hoewel de *khan* officieel de meerdere was van de *sjahbandar*, hadden beide functionarissen van het Safawiedische hof de taak gekregen elkaar te controleren. Deze rivaliteit was ook terug te zien bij de directe dienaren van beide functionarissen. Over de titel *khan* zegt de *Tahdkirat al-Mulk* alleen dat deze vertaald dient te worden als gouverneur en dat deze in de hiërarchie onder de *beglerbegi*, de gouverneur-generaal van een provincie stond.²¹² Dat de *khan* en *sjahbandar* zelden bereid waren samen een front te vormen tegen de Europese handelscompagnieën, werkte de VOC vaak in de hand.²¹³ Alleen tijdens een deel van Sjah Suleiman's heerschappij (1666-1694) waren beide functies verenigd in een persoon.²¹⁴ Het is interessant om op te mer-

²⁰⁷ Respectievelijk Floor, *Commercial Conflict*, 2; Matthee, *Persia in Crisis*, 170.

²⁰⁸ Barendse, *Arabian Seas, Volume 1*, 276-277.

²⁰⁹ Minorsky, *Tahdkirat al-Mulk*, 25.

²¹⁰ Matthee, *Views of the English and the Russians*, 124.

²¹¹ Barendse, *Arabian Seas, Volume 2*, 512.

²¹² Minorsky, *Tahdkirat al-Mulk*, 25.

²¹³ Matthee, *Persia in Crisis*, 163.

²¹⁴ Matthee, *Persia in Crisis*, 167.

ken dat, hoewel de *sjahbandar* en de *khan* in principe gelijk waren, de *sjahbandar* in 1651 de groot-vizier vergezelde bij de verwelkoming van VOC-gezant Joan Cuneaus in Gamron, en niet de *khan*, degene met de daadwerkelijke jurisdictie over de stad.²¹⁵

Ook de *khan* veroorzaakte vaak problemen voor de VOC. Een tekenend voorbeeld voor het wangedrag van lokale autoriteiten is het wanbeleid van Nasir Ali Khan. Elk jaar gaf de VOC de lokale autoriteiten een geschenk als zij de handel van de VOC in Gamron ongemoeid hadden gelaten. De in 1674 aangestelde *khan* van Gamron, Nasir Ali Khan, was het niet eens met de waarde van zijn jaarlijkse geschenk en dreigde naar de sjah te stappen. Hij trachtte de VOC af te persen omdat de VOC veel meer goederen verhandelde dan het Safawiedische hof ieder jaar administreerde, waardoor de sjah heffingen misliep. Het Safawiedische hof koos lang niet altijd de kant van de lokale Safawiedische autoriteiten. Toen Nasir Ali Khan in 1678 de directeur van de VOC ervan beschuldigde hem geen cadeau te hebben gegeven zoals traditie was, besloot de VOC dit aan te kaarten bij het hof. Het hof beval de *khan* van Gamron dat deze zich niet verder moest bemoeien met de VOC-handelaren of hun handel.²¹⁶ Nasir Ali Khan zou de jaren daarna de lokale kooplieden en de Europese handelscompagnieën blijven afpersen, waardoor de handel in Gamron bijna compleet stil kwam te liggen, tot hij in 1681 definitief uit zijn functie werd ontheven. Bovenstaand voorbeeld is typerend voor de verhoudingen tussen de *sjahbandar*, de *khan* en VOC. Europeanen genoten onder de Safawiedische dynastie vaak enorme vrijheden, die slechts beperkt werden als Europeanen dreigden de *shari'a* te overtreden.²¹⁷ Hoewel de invloed aan het hof de VOC moet hebben geholpen bij het omgaan met de pogingen tot afpersing door de *sjahbandar* en *khan*, was de compagnie hier niet immuun tegen.

Het contact tussen de lokale autoriteiten in Gamron en de VOC was zoals uit de verschillende voorbeelden blijkt, wisselend. Verscheidene brieven die de directie in Gamron ontving en doorstuurde naar Batavia spreken van goede betrekkingen. In een brief uit 1712 schreef de Gamronse *khan*, Ali Nesoe Khan, namens sjah Sultan Hoessein, aan de VOC dat hij hoopte dat “onze goede intelligentie niet verminderen, maar dagelijks aanwassen mag”.²¹⁸ In de weinige rechtstreekse communicatie tussen de VOC en lokale au-

²¹⁵ Cornelis Speelman, *C. Journaal der Reis van den Gezant der O.I. Compagnie Joan Cunaeus naar Perzië in 1651-1652* (Amsterdam: Johannes Müller, 1908), 18.

²¹⁶ Floor, *Commercial Conflict*, 2.

²¹⁷ Matthee, “Views of the English and the Russians,” 123-124.

²¹⁸ NA VOC 8081, Sjah Sultan Hoessein aan Willem Backer, directeur van de VOC, 1 januari 1712, f. 83.

toriteiten die overgeleverd is, is dit een voorbeeld waaruit kan blijken dat de betrekkingen niet alleen gekenmerkt werden door afpersing en beschuldigingen.

Hadden de verhoudingen tussen de VOC en de lokale autoriteiten een wisselend karakter in 1718 bereikten ze een dieptepunt, toen de lokale *khan* geweld gebruikte tegen de VOC. In februari 1718 arriveerde de zojuist aangestelde Ya'qub Soltan in Gamron. Gamron, en het Safawiedische rijk verkeerden op dat moment in erbarmelijke omstandigheden. Sinds 1717 werd het rijk geplaagd door lokale opstanden; Bahrein was bezet door Arabieren uit Masqat, hoofdstad van het huidige Oman, Georgië was bezet door rebellen, evenals Herat, en de Oezbeken hadden delen van de provincie Khorasan in handen. Daarnaast wisten de Arabieren het eilandkoninkrijk Hormuz over te nemen, gelegen in de monding van de Perzische Golf, nabij Gamron. Dit bewoog de VOC ertoe alle soldaten en schepen in het fort en de haven te houden voor het geval dat vanuit Hormuz een aanval op Gamron zou worden ondernomen.²¹⁹ Die aanval zou echter vanuit Gamron komen. Al decennialang hoopten de Safawieden dat de Europeanen schepen ter beschikking zouden stellen om soldaten snel de Perzische Golf over te laten steken, en Arabische piraten aan te vallen. De VOC weigerde dit elke keer, wat leidde tot verslechterende betrekkingen met de Safawieden, maar nooit tot permanente schade aan de relatie. In 1718 werd een VOC schip dat vertrok uit Gamron echter aangevallen door vier Perzische schepen. Ya'qub Soltan gaf hier als verklaring voor aan de directeur van de VOC-vestiging in Perzië dat de VOC hem nooit schepen gaf als hij erom vroeg en hij daarom had besloten het over een andere boeg te gooien. Ya'qub Soltan voegde hier de waarschuwing aan toe dat als de VOC het schip dat hij beoogde liet uitvaren, hij geen steen overeind zou laten van het fort van de VOC in Gamron.²²⁰

Op 27 maart 1718 blokkeerde Ya'qub Soltan met 100 soldaten het fort van zowel de VOC als de EIC. Alle communicatie met de buitenwereld werd afgesneden, Perzische schepen omsingelden de haven waar de VOC schepen lagen maar bleven buiten het bereik van de kanonnen, en de vestiging moest overleven op de voorraden die eerder waren ingekocht. Ya'qub Soltan werd echter door verschillende personen bekritiseerd om zijn besluit de VOC en EIC te belegeren. Zowel de *sjahbandar* als verschillende kooplieden en vertegenwoordigers klaagden dat Ya'qub Soltan de betrekkingen met belangrijke handelspartners op het spel zette, en dat het vertrek van de handelscompagnieën fiscaal gezien slecht zou uitpakken omdat de staat baat had bij de inkomsten van tol en andere be-

²¹⁹ Floor, *Commercial Conflict*, 49, 51.

²²⁰ Floor, *Commercial Conflict*, 52.

lastingen die werden geheven.²²¹ De VOC deed, zoals altijd, haar best niet betrokken te raken bij enig politiek of militair conflict omdat het daar geen enkele baat bij had.²²² Pas op 8 april, nadat Ya'qub Soltan nogmaals was aangesproken op zijn daden, werd de blokkade van de EIC- en VOC-factorijen opgeheven.²²³ Enkele maanden later kwam er eindelijk bericht van een superieur van Yu'qab Soltan uit Shiraz dat de Europeanen op alle manieren geholpen moesten worden.²²⁴ Mogelijk was de gedachtegang van het Safawidische hof dat het verkrijgen van maritieme macht niet opwoog tegen de het verlies van handels- en contactmogelijkheden met de rijken rond de Indische Oceaan.

Willem Floor schrijft in zijn *Commercial Conflict* dat de band tussen de VOC en de lokale autoriteiten doorgaans goed was, en dat dit werd bevestigd door het schenken van cadeaus door de VOC aan de lokale machtshebbers. Hiervoor haalt hij VOC-directeur Jan Oets aan: “in order to show them that the present is not given out of duty or obligation, but rather because it is a civil acknowledgement of the assistance which these officials give to the Hon. Company”.²²⁵ Dit kan vreemd lijken gezien het feit dat er in de vorige alinea's veelvuldig werd gesproken over afpersing door de lokale autoriteiten. Veel voorbeelden van de geschenken die aan lokale autoriteiten werden gegeven zijn er echter niet. Onderzoekers zijn doorgaans afhankelijk van korte passages als: “een paar kleine recognitie genietende ... een klein geschenkje naar Sjeeg Saboena”.²²⁶ Zo ook Rudi Matthee die in de EIC-archieven eveneens bewijs gevonden heeft dat de VOC en de EIC jaarlijks ieder 50 *tomans* aan zowel de *khan* als de *sjahbandar* schonken.²²⁷

Ook de geschenken aan de gouverneurs van provincies of grote steden worden zelden gedocumenteerd of zijn bijna niet overgeleverd. Een zeldzaam voorbeeld is een uit 1734 overgeleverde brief waarin geschenken ter waarde van enkele duizenden *tomans* aan de binnenlandse vorsten worden beschreven.²²⁸ Dat ook Floor, die veelvuldig in de VOC-archieven is gedoken, voor zijn bovenstaande bewering slechts een document uit 1722 uit het VOC archief aanhaalt, onderstreept hoe weinig de VOC uitweidt over de be-

²²¹ Floor, *Commercial Conflict*, 53.

²²² Floor, *Commercial Conflict*, 53.

²²³ Floor, *Commercial Conflict*, 54.

²²⁴ Floor, *Commercial Conflict*, 56.

²²⁵ Floor, *Commercial Conflict*, 8.

²²⁶ NA VOC 9090, Leendert de Cleen aan Gouverneur-Generaal Diederik Durven, 30 april 1730, f. 147.

²²⁷ Rudi P. Matthee, “GIFT GIVING iv. In The Safavid Period,” *Encyclopaedia Iranica*, X/6, pp. 609-614, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/gift-giving-iv> (accessed on 30 December 2012).

²²⁸ *Gen. Miss.*, deel 9, Dirk van Cloon aan Heren XVII, 30 november 1734, pag 619.

trekkingen met de lokale machthebbers. Dit kan deels liggen aan het feit dat een groot deel van het contact tussen de VOC en lokale autoriteiten mondeling plaatsvond. Uit een brief van Tahmasp Qoli Khan aan de VOC blijkt dat hij zijn verzoeken vaak via een lokale autoriteit doorzet naar de VOC, die de kwestie vervolgens mondeling bespraken.²²⁹ Zelfs wanneer de sjah bij de VOC een bestelling wil doen voor bepaalde Hindoestaanse sjaals wordt dit verzoek via de gouverneur van Lar doorgezet naar de VOC.²³⁰ Dit verklaart ook waarom er in het register van het Nationaal Archief van de directie Perzië weinig brieven bewaard zijn betreffende communicatie met lokale autoriteiten. Het feit dat onderzoekers nog weinig onderzoeksmateriaal hebben vergeleken met bijvoorbeeld de Europese handelscompagnieën in Mughal-India maakt ook duidelijk dat er nog veel meer onderzoek naar dit onderwerp kan worden gedaan in nog onontgonnen archiefmateriaal.

Voor het daadwerkelijke handelsoverleg tussen kooplieden van de VOC en Perzische handelaars uit andere steden maakte de VOC gebruik van bemiddelaars, *makelaars* in VOC documenten. Dit waren voornamelijk Indiase kooplieden, in VOC documenten *Benjanen* (Engels: Banyans, hier: Baniyas) genoemd. Net als in Surat maakte de VOC ook in Gamron gebruik van Baniyas.²³¹ Anders dan in Surat beschikten de Baniyas in Perzië niet over een uitgebreid handelsnetwerk. In Perzië had de VOC een superieure positie, in de zin dat de Baniyas onder toezicht van de VOC stonden. Het verbaast niet dat de VOC Baniyas in dienst had in Perzië. Indiase kooplieden hadden al lang voor de komst van de Europeanen handelsnetwerken opgebouwd over de Arabische Zee, wat hen vertrouwd maakte met de lokale handelsculturen en -tradities. Zeker sinds de heerschappij van Humayun, vanaf 1530, en zijn tijdelijke ballingschap (1540-1555) waren Perzische tradities wijdverspreid geraakt in India. De VOC daarentegen had weinig kennis van Perzië toen ze er hun factorijen openden.

De Baniyas in Perzië dienden voor de VOC als tolken en makelaars. Net als in Surat hield dit in dat de makelaars handelsakkoorden sloten met Perzische handelaren namens de VOC. De Gamronse *khan* en *sjahbandar* richtten zich zoals eerder gezegd zelden direct tegen de VOC met hun acties maar wel tegen de Baniyas. Dit is opvallend aangezien de vrijheden en handelsvrijstellingen die Europese handelscompagnieën genoten vaak ook van toepassing waren op mensen in hun dienst, en het was geen geheim dat de Baniyas in dienst waren van de Europese handelscompagnieën. Met wisselend succes pro-

²²⁹ NA VOC 2357, Tahmasp Beg aan Dames Heij, 16 november 1734, f. 862.

²³⁰ NA VOC 2357, Mustafa Khan aan Karel Koenad, 19 juli 1735, f. 904-905.

²³¹ Norifumi Daito, "Sugar Trade in the Eighteenth-century Persian Gulf" (PhD diss., Universiteit Leiden, 2017), 179.

beerde de directie van de VOC tussenbeide te komen wanneer de *sjahbandar* iets van de Baniyas in Gamron gedaan probeerde te krijgen.²³² Toen de *sjahbandar* van Gamron bijvoorbeeld in 1658 werd aangesteld, beschuldigde hij de Bengaalse makelaars van de VOC en de EIC van 'coloring': dat betekent dat Europese handelscompagnieën hun belastingvrijstellingen en andere handelsvoordelen ook van toepassing verklaren op mensen in hun dienst. Op deze manier, beweerde de *sjahbandar*, zou de sjah veel inkomsten mis zijn gelopen, waarna hij dreigde de Baniyas voor straf allemaal naar Isfahan te sturen ter controle. Alleen als ze een bepaald bedrag aan de *sjahbandar* betaalden zouden ze hier onderuit komen.²³³ In een memorie van overgave uit 1734 staat het volgende:

Tot de Gamronse makelaars Ottumsent en Issourdas, welke te gelijk met den tolk en Persiaansche schrijver mitsgaders den Ispahanse makelaars benevens zijn twee gemachtigden thans in loco present door uw edele gezaghebber [Dames Heij] bij alle onverhoopte toevallen en geweldenaarigen off molesten door der inlandse regenten naar vermogen met 's Compagnie's respect en aanzien ingevolge der mandementen dienen geprotegeerd te werden.²³⁴

Dit komt er op neer dat de makelaars in dienst van de VOC beschermd zijn omdat ze vallen onder de *mandementen* die het Safawiedische hof aan de VOC heeft verleend.

3.3 Casus: De vermeende ontvoering van Sheikh Rashid door de VOC

De aandacht in deze scriptie gaat uit naar de interactie in Perzië tussen de VOC en de lokale, regionale en centrale autoriteiten. Aan de hand van het bronmateriaal beschrijf ik uitgebreider een voorval dat plaatsvond tussen 1734 en 1735, waaruit duidelijk blijkt hoe de machtsverhoudingen tussen de VOC, de regionale en lokale autoriteiten lagen na de Afghaanse revolutie. De sleutelfiguur binnen dit verhaal is ene Sjeik Rashid, een *sjahbandar* van Gamron tot 1734.

Op 28 september 1734 schrijft de VOC naar Batavia dat de Gamronse opperkoopman Hajji Zeyn al-Abedin alle kooplieden, makelaars en caffiladaars [koffiehuiseigenaar] bij zich had geroepen en van hen een verklaring eiste dat zij "geen een stuk of mangoed

²³² Matthee, *Persia in Crisis*, 165.

²³³ Matthee, *Persia in Crisis*, 165.

²³⁴ NA VOC 2356, *Memorie van Overgave* Leendert de Cleen aan Dames Heij, 9 november 1734, f. 180-181.

uit zo wel uit de huizen van de Compagnie als uit deze stad [Gamron] zonder zijn toestemming te kopen, verkopen of vervoeren.”²³⁵ Het effect hiervan was desastreus zoals de VOC beschreef: “dat daardoor de Negotie alhier in een klap is gestremd en dat de harten van de kooplieden hier worden gebroken”. Ook maakt de VOC duidelijk dat als dit nieuws zich verspreidt, niemand meer naar Gamron zal komen om te handelen: “mits dit tot veel schade voor het land zal leiden, en wanneer dit nieuws zich naar andere landen verspreid, het ook grote gevolgen zal hebben en dat er geen koopman meer hier zal durven komen of enig goed aan te voeren”.²³⁶ De VOC benadrukt dat ook zij hieronder zal lijden, en lijkt ook tussen de regels door te impliceren dat er in dat geval weinig reden zal zijn voor de VOC om in Gamron te blijven. Maar in dezelfde brief gooit de VOC het ook over een andere boeg; door aan te kaarten wat de gevolgen zullen zijn voor de lokale bevolking probeert de VOC mogelijk medeleven op te wekken bij Tahmasp Qoli Khan: “... volkomen in verlegenheid geraken, item de arme inwoners van deze stad, die haar brood moeten verdienen met onder andere het afleveren van verhandelde goederen”.²³⁷ Uit de brief van de VOC lijkt duidelijk te worden dat deze problemen met Hajji Zeyn al-Abedin al enige tijd duren.

Het doel van Hajji Zeyn al-Abedin was volgens de VOC om alle waardevolle goederen voor zichzelf te houden, en alleen de minst waardevolle goederen over te laten om te verkopen. Om deze zaak aan te kaarten schreef de VOC een brief naar de toenmalige *sjahbandar* van Gamron, Sjeik Rashid. Bijgevoegd bij die brief waren bevelschriften van zowel Tahmasp Qoli Khan en de *sardar*, de generaal, Tahmasp Beg waarin staat dat: “om ons in den handel niet te verstoren”.²³⁸ Er is echter geen antwoord van Sjeik Rashid aan de VOC te vinden. Chronologisch de eerstvolgende brief was een brief van directeur Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan met het verzoek om te interveniëren in de zaak. Het feit dat de VOC Tahmasp Qoli Khan aanschrijft, impliceert dat Sjeik Rashid niet machtig of welwillend genoeg was om op het verzoek van de VOC te reageren. Dames Heij verzoekt Tahmasp Qoli Khan daarom expliciet dat opperkoopman Hajji Zeyn al-Abedin “in zijn quaad voornemen gestremd te worden” en “wanneer de eerdergenoemde hoofdkoopman

²³⁵ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tashmasp Qoli Khan, 26 september 1734, f. 109.

²³⁶ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 26 september 1734, f. 109.

²³⁷ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 26 september 1734, f. 109.

²³⁸ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 26 september 1734, f. 110-111.

Hajji Zeyn al-Abedin nog langer deze kwade acties blijft uitvoeren, de kooplieden en inwoners van deze stad [Gamron] tot in de grond geruïneerd zullen worden”.²³⁹

Op 9 oktober 1734 schrijft de VOC naar Batavia dat ze inmiddels contact hebben opgenomen met de opvolger van Sjeik Rashid, Mirza Esma'il. De VOC was namelijk ter ore gekomen dat Tahmasp Qoli Khan niet akkoord is met het voornemen van Mirza Taqi (de bestuurders van de stad Shiraz) om de inkomsten van de tolheffing in Gamron, namelijk 10.500 *tomans*, gedurende een periode van 2.5 jaar aan Sheikh Rashid en een zekere Sheikh Jabara te verpachten. In plaats daarvan stelt hij Mirza Esma'il opnieuw aan als *sjahbandar*. Als reden hiervoor geeft Tahmasp Qoli Khan dat hij op deze manier zeker kan zijn dat de inkomsten van de tol ook echt naar de kroon gaan, zeer waarschijnlijk het Safawiedische hof, in plaats van dat het in de zakken van deze Sheikh zou verdwijnen.²⁴⁰ In een verslag naar Batavia schrijft Dames Heij dat Sjeik Rashid naar verluidt hierna zou zijn vertrokken naar Bassaidoor.²⁴¹

Op 24 september 1734 ontvangt de VOC echter een brief van Tahmasp Qoli Khan waarin hij opheldering eist van de VOC en EIC omtrent de ontvoering van Sjeik Rashid. Tahmasp Qoli Khan schrijft dat Sjeik Rashid bevolen was met enkele anderen de broer van een zekere Sjeik Achmed in handen te krijgen.²⁴² Zeer waarschijnlijk maakte Sjeik Achmed onderdeel uit van een van de rebellerende soenitische groepen in Perzië. Uit een brief van gezaghebber Dames Heij blijkt namelijk dat de VOC deze missie van Sjeik Rashid heeft gesteund door schepen te sturen: “Den Serdaar Thamas Beg ... heeft ons bij missive verzocht dat de comp schepen zouden uitzenden na de kant der rebellen en arabieren om deselve alle wegen van uitvlucht te beletten den selver schepen tranquis te nemen en die op te brengen waar op w'aanstond tot bewijs van onze bereidwilligheid”.²⁴³ Tahmasp Qoli Khan beweert echter:

maar dat uw excellentie daarentegen Sjeikh Rashid selv met geweld genomen en tot Bandar Abbas genomen hebbe aangebracht. Nog thans heeft Uw excellentie aan mij doen weten dezelfde vriendelijke bereidwilligheid met verzekering dat uw excellentie tot de uitvoering van enige mogelijke diensten altoos [altijd]

²³⁹ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 26 september 1734, f. 110-111.

²⁴⁰ NA VOC 2356, Leendert de Cleen aan Gouverneur-Generaal Dirk van Cloon, 9 november 1734, f. 34-35.

²⁴¹ Het is niet gelukt om te achterhalen naar welke plaats Bassaidoor verwijst.

²⁴² NA VOC 2356, Tahmasp Qoli Khan aan Dames Heij, 24 september 1734, f. 132-133.

²⁴³ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734 f. 122-123.

genegen waren. Wat voor gedoentes [gedrag] zijn dit dan nu van uw excellentie? Ik heb altoos [altijd] nog vriendschap aan uw excellenties bewegen gehad omdat uw excellentie als vreemdelingen en gastvrienden in dit land zijn geweest, doch wat voor diensten hebben uw excellentie vermogende groten aan mij bewezen dat uw excellentie zulks zou willen doen.²⁴⁴

Tahmasp Qoli Khan draait er niet omheen en uit de brief blijkt verbazing over deze handelwijze van de VOC. Tahmasp Qoli Khan eist een onmiddellijke overlevering van Sjeik Rashid aan de *sardar*, de generaal van Safawiedisch Perzië, Tahmasp Beg.²⁴⁵ Dit is interessant omdat het dezelfde *sardar* Tahmasp Beg was die Tahmasp Qoli Khan in de eerste plaats vertelde dat de VOC en EIC Sjeik Rashid met geweld zouden hebben ontvoerd.²⁴⁶

Het ontging de VOC dan ook niet dat hier vuil spel gespeeld werd. In een kort verslag naar Batavia schrijft de VOC dat zij een brief in 'bedrijglijke termen' van Tahmasp Qoli Khan had ontvangen, namelijk de hierboven geciteerde brief. Dames Heij schreef naar Batavia dat hij het vermoeden had dat: "wij voor onderstelde dat den Heer Thamas Chan, door kwaadaardige mensen van het voorgevallene verkeerdelijk zal onderricht zijn".²⁴⁷ Hieruit blijkt dat de directie in Perzië vermoedt dat er iemand is aan het hof die Tahmasp Qoli Khan misleidend nieuws vertelt, en mogelijk zo een wig wil drijven tussen de VOC en het Safawiedische hof.

De reactie van Tahmasp Qoli Khan in de brief naar de VOC en EIC is logisch. Een van zijn onderdanen wordt mogelijk ontvoerd en gevangen gehouden door buitenlandse handelaren. In zijn brief vraagt hij de VOC ook stellig om opheldering, in plaats van meteen in actie te komen. Tahmasp Qoli Khan is zich heel bewust van het belang van de VOC voor de Perzische economie, zoals ook bleek toen de VOC het gedrag van opperkoopman Hajji Zeyn al-Abedin aan de kaak stelde bij Tahmasp Qoli Khan. Tahmasp Qoli Khan reageerde toen door een brief naar opperkoopman Hajji Zeyn al-Abedin te sturen waarin hij schreef dat "met de schreeuwende klachten van alle kanten ook bekend is geworden dat gij aan de bedienden van de Hollandse Compagnie en de kooplieden veel hinder in hun handel hebt gedaan, niet wetende [door Tahmasp Qoli Khan] wat voor reden gij daartoe hebt, en waaromme dat gij geen afschrik van de straffe van zijn Hoogheid Thamas

²⁴⁴ NA VOC 2356, Tahmasp Qoli Khan aan Dames Heij, 24 september 1734, f. 132-133.

²⁴⁵ NA VOC 2356, Tahmasp Qoli Khan aan Dames Heij, 24 september 1734, f. 132-133.

²⁴⁶ VOC 2356, Tahmasp Qoli Khan aan Dames Heij, 24 september 1734, f. 131-133.

²⁴⁷ NA VOC 2356, Leendert de Cleen aan Gouverneur-Generaal Dirk van Cloon, 9 november 1734, f. 36-37.

Coelie Chan hebt”.²⁴⁸ Daarnaast maakt Tahmasp Qoli Khan opperkoopman Hajji Zeyn al-Abedin zeer duidelijk dat de opperkoopman zich nergens mee dient te bemoeien, alle kooplieden naar eigen wens en inzicht handel moet laten drijven, en in het bijzonder op geen enkele manier hinderlijk mag wezen en de volmachten van de Hollandse Compagnie vriendschap moet bewijzen.²⁴⁹ Hij stuurt tegelijkertijd een brief naar Dames Heij waarin hij hem verwittigt van de brief die Tahmasp Qoli Khan naar opperkoopman Hajji Zeyn al-Abedin heeft gestuurd en de VOC lijkt te willen verzekeren dat de situatie echt zal verbeteren nu.²⁵⁰

Op 9 oktober 1734 laat VOC-gezaghebber Dames Heij aan de *sjahbandar* Mirza Esma'il weten dat Tahmasp Qoli Khan een bevelschrift heeft gestuurd naar de *sjahbandar* om de onderste steen boven te halen in de zaak omtrent Sjeik Rashid's vermeende ontvoering door de VOC en EIC. In een antwoord aan Dames Heij op deze brief beschrijft de *sjahbandar* hoe hij de situatie heeft meegekregen. Deze verklaring zou de VOC later naar Tahmasp Qoli Khan sturen om de situatie uit te leggen. In deze brief bevestigt *sjahbandar* Mirza Esma'il aan de VOC nogmaals dat er naar zijn weten altijd goede betrekkingen zijn geweest tussen de VOC en de Perzen: “Dat het tegenwoordig reeds drie jaar is geweest sinds ik naar Bandar Abbas ben gekomen en dat mij in al die tijd van de volmachten van de Hollandse Compagnie niets dan oprechte vriendschap en bereidwilligheid ten dienste van de Grooten van het rijk en het land zelf is gebleken”.²⁵¹ Daarnaast schrijft *sjahbandar* Mirza Esma'il dat Sjeik Rashid volgens zijn observatie door de EIC van Bassaidor naar Bandar Abbas is gebracht, maar dat hij onderweg ziek was geworden en dat de Sjeik in de loge van de EIC bijkwam, terwijl de VOC zich ontfermde over het schip van Sjeik Rashid.²⁵²

Sjeik Rashid had inmiddels ook vernomen dat er een onderzoek werd uitgevoerd, en gaf te kennen dat hij graag zijn kant van het verhaal wilde delen. In een brief van Sjeik Rashid gericht aan Tahmasp Qoli Khan, meegestuurd door de VOC met hun eigen brief en de verklaring van Mirza Esma'il, beschrijft Sjeik Rashid de band tussen hem en de VOC als volgt: “Tussen de volmachten van de Hollandse Compagnie en mij ligt vanouds een knoop van vriendschap, die mij van hun kant nooit anders dan oprecht is gebleken,

²⁴⁸ NA VOC 2357, Tahmasp Qoli Khan aan Hajji Zeyn al-Abedin, 2 november 1734, f. 858-859.

²⁴⁹ NA VOC 2357, Tahmasp Qoli Khan aan Hajji Zeyn al-Abedin, 2 november 1734, f. 858-859.

²⁵⁰ NA VOC 2357, Tahmasp Qoli Khan aan Dames Heij, 2 november 1734, f. 856-857.

²⁵¹ NA VOC 2356, Dames Heij aan Mirza Ismael, 9 oktober 1734, f. 116-117.

²⁵² NA VOC 2356, Sjeik Rashid aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 119.

dat ik zelf met mijn schepen die van de Comp voor Keijt heb gekruist wacht gehouden omdat het volk van Letties Chan en de Engelsen mij hebben genomen en te Bandar Abbas hebben gebracht”.²⁵³ Verderop stelt de Sjeik dat hem “van de volmachten van de Hollandse Compagnie of haar onderdanen nooit iets kwaads te ore is gekomen, maar dat ze altijd naar vermogen alles ten dienste van uwe Hoogheid [Tahmasp Qoli Chan] hebben uitgevoerd en daar ook nog steeds toe genegen zijn”.²⁵⁴

Als reactie op het onderzoek stuurde VOC-gezaghebber Dames Heij een stevig verwoorde brief naar Tahmasp Qoli Khan. Dames Heij beroept zich erop dat:

het is nu omtrent 120 jaren geleden dat de Hollandse comp zich alhier heeft gestabiliseerd gehad en nooit is buiten reden ooit iets kwaads gegaan maar wel alle hetgeen ons ten uitvoering door de regenten is versagt geweest met de grootste bereidwilligheid na mogelijkheid voldaan geworden.²⁵⁵

Met het laatste deel van de geciteerde zin benadrukt Dames Heij ook meteen dat de VOC niet altijd in staat was op alle verzoeken van het Safawiedische hof in te gaan omdat de VOC zelf ook bevelen had uit Batavia. Dames Heij vervolgt door te beschrijven wat er gebeurd is volgens hem. De VOC had zoals gevraagd enkele schepen maanden lang ter beschikking gesteld aan de Safawieden, en hoewel er inderdaad een schip van Sjeik Rashid is ingenomen heeft de VOC het zoals bevolen overgebracht naar een zekere Hertog Mohammad Latif Khan. Waarvan een bevestiging is verleend per brief, die Dames Heij ook bijvoegde aan de brief naar Tahmasp Qoli Khan.²⁵⁶ Tot slot schrijft Dames Heij dat uit bijgevoegde verklaringen van zowel Gamronse *sahbandar* Mirza Esma'il als Sjeik Rashid blijkt dat de VOC niets misdaan heeft.²⁵⁷ De VOC was zich bewust dat deze zaak snel opgelost moest worden om goede betrekkingen met het Safawiedische hof te behouden. Deze betrekkingen waren immers van groot belang voor het goede verloop van de handel in Perzië, zoals Dames Heij schrijft: “en zoeken wij alhier anders niet dan de onderhoudingen van de wederzijdse oprechte menende vriendschap”.²⁵⁸

²⁵³ NA VOC 2356, Sjeik Rashid aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734 f. 119-120.

²⁵⁴ NA VOC 2356, Sjeik Rashid aan Tashmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 120.

²⁵⁵ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 121-122.

²⁵⁶ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 122-123.

²⁵⁷ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 124-125.

²⁵⁸ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 122-123.

Deze brief is ook door Willem Floor gelezen en hij beweert dat Dames Heij in deze brief de schuld in de voeten van de EIC probeert te schuiven.²⁵⁹ Dit is echter niet aanneemelijk, omdat de EIC slechts eenmaal in deze brief wordt genoemd, en dat is namelijk wanneer Dames Heij in de eerste paar regels vermeldt dat zowel hij als de Engelsen de brief van Tahmasp Qoli Khan hebben ontvangen waarin hij om opheldering vraagt over de situatie.²⁶⁰ Daarnaast schrijft Floor dat de VOC na het verzenden van deze brief nooit meer iets over de zaak hoorde.²⁶¹ Ook dit is onjuist. De opvolger van Dames Heij, die alleen als interim-gezaghebber functioneerde en werd opgevolgd door Karel Koenad, ontving namelijk een brief van Tahmasp Qoli Khan, waarin de VOC wordt vrijgesproken van alle beschuldigingen: “nopen het voorgevallene met Sjeikh Rashid en de onschuldigheid van uw excellentie dien aangaande 't gunt [hetgeen] zijn hoogheid Tahmasp Qoli Khan ook reeds albevorens was gebleken, ten wek zijnde het gemelde zijn hoogheid dan ook heeft behaagd gehad een gunstig *mandement* an uw excellentie te carteerden door zijn hoogheid van uw excellentie's oprechte dienstbereidwilligheid ten volle is verzekerd geworden”.²⁶² De VOC in Perzië wordt gevrijwaard van alle beschuldigingen, en ontvangt een *mandement* van Tahmasp Qoli Khan waarin de VOC wordt geroemd om haar gegeven hulp.

Iets later ontving de VOC een kopie van een brief die de lokale autoriteit Mohammad Latif Khan had gestuurd naar de regenten van Gamron maar daarin zeer duidelijk geformuleerde bevelen. Zeer waarschijnlijk was dit het eerdergenoemde *mandement* dat Tahmasp Qoli Khan de VOC had toegezegd:

Mijn gebod is, dat zijn excellentie Amier en Heer Alie gouverneur en de verdere regenten van Gamron, doe weten, dat nademaal aan alle(n) de ware, oprechte en dienstwaardigheid van den Hollandse Capt bekend is, zij ook alle gehouden zullen wezen aan dezelfde en verdere volmachten van de Hollandse Compagnie met haar bediendens alle ere-en beleefdheden te wijzen. En ik daarom bij deze ordonneer en gelaste dat alle der gemelde compagnie's bedienens met 17 personen haar makelaar benevens des zelfs familie van alle quotisatie gel-den zullen bevrijd blijven, en dat dezelfde ook geene de minste hindernisse in

²⁵⁹ Floor, *Nader Shah*, 217.

²⁶⁰ NA VOC 2356, Dames Heij aan Tahmasp Qoli Khan, 16 oktober 1734, f. 121.

²⁶¹ Floor, *Nader Shah*, 217.

²⁶² NA VOC 2357, Tahmasp Qoli Khan aan Dames Heij, 25 november 1734, f. 860-861.

hunne handel zullen worden aangedaan. Doch in gevalle er iemand hier tegen mochten aangaande ... zal denselven bij verstendiging van dien een allerscherpsten ten exempel van andere doen straffen ten welken zijnde mijn begeerte.²⁶³

Dit bevel herbevestigde dat de VOC geëerde handelspartners waren, ze bepaalde belastingen, quotisatiegelden, niet hoefden te betalen, en dat zowel zij als de makelaars in hun dienst onder de bescherming van Mohammad Latif Khan stonden.

Voor de VOC liep de zaak uiteindelijk goed af. Deze casus is tekenend voor de verhoudingen tussen VOC, lokale, regionale en centrale autoriteiten. De VOC krijgt van Tahmasp Qoli Khan, de centrale autoriteit, vaak het verzoek om schepen ter beschikking te stellen. Dit wordt echter doorgaans verder afgehandeld met regionale autoriteiten, zoals hertog Mohammad Latif Khan of bijvoorbeeld de *sardar*, zoals Tahmasp Beg. Voor de praktische uitvoering is de VOC dan weer afhankelijk van de lokale autoriteiten, zoals Sjeik Rashid. Hoewel dit geen probleem zou moeten zijn, blijkt uit bovenstaande casus dat er weinig tot geen communicatie is tussen de centrale, regionale en lokale autoriteiten, en dat de VOC vaak zelf actie moet ondernemen om te zorgen dat alles goed geregeld is. Dit blijkt onder andere uit het feit dat de VOC zelf de *sjahbandar* van Gamron moest benaderen om in hun fauteur te spreken over het voorval met Sjeik Rashid. Echter moet deze situatie ook vanuit het perspectief van de Safawieden bekeken worden. De VOC had voornamelijk belang bij het onderhouden van goede betrekkingen met het Safawiedische hof, en in mindere mate de lokale autoriteiten zoals de *sjahbandar*, omdat problemen op lokaal niveau vaak via het centrale hof konden worden verholpen, zoals blijkt uit Tahmasp Qoli Khan's brief aan opperkoopman Abedin. Het centrale hof moest echter beide partijen in evenwicht houden. Enerzijds moest Tahmasp Qoli Khan de VOC te vriend houden om de handel met de Europese handelscompagnieën gaande te houden. Eveneens uit zijn reactie op de brief van de VOC over opperkoopman Abedin blijkt dat hij deze handel zeer belangrijk vindt, waarop de koopman direct wordt teruggefloten. Aan de andere kant moest Tahmasp Qoli Khan ook de regionale en lokale autoriteiten onder de duim houden in een land dat pas sinds vijf jaar weer onder de Safawiedische dynastie viel, en dat in principe vanaf de grond opnieuw moest worden opgebouwd, zoals blijkt uit de verslagen van de VOC hoe het land een ravage is, en uit het opmerkelijke feit dat het Safawiedische hof bij de VOC moest navragen hoe hun lokale bestuursmodel

²⁶³ NA VOC 2357, Mohammad Letties Khan aan de gouverneur van Gamron, 7 januari 1735, f. 868-869.

vóór de Afghaanse revolutie was ingericht. En op lokaal niveau blijkt ook dat de VOC te maken heeft met autoriteiten die van twee walletjes eten. De Sjeik Rashid uit de casus trad enerzijds in zijn hoedanigheid als *sjahbandar* niet op tegen het beleid van opperkoopman Abedin wat de gehele negotie van de VOC in Gamron stillegde, maar was waarschijnlijk ook in de veronderstelling dat hij er bij gebaat zou zijn de VOC te verdedigen in zijn brief naar Tahmasp Qoli Khan, aangaande zijn vermeende ontvoering door de VOC. Tenslotte blijkt uit deze casus duidelijk dat de VOC capabel was in het navigeren temidden van de politieke intriges waardoor het Safawiedische rijk werd geplaagd. Gezaghebber Dames Heij wist precies wie hij moest benaderen en wiens verklaringen hij moest opsturen naar Tahmasp Qoli Khan om in diens ogen de onschuld van de VOC te bewijzen.

3.4 Deelconclusie Perzië

Ook de casus Perzië kan geanalyseerd worden op de (bekende) aspecten machtsverhouding tussen centrale en lokale autoriteiten, belang voor de VOC van goede betrekkingen, de mate waarin deze autoriteiten afhankelijk waren van de VOC, en de mate waarin autoriteiten zich in de handel mengden.

In de Perzische casus staat de centrale autoriteit centraal. Het centrale hof stelde de lokale autoriteiten aan en had veel zeggenschap, al genoten de lokale autoriteiten een zekere mate van vrijheid om eigen beleid te voeren, zolang zij ervoor zorgden dat er belasting werd geheven in naam van de centrale autoriteit. Voor de VOC waren de betrekkingen met de centrale autoriteit dan ook van veel groter belang dan die met de lokale autoriteit. Ten eerste had de centrale autoriteit een monopolie op een van de belangrijkste exportgoederen voor de VOC te weten zijde. Ten tweede verleende de centrale autoriteit de VOC jaarlijks *mandementen* die nodig waren om de handel in Perzië winstgevend te laten zijn. De centrale autoriteit had tenslotte de macht om beslissingen van lokale autoriteiten ongedaan te maken als de VOC haar beklag hierover deed. Dergelijke invloed van de VOC op de centrale autoriteit staat centraal in de Perzische casus. De VOC had veel minder te winnen in het contact met de lokale autoriteiten, ze had vooral baat bij een lokaal gezag dat niet intervenieerde in de handel en in de im- en export. De centrale autoriteit had op haar beurt de VOC nodig, die een van de weinige handelspartners was. De lokale autoriteiten daarentegen hadden weinig voordeel van goede betrekkingen met de VOC, afgezien van de jaarlijkse betalingen die de VOC deed. De lokale autoriteiten mengden zich dan ook weinig in de handel, in tegenstelling tot de centrale autoriteit. Door haar monopoliepositie in de zijdehandel nam de centrale autoriteit rechtstreeks de rol van han-

delspartner van de VOC op zich. Door de toenadering tussen de VOC en het Safawiedische hof kan de VOC minder als *Fremdkörper* worden beschouwd.

Conclusie

Centraal in deze scriptie staat de onderzoeksvraag: is er sprake van een unieke Perzische casus voor wat betreft de interactie tussen de VOC en de lokale en centrale autoriteiten, of zijn er vooral overeenkomsten met de wijze waarop de VOC betrekkingen onderhield met centrale en lokale autoriteiten in China respectievelijk India? Dit wordt vastgesteld aan de hand van vier aspecten: de mate waarin er in een rijk sprake is van een centraal bestuur of een sterke lokale autonomie, het belang dat de VOC had bij het onderhouden van goede betrekkingen met autoriteiten op beide niveaus, de mate waarin deze autoriteiten afhankelijk waren van de VOC, en de mate waarin autoriteiten zich in de handel mengden. Ik ben me bewust van het temporele verschil tussen een deel van de behandelde literatuur, die over de 17^e eeuw gaat, en de geschetste historische voorvallen, die hebben plaatsgevonden in de (vroeg) 18^e eeuw.

Aan de hand van de hoofdstukken en hun afsluitende deelconclusies komt een duidelijk beeld naar voren van de positie van de VOC in de verschillende Aziatische rijken, op basis van de bovengenoemde aspecten.

Aspecten	China	India	Perzië
Centraal bestuur vs lokale autonomie	++ --	+ +	++ --
Belang van VOC	++	+	+
Afhankelijk van VOC	--	-	+
Inmenging autoriteiten in de handel	++	+	+

264

In Safawiedisch Perzië was er sprake van een sterke centrale autoriteit, het Safawiedische hof. De centrale autoriteit stelde de lokale autoriteiten, de *sahbandar* en de *khan* aan, die op enkele verplichtingen na betrekkelijk vrij waren om hun eigen beleid te voeren. Als de VOC zich slecht behandeld voelde door de lokale autoriteiten, kon de centrale autoriteit de lokale autoriteiten wel terugfluiten. In Mughal-India was er sprake van een relatief zwakke centrale autoriteit, het Mughal-hof, zeker na 1720. De lokale autoritei-

²⁶⁴ De tabel laat zien in welke mate er wel of juist geen sprake was van de respectievelijke aspecten in het desbetreffende rijk.

ten, de *mutasaddi* en de *qiladar*, werden wel aangesteld door de centrale autoriteit, maar verder genoten zij veel vrijheid om hun eigen beleid te voeren en zelf te bepalen hoe zij omgingen met de VOC. Zij zouden echter nooit volledig autonoom zijn. In Manchu-China was er sprake van een zeer machtige centrale autoriteit, het Manchu-hof. De lokale autoriteit, de *Tsongtu*, *Hoppo*, en *Fooyuern*, waren in feite een verlengstuk van de centrale autoriteit. Zij genoten dan ook geen enkele vrijheid om zelf een beleid op te stellen maar moesten de bevelen van het centrale gezag uitvoeren.

Er zijn drie redenen waarom in de Perzische casus de centrale autoriteit zo belangrijk was voor de VOC. Ten eerste had het hof een monopolie op de verkoop van Perzische zijde, het belangrijkste exportproduct voor de VOC in Perzië. Ten tweede verkreeg de VOC van de centrale autoriteit *mandementen*, belastingvrijstellingen, waardoor de VOC hogere winsten kon behalen. Ten slotte had de VOC ongeëvenaarde mogelijkheden om problemen met lokale autoriteiten aan de kaak te stellen aan het hof. In de Indiase casus was er slechts een bescheiden rol weggelegd voor de centrale autoriteit, te weten het verschaffen van *farmans*, belastingvrijstellingen vergelijkbaar met de Perzische *mandementen*. In India had de VOC baat bij goede betrekkingen met de lokale autoriteiten omdat zij, samen met de Suratse kooplieden, de VOC toegang verschaften tot een uitgebreid handelsnetwerk. Daarnaast speelde de *mutasaddi* een belangrijke rol in het waarborgen van de veiligheid van het VOC-personeel. In Gamron was dit veel minder belangrijk omdat de VOC een veel groter deel uitmaakte van de bevolking en zich dus minder snel bedreigd voelde door lokale kooplieden. Ten slotte had de *mutasaddi* dezelfde rol als de *sjahbandar* in Gamron. Goede betrekkingen maakten het veel eenvoudiger voor de VOC om goederen te im- en exporteren. In de Chinese casus blijkt de VOC in alles afhankelijk van de lokale autoriteiten. Van het aanvragen van materiaal om de VOC-schepen te repareren tot toestemming om te handelen in Kanton, alles liep via de *Tsongtu* en de *Hoppo*.

De reden dat de VOC in Perzië van het Safawiedische hof zover kon krijgen haar eigen lokale autoriteiten te berispen had alles te maken met de afhankelijkheid van de centrale autoriteiten van de VOC. De verkoop van zijde aan de Europese handelscompagnieën stelde de Safawieden in staat om handel te drijven zonder gebruik te hoeven maken van de riskantere Levantroute. Dit creëerde de situatie waarin het Safawiedische hof afhankelijk werd van goede betrekkingen met de VOC.

In Surat daarentegen was de VOC een van de vele handelscompagnieën op de markt. De autoriteiten in Surat hadden via de diverse andere Europese handelscompagnieën, en Indiase en Arabische handelaren, volop toegang tot de goederen die werden verhandeld. Wel was de VOC belangrijk om de edelmetalen die zij meebracht naar India.

Deze edelmetaalstroom via Perzië was nodig om de economie in India draaiende te houden. De VOC had daarnaast de nevenfunctie van maritieme politiemacht, maar ook deze functie werd eveneens vervuld door de andere Europese handelscompagnieën. De lokale autoriteiten (en in breder verband de handelaren in Surat) waren gebaat bij de influx van fijne specerijen in Surat dankzij de intra-Aziatische handel die de VOC dreef. De edelmetalen die de VOC naar Mughal-India exporteerde kwamen voornamelijk in Bengalen terecht, en slechts een heel klein deel hiervan ging naar Surat. Het enige belang dat de centrale autoriteiten hadden bij contact met de VOC was de verkoop van *farmans*. Verder had het Mughal-hof weinig belang bij betrekkingen met de VOC.

In Manchu-China hadden noch de centrale noch de lokale autoriteiten de VOC op enigerlei wijze nodig. De VOC leverde geen unieke producten, en het Manchu-rijk beschouwde zichzelf als zelfvoorzienend.

Het laatste aspect waarop de Perzische casus wordt vergeleken met de Indiase en Chinese casus is de inmenging van autoriteiten in de handel. In de Perzische casus speelde het hof een belangrijke rol als handelspartner van de VOC. Van de lokale autoriteiten is weinig bekend over enige deelname aan de handel voor eigen financieel gewin, maar de VOC schonk hen wel jaarlijks goederen als zij zich niet bemoeiden met de handel die de VOC dreef in Gamron. Van de lokale autoriteiten in Surat en de regionale autoriteiten in Gujarat is daarentegen bekend dat zij incidenteel deelnamen aan de handel binnen en buiten Mughal-India, voor hun eigen financiële gewin. Het is niet met zekerheid te zeggen in hoeverre de lokale autoriteiten in Gujarat hun machtspositie gebruikten om met Europese handelscompagnieën te concurreren. Het centrale hof in India daarentegen hield afstand van de markt. De VOC was vrij om te handelen met wie ze wilden, en de toegang tot de handelsnetwerken hielp hier bij. De Chinese centrale autoriteiten ten slotte oefenden juist sterke controle uit op de markt. De lokale autoriteiten bepaalden, als verlengstuk van het hof, zowel welke Chinese handelaren als welke Europese handelscompagnieën gesanctioneerd waren om handel te drijven met elkaar. De Chinese autoriteiten deden dit niet zozeer voor eigen financieel gewin, maar om vast te houden aan hun beleid dat erop gericht was om Europeanen op afstand te houden.

Om de onderzoeksvraag van deze scriptie te beantwoorden: Er is duidelijk sprake van een specifiek Perzische casus voor interactie tussen de VOC en centrale en lokale autoriteiten. De Perzische casus vertoont weliswaar overeenkomsten met de situatie in India en China, maar verschilt ook dermate dat er echt gesproken kan worden van een aparte Perzische casus. In het kort: de Perzische casus gaat uit van een sterke centrale autoriteit, met een daaraan betrekkelijk loyale lokale autoriteit. Deze centrale autoriteit is

in zekere mate afhankelijk van de VOC voor diensten en de im-en export van goederen. De centrale autoriteit heeft in dit model ook een groot belang bij deze handel. In ruil voor de verschaftte goederen en diensten verkrijgt de VOC betere handelsvoorwaarden en daarmee een betere concurrentiepositie en dus sterkere machtspositie in Azië.

Wat de doorslag lijkt te geven bij het bepalen van de positie van de VOC in een Aziatisch rijk is de combinatie van macht die de centrale autoriteit lijkt te geven, en de mate waarin het de centrale autoriteit nuttig dunkt om de VOC te verwelkomen in het desbetreffende rijk. In Safawiedisch Perzië is dit duidelijk het geval. Er was sprake van een machtige centrale autoriteit, die baat had bij goede betrekkingen met de VOC. In Manchu-China was er eveneens sprake van een machtige centrale autoriteit, maar die probeerde de VOC juist op afstand te houden, wat in overeenstemming was met het gedrag van de lokale autoriteiten. Dit duidt erop dat de VOC alleen een gunstige positie in een rijk kon bemachtigen als de inspanningen daarvoor van twee kanten kwamen.

De unieke Perzische casus onderschrijft de opvattingen van auteurs als Rudi Matthee en Jos Gommans dat ieder rijk in Azië individueel bestudeerd dient te worden en dat er geen algemene conclusies mogelijk zijn over de interactie tussen de VOC en de autoriteiten in de verschillende Aziatische rijken, zoals onder andere Els Jacobs en Edmund Herzig dat doen.

Dat er een aparte Perzische casus is, zoals deze scriptie aantoont, kan hopelijk ook bijdragen aan het antwoord op de vraag of en in hoeverre de VOC in Safawiedisch Perzië een *Fremdkörper* was. Hiervoor is echter nog meer onderzoek nodig, niet alleen naar de contacten die de VOC onderhield met autoriteiten op centraal en lokaal niveau, maar ook naar het bestaan van een breder en dieper begrip van de Perzische cultuur bij het VOC-personeel gestationeerd in Safawiedisch Perzië. Uit de resultaten van dit onderzoek kan wel worden afgeleid dat de VOC in Safawiedisch Perzië in ieder geval minder een *Fremdkörper* was dan in Manchu-China, zoals blijkt uit het feit dat de centrale autoriteit in Perzië actief moeite deed om Europeanen aan te trekken en handelsbetrekkingen aan te gaan met de VOC, en de ruimte die VOC kreeg om een permanente vestiging te bouwen in zowel Gamron als in de hoofdstad Isfahan. Uit het gepresenteerde voorval blijkt hoeveel belang het Safawiedische hof hechtte aan het behoud van goede relaties met de VOC. De Perzische casus kan dan ook worden samengevat met de volgende woorden uit de Generale Missiven: 'Isfahan geblokkeerd, dus de handel staat stil.'

Titels met afkorting van aangehaalde werken

Gen. Miss.: *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, bewerkt door W.Ph. Coolhaas, J. van Goor, J.E. Schooneveld-Oosterling en H.K. s' Jacob (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1960-2007) (<http://resources.huygens.knaw.nl/vocgeneralemissiven>)

NA VOC: Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02 (<https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.04.02>)

Bibliografie

Archieven

Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie, bewerkt door W.Ph. Coolhaas, J. van Goor, J.E. Schooneveld-Oosterling en H.K. s' Jacob (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1960-2007) (<http://resources.huygens.knaw.nl/vocgeneralemissiven>)

Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02 (<https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.04.02>)
Overgekomen Brieven en Papieren: 2356, 2357, 8081, 9090, 9091

Gedrukte primaire bronnen

Minorsky, V. *Tadhkirat Al-Mulūk: A Manual of Safavid Administration (circa 1137/1725)*. Cambridge: W. Heffer & Sons Ltd, 1943.

Nasiri, M.N. *Titles & Emoluments in Safavid Iran: A Third Manual of Safavid Administration*. Vertaald door Willem Floor. Washington: Mage Publishers, 2008.

Speelman, C. *Journal der Reis van den Gezant der O.I. Compagnie Joan Cunaeus naar Perzië in 1651-1652*. Amsterdam: Johannes Müller, 1908.

Secundaire literatuur

Akhbari, M. *The Dutch amongst the Persians 1595-1979*. China: M. Akhbari, 2009.

- Ashfaque, N. "The Dutch East India Company and the Mughal Court." *Proceedings of the Indian History Congress* 67 (2006): 271-274. <http://www.jstor.org/stable/44147946>.
- Barendse, R.J. *Arabian Seas, 1700-1763*. 4 delen. Leiden: Brill, 2009.
- Daito, Norifumi. "Sugar Trade in the Eighteenth-century Persian Gulf." PhD diss., Universiteit Leiden, 2017.
- Das Gupta, A. "Trade and Politics in 18th century India." In *Merchants of Maritime India, 1500-1800*, ed. Ashin Das Gupta, 181-214. Aldershot: Ashgate, 1994.
- Das Gupta, A. *Indian Merchants and the Decline of Surat c. 1700-1750*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1979.
- Emmer, P. en J. Gommans. *Rijk aan de rand van de wereld*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2016.
- Floor, W. "DUTCH-PERSIAN RELATIONS," *Encyclopaedia Iranica*, VII/6, pp. 603-613, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/dutch-persian-relations> (accessed on 30 December 2012).
- Floor, W. *The Rise and Fall of Nader Shah: Dutch East India Company reports, 1730-1747*. Washington: Mage Publishers, 2009.
- Floor, W. *Commercial Conflict between Persia and the Netherlands, 1712-1718*. Durham: University of Durham, Centre for Middle Eastern & Islamic Studies, 1988.
- Floor, W. *The Economy of Safavid Persia*. Wiesbaden: Reichert Verlag, 2000.
- Floor W. *The Dutch East India Company (VOC) and Diewel-Sind (Pakistan) in the 17th and 18th centuries*. Pakistan: University of Karachi, 1994.
- Floor, W. *Fiscal System iv. Safavid and Qajar Periods* (<https://iranicaonline.org/articles/fiscal-system-iv-safavid-and-qajar-periods>)

- Femme Gaastra, *Bewind en Beleid bij de VOC: De financiële en commerciële politiek van de bewindhebbers, 1672-1702*. Zutphen: Walburg Pers, 1989.
- Gaastra, F. *De Geschiedenis van de VOC*. Zutphen: Walburg Pers, 1991.
- Gommans, J. en J. Kuipers, "The Surat Castle Revolutions: Myths of Anglo-Bania Order and Dutch Neutrality, 1740-1760." *Journal of Early Modern History* 10, no. 4 (January 2006): 361-389.
- Gommans, J., L. Bes, G. Kruijtzter. *Dutch sources on South Asia c. 1600-1825: volume 1, bibliography and Archival Guide to the National Archives at The Hague (The Netherlands)*. New Delhi: Manohar, 2001.
- Hasan, F. "The 'Mutasaddi' of Surat-Evidence of Persian Records." *Proceedings of the Indian History Congress* 53 (1992): 276-280. <https://www.jstor.org/stable/44142795>
- Herzig, E.M. "Hormuz: Ville Sans Antecedents, de Durée Circonscrire." *Bulletin of the British Society for Middle-Eastern Studies* 12, no. 1 (1985): 3-11.
- Jacobs, E.M. *Koopman in Azië: De Handel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tijdens de 18e eeuw*. Zutphen: Walburg Pers, 2000.
- Jha, M.K. "The Mughals, Merchants and the European Companies in the 17th century Surat." *Asia Europe Journal* 3, no. 2 (July 2005): 269-283.
- Liu Yong. *The Dutch East India Company's Tea Trade with China: 1757-1781*. Leiden: Brill, 2007.
- Lockhart, L. *Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources*. Jaalandhar: Asian Publishers, 1993.
- Lockhart, L. *The Fall of the Safavi Dynasty and the Afghan Occupation of Persia*. New York: Cambridge University Press, 1958.

- Matthee, R. "Between Venice and Surat: The Trade in Gold in Late Safavid Iran." *Modern Asian Studies* 34, no. 1 (februari 2000): 223-255. <https://www.jstor.org/stable/313116>
- Matthee, R. "GIFT GIVING iv. In The Safavid Period," *Encyclopaedia Iranica*, X/6, pp. 609-614, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/gift-giving-iv> (accessed on 30 December 2012).
- Matthee, R. *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan*. Londen: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2012.
- Matthee, R. "Suspicion, Fear and Admiration: Pre-Nineteenth-Century Iranian Views of the English and the Russian." In *Iran and the Surrounding World: Interactions in Culture and Cultural Politics*, ed. Nikki R. Keddie en Rudi Matthee, 121-145. Seattle: University of Washington Press, 2002.
- Matthee, Rudi. "The Safavids under Western Eyes: Seventeenth-Century European Travelers to Iran." *Journal of Early Modern History* 13, no. 2 (januari 2009): 137-71.
- McCabe, I.B. *The Shah's Silk for Europe's Silver: The Eurasian Trade of the Julfa Armenians in Safavid Iran and India (1530-1750)*. Atalanta: Scholars Press, 1999.
- Melville, C. *Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society*. Londen: I.B. Tauris & Co Ltd, 1996.
- Meilink-Roelofs, M.A.P. *The Earliest Relations between Persia and the Netherlands*. Den Haag: Genootschap Nederland-Iran, Stichting voor Culturele Betrekkingen, 1974.
- Nadri, G.A. "The English and Dutch East India Companies and Indian Merchants in Surat in the seventeenth and eighteenth centuries: Interdependence, Competition and Contestation." In: *The Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asian*, red. Adam Clulow en Tristan Mostert, 125-150. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.
- Newman, A. *Rebirth of a Persian Empire*. Londen: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2006.

- Pearson, M.N. "Markets and Merchant Communities in the Indian Ocean." In *Portuguese Oceanic Expansion, 1400-1800* ed. Fransisco Bethencourt and Diogo Ramada Curto, 88-108. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Perry, J.R. "AFSHARIDS," *Encyclopædia Iranica*, I/6, pp. 587-589; an updated version is available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/afsharids-dynasty> (accessed on 14 March 2014).
- Prakash, O. "The Mughal Empire and the Dutch East Indies Company." In *Hof en Handel: Aziatische vorsten en de VOC, 1620-1720*, ed. Elsbeth Locher-Scholten en Peter Rietbergen, 182-200. Leiden: KITLV Uitgeverij, 2004.
- Rietbergen, P. "Upon a silk thread? Relations between the Safavid Court of Persia and the Dutch East Indies Company, 1623-1722." In *Hof en Handel: Aziatische vorsten en de VOC 1620-1720*, ed. Elsbeth Locher-Scholten en Peter Rietbergen, 159-182. Leiden: KITLV Uitgeverij, 2004.
- Schweizer, G. *Bandar Abbas und Hormoz: Schicksal und Zukunft einer iranischen Hafenstadt am Persischen Golf*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert, 1972.
- Shafqat, A. "The Customshouse at the Port of Surat under the Mughals." *Proceedings of the Indian History Congress* 67 (2006): 383-394. <http://www.jstor.org/stable/44147958>.
- Stiffe, A.W. "Ancient Trading Centres of the Persian Gulf: VI Bandar 'Abbas." *The Geographical Journal* 16, no. 2 (1900): 211-215.
- Subrahmanyam, S. *Europe's India: Words, People, Empires, 1500-1800*. Londen: Harvard University Press, 2017.
- Tucker, E.S. *Nadir Shah's Quest for Legitimacy in Post-Safavid Iran*. Florida: University Press of Florida, 2006.
- Van Dyke, P.A. *The Canton Trade: Life and Enterprise on the China Coast, 1700-1845*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2007.

Viallé, C. "Daily Life of the Dutch in Canton and Nagasaki: A Comparison based on the VOC Dagregisters and Other Sources." *Itinerario Journal of Imperial and Global Interactions* 37, no. 3 (January 2014): 154-171

Wilson, A. *The Persian Gulf*. Abingdon: Routledge, 2011.

Afbeeldingen

De Perzische kust, Blaeu-Van der Hem Atlas, 1645-1646, Nationaal Archief, Hendrick Martsen Bloem.